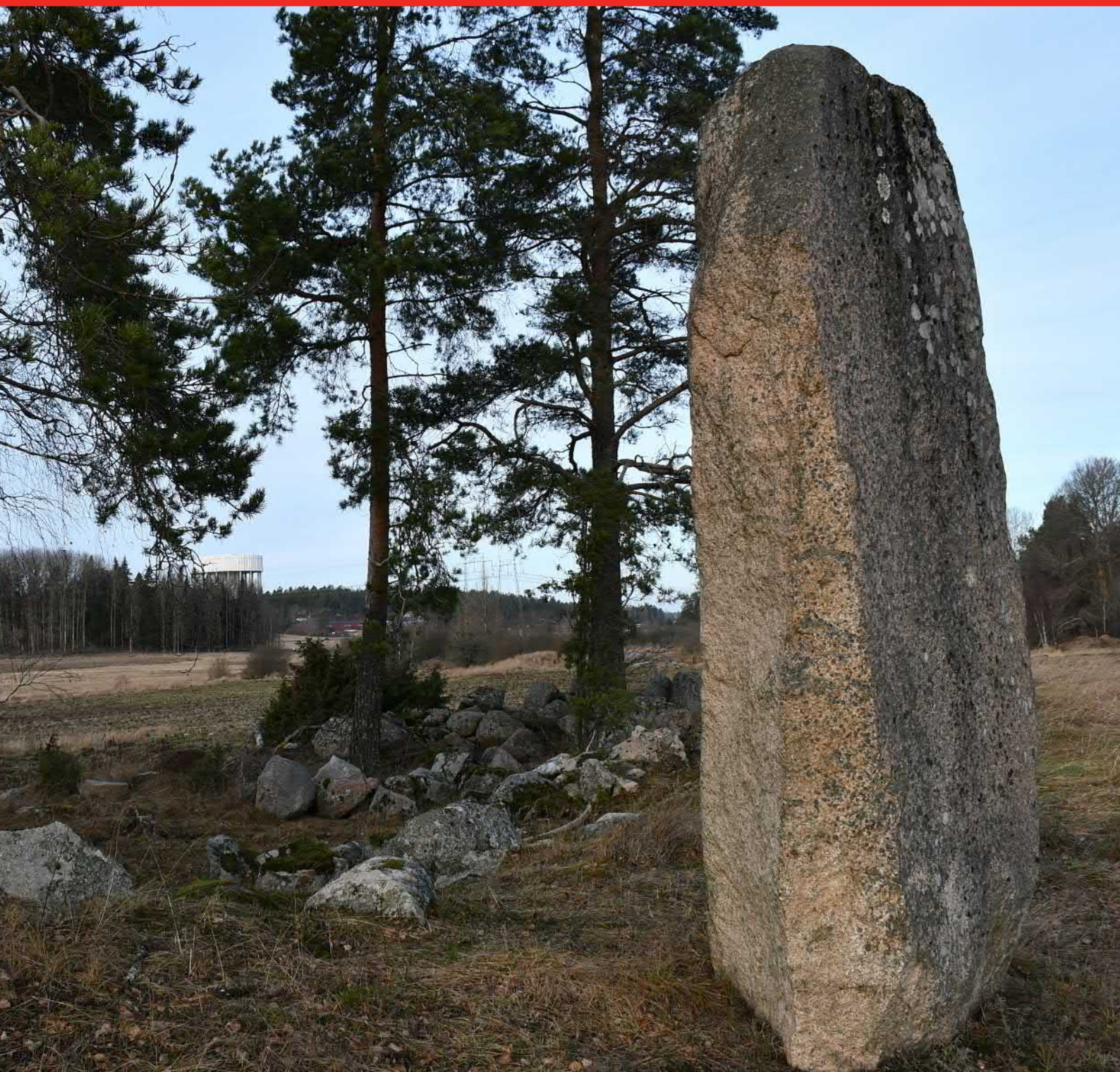

PM Kulturarvsanalys Väg 268 - Grana

Upplands Väsby & Vallentuna kommun, Stockholms län

Samrådshandling 2020-10-14

Projektnummer: 107342

Dokumenttitel: PM kulturarvsanalys Väg 268-Grana

Skapat av projektgrupp kulturmiljö: Moa Andersson, bebyggelsehandläggare, Cecilia Lindblom, Arkeolog, och Tove Stjärna, Teknikansvarig kulturmiljö, WSP. Granskare Emil Bergstén Lilja, WSP.

Dokumentdatum: 2020-09-30, rev. 2020-10-14

Dokumenttyp: Rapport

DokumentID: **XX**

Ärendenummer: 2019/74336

Projektnummer: 107342

Version: 0.2

Publiceringsdatum: **XX**

Utgivare: Trafikverket

Kontaktperson: Ylva Stenqvist Millde, Trafikverket

Uppdragsansvarig: Fredrik Emmot, Trafikverket

Tryck: **XX**

Distributör: Trafikverket, Adress, Post nr Ort, telefon: 0771-921 921

Sammanfattning

Kulturarvsanalysen utgår från Trafikverkets E 3.10 bilaga, punkt 4.3. Arbetet med kulturarvsanalysen bygger på tidigare framtaget material (4.2 Kulturarvsanalys - väg 268 E4-grana 2014-01-28, Tyréns). Den geografiska avgränsning för uppdraget är inom och i direkt anslutning till föreslagen vägkorridor. I anslutning till vägkorridorens dragning inom riksintresse för kulturmiljövården har utredningsområdet vidgats till anslutande landskapsrum som visuellt och funktionellt berörs.

Vald väglinje kommer att dras igenom ett landskap som innehåller ett stort antal kulturmiljövården, både på lokal, regional och nationell nivå. För analysen behandlas de kulturhistoriska berättelserna som bedöms vara mest relevanta och påtagliga i förhållande till utredningsområdets innehåll och geografiska utbredning. Den historiska bakgrunden syftar till att förklara varför kulturmiljön ser ut som den gör idag. Vidare lyfts kulturvården längs med vägkorridoren fram och beskrivs. Dessa utgörs av: särskilt värdefulla miljöer som omfattas av plan- och bygglagen, kända kulturlämningar inom vägkorridoren som kan komma att beröras av en ny vägsträckning samt riksintresset för kulturmiljövården, med fokus på området som ligger i anslutning till föreslagen vägkorridor.

Stora delar av väglinjen är placerad i ett nytt läge igenom ett landskapsrum som är utpekade riksintresse för kulturmiljövården. I arbetet med att ta fram en kulturarvsanalys för området har ett starkt fokus lagts på riksintresset Skålhamravägen och områdets koppling till riksintressets utpekade värde och uttryck. Riksintresset Skålhamravägen utgör en komplex och mångfacetterad kulturmiljö med i landskapet fysiska uttryck som sträcker sig under en lång historisk period. Riksintresset Skålhamravägen omfattar ett stort område, men där endast delar av riksintresset ingående behandlas i kulturarvsanalysen.

Analysen har delats in geografiskt utefter 2 delsträckor som vidare är indelade i ett antal delsträckor. Inom varje delsträcka kartläggs delsträckans kulturvården, karaktärsdrag, känslighet och rekommendationer.

De huvudsakliga slutsatserna i kulturarvsanalysen utifrån konsekvensbeskrivningen är:

- Det kulturhistoriska värdet längs med vägen varierar från måttligt till mycket högt kulturhistoriskt värde. Det är främst delsträckorna som ligger inom riksintresse för kulturmiljövården som har mycket högt värde.
- Landskapets känslighet varierar utmed sträckan. Utanför riksintresset bedöms landskapet ha viss till måttlig känslighet. Den nya väganläggningen innebär att miljöer av kommunalt värde samt fornlämningar utanför riksintresset påverkas vilket innebär att kulturhistoriska värden försvagas.
- Inom riksintresset har kulturhistoriska objekt och landskapet som helhet en mycket hög känslighet, då landskapet innehar värdebärande uttryck för riksintresset Skålhamravägen. Inom riksintresset bedöms den nya väganläggningen innebära att centrala egenskaper för läsbarheten och upplevelsen av den riksintressanta miljön påverkas negativt. Den nya väganläggningen innebär att riksintressanta kulturhistoriska sammanhang blir mycket svåra att utläsa. Vägen innebär negativ påverkan både på landskapet som helhet och på enskilda fysiska objekt, strukturer och samband med koppling mot riksintressets utpekade uttryck, vilket får som effekt att uttrycken förvanskas. Vägen innebär att fysiska uttryck förändras och att landskapets rumsliga samband och sammanhang fragmenteras på ett sådant sätt att landskapets läsbarhet försvåras.

Sammantaget bedöms projektet medföra risk för stora negativa konsekvenser på kulturhistoriska värden. Detta genom vägens påverkan på riksintresset och landskapet som helhet, där fysiska uttryck för riksintresset försvagas och där fysiska objekt helt eller delvis utradas. Den nya väganläggningen innebär en betydande risk för att riksintressets värden minskar i stor omfattning inom berörd del av riksintresset. Detta medför att riksintressets uttryck förvanskas och i delar försvinner inom denna del av riksintresset Skålhamravägen.

Innehåll

1 Inledning	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte	7
1.3 Avgränsning	7
1.4 Underlagsmaterial	7
1.5 Metod och osäkerheter	8
1.6 Begrepp & definitioner	11
2 Lagar, planer och program	12
2.1 Lagar	13
2.2 Nationella mål, riktlinjer och åtaganden	17
2.3 Kommunala planer och program	17
3 Historiskt tidsdjup	18
3.1 Det förhistoriska landskapet - en centralbygd växer fram	19
3.2 Jordbruket	21
4 Kulturmiljövården	30
4.1 Kulturmiljövården på kommunala värden inom vägkorridoren (PBL)	31
4.2 Fornlämningsbild (KML)	38
4.3 Riksintresse för kulturmiljövården - Skålhamravägen [AB71] (MB)	42
5 Delsträckor inom vägkorridoren	52
5.1 Geografiskt urval och indelning	52
5.2 Delsträcka 1 (Stockholmsvägen - Erikslundskurvan vid Björknäs)	54
5.3 Delsträcka 1 A-D	56
5.4 Delsträcka 2 (Erikslundskurvan-Gullbron)	64
5.5 Delsträcka 2 A-D	66
6 Konsekvensbeskrivning	74
6.1 Samlad bedömning	74
6.2 Konsekvensbeskrivning - påverkan & effekter	77
7 Åtgärder för att minska påverkan på kulturmiljön - anpassningar i landskapet	90
8 Källor	91

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Trafikverket planerar för en ny sträckning av väg 268 mellan E4 i Upplands Väsby kommun och Gullbron i Vallentuna kommun. Syftet med projektet är att bygga en genare väg för att förbättra framkomlighet och trafiksäkerhet.

I ett tidigare skede har en lokaliseringsutredning gjorts, vilket resulterat i en av trafikverket vald korridor, se figur 1-1. Arbetet med vägplanen för 268 E4-Grana har inletts med ett skisskede som bland annat syftade till att få fram en placering av väglinje, passager samt gång- och cykelväg inom vald korridor. Se dokument *Beslutsunderlag val av väglinje_20191129* för att ta del av av skisskedets resultat.

1.2 Syfte

Kulturarvsanalysen utgår från Trafikverkets E3.10 bilaga, del 4.3.

Arbetet med kulturarvsanalysen bygger på tidigare framtaget material (4.2 Kulturarvsanalys - väg 268 E4-grana 2014-01-28, Tyréns). Inom ramen för föreliggande kulturarvsanalys här även en känslighetsanalys gjorts som ligger till grund för konsekvensbedömningen.

1.3 Avgränsning

1.3.1 Sakmässig avgränsning

Denna rapport berör kulturmiljö. Begreppet kulturmiljö avser hela den av människor påverkade

miljön, det vill säga miljöer som i varierande grad präglats av olika mänskliga aktiviteter och verksamheter. Kulturmiljön är en del av kulturarvet.

1.3.2 Geografisk avgränsning

Den geografiska avgränsning för uppdraget har gjorts inom och i direkt anslutning till föreslagen vägkorridor. I anslutning till vägkorridorens dragning inom riksintresse för kulturmiljövården har utredningsområdet vidgats till anslutande landskapsrum som visuellt och funktionellt berörs.

1.3.3 Tidsmässig avgränsning

Arbetet påbörjades under vintern 2019 med skisskedet och arbetet med framtagande av detta PM har utförts under våren och hösten 2020.

1.4 Underlagsmaterial

Kulturarvsanalysen bygger på relevanta kartunderlag, till exempel topografiska och geologiska kartan samt historiska kartor. Forsök utgör bas för analys av fornlämningar. Vidare har kommunala underlag såsom kulturmiljöprogram och översiktsplan legat till grund för arbetet. Två fältbesök har gjorts inom ramen för analysen.

En arkeologisk utredning har gjorts längs sträckan (Ramström 2020). Resultaten från denna har inarbetats i rapporten.

1.5 Metod och osäkerheter

Den analys av vägens påverkan på kulturmiljöer som genomförs i kulturarvsanalysen är gjord enligt den modell för miljöbedömning som används av Trafikverket i MKB-processen. Detta då kulturarvsanalysen ska fungera som underlag till den miljökonsekvensbeskrivning som tas fram i samband med projektet.

Analys av känslighet grundar sig på Riksantikvarieämbetets handbok rörande Riksintressen (Kulturmiljövårdens riksintressen enligt 3 kap. 6§ miljöbalken).

Kunskapen om samhällets utveckling och de historiska processerna är en förutsättning för att kunna avläsa varför landskapet ser ut som det gör idag. Genom att belysa vad som är kännetecknade för en miljö ges underlag för bedömning av områdets möjligheter och begränsningar för förändring. Värdebärande karaktärsdrag, samband och strukturer är väsentliga för att avläsa och uppleva miljöns historia och utveckling. Kulturmiljön kan tåla mer eller mindre förändring beroende på hur karaktären och skalan på föreslagna miljöförändring kan samverka med platsens kvaliteter och känslighet.

1.5.1 Fornlämningar

Fornlämningar som kan komma att beröras av ny vägsträckning har tagits med i bedömningarna. Då det är länsstyrelsen som avgör skyddsavstånd gällande fornlämningar är det dock möjligt att ytterligare lämningar kan tillkomma som berörs av exploateringen. Då hägnader och hägnadssystem är en vanligt förekommande lämningstyp i området och även bärande uttryck för riksintresset Skålhamravägen har stor vikt lagts vid dessa lämningar inom ramen för analysen.

För bedömning och beskrivning av kulturhistoriska samband mellan byggnader, bebyggelselagen och i Fornsök registrerade lämningar har ibland även lämningar som ligger utanför föreslagna vägkorridor beaktats.

- Fornlämningar har ett skyddsområde som avgörs av Länsstyrelsen. Det är även Länsstyrelsen som avgör om lämningen ska kvarligga eller behöver tas bort om eventuell exploatering kommer för nära lämningen och/eller dess skyddsområde.
- De flesta fornlämningar har markerats manuellt på kartunderlag som nu återfinns i Fornsök. Det innebär att det kan finnas en felmarginal på belägenheten i kartan och att lämningen kan ligga mer än 10 meter fel. Enligt den arkeologiska utredningen ligger dock lämningarna inom utredningsområdet inom felmarginalen på 10 meter.

1.5.2 Värdering av bebyggelse

Bedömningar av kulturhistoriskt värde hos bebyggelse som inte tidigare värderats, men som kan komma att påverkas av vägen, har gjorts utifrån Boverkets allmänna råd gällande kriterier för särskilt värdefull bebyggelse. Huvudkriterierna utgörs av att byggnaden särskilt väl ska belysa ett visst förhållande, eller i sitt sammanhang, ha få motsvarigheter som kan belysa samma förhållande. Boverkets allmänna råd anger även:

”Byggnader från tiden före 1920-talets bebyggelseexpansion, som har sin huvudsakliga karaktär bevarad, utgör idag en så begränsad del av byggnadsbeståndet att flertalet av dem kan antas uppfylla något av kriterierna för särskilt värdefull byggnad (BFS 2016:6)”.

Detta innebär dock inte att nyare bebyggelse inte kan vara särskilt värdefull, utan snarare att all äldre bebyggelse sannolikt är särskilt värdefull.

1.5.3 Känslighetsanalys

Riksantikvarieämbetets handbok för riksintressen är skriven för bedömning av påverkan på riksintressen men metoden fungerar väl på alla typer av kulturmiljöer. Olika kulturmiljöer är olika känsliga eller mottagliga för nya tillägg/ändringar. Generellt är kulturmiljöer mer känsliga om;

- Värdena är knutna till uttryck för en avgränsad historisk period. De kan då vara känsliga för dominerande nutida tillägg.
- Landskapet är präglad av och värdena är knutna till utvecklingen av en viss verksamhet eller aktivitet över tid. De kan vara känsliga för tillägg som saknar samband med verksamheten eller aktiviteten.
- Uttrycken återspeglar olika tiders kontinuerliga nyttjande av en viss plats. De kan vara känsliga för tillägg som förändrar eller bryter mot platsens specifika förutsättningar och egenskaper.

STÖDFRÅGOR FÖR KÄNSLIGHETS- OCH/ELLER KONSEKVENSBEDÖMNING AV KULTURMILJÖER:

Vad försvinner och vad tillkommer?

- Kan exploatering på platsen innebära att objekt, karaktärsdrag, strukturer, funktioner och samband som gör det utpekade värdet och historien läsbar i landskapet kommer att påverkas?
- Tillkommer nytillskott som påverkar kulturmiljöns skalor, former eller karaktärsdrag på ett sådant vis som negativt inverkar på läsbarheten av kulturmiljön?
- Innebär ny bebyggelse på platsen att den negativa inverkan kan bli så stor att området i något avseende riskerar att förlora sitt värde?

Är påverkan visuell eller funktionell?

- I hur hög grad kommer platsen fortsatt att karaktäriseras av eller kunna återspegla det kulturhistoriska sammanhang som ligger till grund för utpekandet?
- Kan åtgärden innebära att tillgängligheten till miljön minskar, att området fragmenteras, barriärer skapas eller att möjligheterna att besöka miljön på annat sätt försvåras?

Är påverkan direkt eller indirekt?

- Är det troligt att åtgärden kan komma att följas av andra åtgärder eller särskilda anläggningar vilka i sig kan medföra negativa konsekvenser?
- Finns det risk för att åtgärden på sikt minskar möjligheterna att bruka och förvalta miljön? Leder förslaget till en ändrad användning av miljön, så att läsbarheten av det riksintressanta kulturhistoriska sammanhanget påverkas negativt?

Kulturmiljön stärker och berikar projektet

- Utgör platsens kulturhistoriska innehåll en särskild kvalitet och resurs för boende, verksamhet och besökare?
- Bidrar projektet till att läsbarheten av det kulturhistoriska sammanhang som ligger till grund för utpekandet stärks?
- Bidrar projektet till att tillgängligheten eller möjligheten att använda, bruka, förvalta och röra sig inom miljön förbättras?

1.6 Begrepp & definitioner

1.6.1 Kulturmiljö

Begreppet kulturmiljö avser hela den av människor påverkade miljön, det vill säga som i varierande grad präglats av olika mänskliga aktiviteter och verksamheter. Kulturmiljön omfattar inte bara landskapets fysiska innehåll utan även immateriella företeelser som ortnamn eller sägner knutna till en plats. Kulturmiljön är en del av kulturarvet.

Kulturmiljön är en tillgång i planeringen och bidrar till en hållbar samhällsutveckling. Kunskap om samhällets utveckling och dess historiska processer är en förutsättning för en medveten planering med avstamp i miljöns kulturmiljökvaliteter.

Samhällsutveckling och urbanisering kan leda till att kulturmiljövärden går förlorade eller fragmenteras. Generellt sett uppmärksammas utpekade objekt och miljöer i planprocessen, medan andra element som många gånger är bärande karaktärsdrag i kulturmiljöer kan skadas eller försvinna. Genom att belysa kulturmiljöns karaktärsdrag, samband och strukturer samt analysera dess känslighet för förändring skapas bättre förutsättningar att tillvarata och stärka kulturmiljön med de fördelar och tillgångar som den ger oss.

1.6.2 Kulturarv

Begreppet kulturarv avser alla materiella och immateriella uttryck för mänsklig påverkan. Innefattar en mångfald av kulturarv. Ibland kan begreppet preciseras för att belysa särskilda delar av samhällsutvecklingen, till exempel det biologiska kulturarvet, det industriella kulturarvet eller modernismens kulturarv.

1.6.3 Fornlämningar

Begreppet fornlämningar innefattar spår efter mänsklig verksamhet. De kan till exempel utgöras av boplatser, gravfält, gruvor, kvarnar, kulturlager i medeltida städer. I kulturmiljölagen anges vad som är en forn lämning och därmed omfattas av lagskyddet. Fornlämningar ska vara lämningar efter människors verksamhet under forna tider, de ska ha tillkommit genom äldre tiders bruk och vara varaktigt övergivna. Detta gäller dock inte en lämning som tillkommit 1850 eller senare, om inte länsstyrelsen gjort en särskild fornlämningsförklaring. I Riksantikvarieämbetets register Fornsök finns fornlämningarna registrerade. De typer av lämningar som Riksantikvarieämbetet bedömer som fornlämningar benämns fornlämningar och de typer av lämningar som inte bör ha ett omedelbart skydd enligt kulturmiljölagen benämns övriga kulturhistoriska lämningar. Länsstyrelsen kan dock ändra den antikvariska bedömningen och varje lämning hanteras separat.

CENTRALA BEGREPP

Centralbygd - Landskapsparti präglad av allt sedan förhistorisk tid successivt utvecklade jordbruk, som till följd av ekonomiska och kommunikationsmässiga fördelar under lång tid dominerat intilliggande trakter, vilket bl a framgår av att gemensamma centralfunktioner varit lokaliserade till den relativt begränsade centralbygden. Denna är vanligen antingen dalgångs- eller slättbygd.

Fornlämningssmiljö - miljö var kulturhistoriska betydelse främst konstitueras av fornlämningar, deras relation sinsemellan och till naturmiljön.

Kommunikationsmiljö - miljö, som präglas av kommunikationssystem från olika tider med tillhörande tekniska anläggningar och servicesystem. Vägmiljö, I en vägmiljö ingår alléer, broar, milstolpar, väghållningsstenar, gästgiverier, skjutshåll och senare tiders serviceanläggningar m.m. (Jfr Fortida vägmiljö). (RAÄ)

Foto WSP

2 Lagar, planer och program

Bestämmelser och krav på hänsyn till kulturmiljövärden finns i ett stort antal överlappande lagstiftningar, konventioner, planer och program. Bland annat finns bestämmelser i Kulturmiljölagen (KML), Miljöbalken (MB), Plan- och bygglagen (PBL), Väglagen, Skogsvårdslagen, Järnvägslagen och Förordningen om statliga byggnadsminnen. Nedan beskrivs relevant lagstiftning i koppling till aktuellt område.

2.1 Lagar

2.1.1 Miljöbalken (MB)

Miljöbalken syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. Balken ska tillämpas så att bland annat värdefulla kulturmiljöer skyddas och vårdas. Mark- och vattenområden samt fysisk miljö i övrigt som från allmän synpunkt har betydelse på grund av deras kulturvärden ska så långt som möjligt skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada dem. Är området av riksintresse för kulturmiljövården så ska det skyddas mot påtaglig skada. Hänsyn till kulturmiljöer av allmänt intresse och riksintresse regleras i 3 och 4 kap. Miljöbalken skyddar i 4 kap, första paragrafen värdefulla natur- och kulturmiljöer. Hit hör de cirka 1700 områden som är av riksintresse för kulturmiljövården.

Riksintresse för kulturmiljövården

Stora delar av utredningsområdet ligger inom riksintresse för kulturmiljövården. Delsträcka 2 inom utredningsområdet (Erikslundskurvan-Gullbron) ligger inom riksintresse Skålhamravägen [AB71] där flera utpekade fysiska uttryck för riksintresset finns inom utredningsområdet.

Skålhamravägen [AB 71]

(Vallentuna sn)

Motivering

Centralbygd, herrgårdslandskap och vägsystem, med rötter i en forntida stormannabygd med anknytning till kungamakten. Landskapet speglar en rik och komplex järnåldersbygd och dess fortsatta utveckling, med den tidiga medeltidens sockenbildning och 1600-talets säterier, med kontinuitet fram i dagens agrarlandskap. (Fornlämningsmiljö, vägmiljö).

Uttryck för riksintresset:

Skålhamravägen och andra äldre vägsträckningar, många runstenar, stensträngssystem och gravfält i anslutning till byar och gårdar. I denna del av området splittras åkermarken av en mängd skogsbeklädda moränhöjder. Bebyggelsen i byar och på gårdar, bl.a. Näle. Herrgårdarna, bl.a. rokokoplanläggningen Lindö säteri, med tillhörande byggnader, parkanläggningar, alléer, torp och det storskaliga, av godsdriften präglade landskapet. (Miljön berör även Sigtuna, Sollentuna, Täby och Upplands Väsby kommuner).

2.1.2 Kulturmiljölagen (KML)

Kulturmiljölagen skyddar fornlämningar (2 kap.), byggnadsminnen (3 kap.) och kyrkliga kulturminnen (4 kap.) samt skydd mot utförelse av vissa äldre kulturföremål.

Byggnadsminnen och kyrkor

Inom korridoren finns inga byggnadsminnen eller kyrkor.

Fornlämningar

Fornlämningar är skyddade enligt 2 kapitlet i Kulturmiljölagen (SFS 1988:950). Dessa är automatiskt skyddade enligt lagen. Detta innebär att det inte krävs något myndighetsbeslut för att en fornlämning ska vara skyddad. En nyupptäckt fornlämning har således ett omedelbart skydd.

Fornlämning

En fornlämning är enligt kulturmiljölagen en lämning efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergiven. En fornlämning ska också ha tillkommit före år 1850. Alla åtgärder som innebär övertäckning, grävning, flytt eller annan ändring av fornlämningen kräver tillståndsprövning. Prövningen görs av Länsstyrelsen.

Övrig kulturhistorisk lämning

En övrig kulturhistorisk lämning är en lämning som inte har ett automatiskt skydd i enlighet med Kulturmiljölagen. Här krävs ett samråd med Länsstyrelsen för en bedömning av just denna lämning, om den av särskilda skäl bör fastställas som fornlämning eller om bedömningen övrig kulturhistorisk lämning kan kvarstå.

Fornlämningsområde

Till varje fornlämning hör ett markområde runt om lämningen som har samma lagskydd som själva fornlämningen. Detta område benämns fornlämningsområde och kan likställas med ett skyddsområde. Områdets storlek skiftar beroende på fornlämningens art och dess läge i landskapet. Ett gravfält har ett större skyddsområde än en milsten längs en väg. På ekonomiska kartan och i Riksantikvarieämbetets register Fornsök finns de registrerade fornlämningarna markerade. Markeringen omfattar inte skyddsområdet. Skyddsområdets storlek fastställs av länsstyrelsen från fall till fall.

2.1.4 Plan- och bygglagen (PBL)

I plan- och bygglagens andra kapitel preciseras ett antal allmänna intressen. Där anges bland annat att man ska ta hänsyn till stads- och landskapsbilden och platsens natur- och kulturvärden. Ett bebyggelseområdes särskilda historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden ska skyddas. Befintliga karaktärsdrag ska respekteras och tas tillvara.

Särskild hänsyn ska alltid tas till kulturvärden på en plats, till exempel ska utformning och placering göras med hänsyn till kulturvärdena på platsen.

Vid planläggning ska särskilt värdefulla kulturmiljöer skyddas, och ändring och tillägg ska göras varsamt så att befintliga karaktärsdrag kan respekteras och tas tillvara. Vid planläggning ska även miljöbalkens hushållningsbestämmelser tillämpas.

I Plan- och bygglagen hanteras särskilt värdefulla kulturmiljöer genom förvanskningförbudet och avvägning mellan allmänna och enskilda intressen.

2.1.3 Väglagen

Den allmänna väghållningen regleras av väglagen, som behandlar byggnader och drift av allmänna vägar. Det övergripande målet med väghållningen kan sägas framgå av lagens 13 §:

”När en väg byggs ska den ges ett sådant läge och utformas så att ändamålet med vägen uppnås med minsta intrång och olägenhet utan oskäligen kostnad. Hänsyn ska tas till stads- och landskapsbilden och till natur- och kulturvärden.”

Utöver denna övergripande paragraf regleras den formella hanteringen av vägutbyggnader med syftet att processen ska säkerställa att andra allmänna och enskilda intressen beaktas i ett arbete som fyller högt ställda krav på offentlighet och rättssäkerhet. I väglagen stadgas också att delar av miljöbalken ska tillämpas i vägärenden.

2.2 Nationella mål, riktlinjer och åtaganden

2.2.1 Nationella miljö kvalitetsmål

De miljömål som har betydelse för kulturmiljön inom utredningsområdet:

- God bebyggd miljö
- Ett rikt odlingslandskap
- Frisk luft
- Ett rikt växt- och djurliv

2.2.2 Nationella kulturmiljömål

Sedan 2014 gäller fyra nationella kulturmiljömål, där regering och riksdag har uttalat att de även ska vara vägledande för kulturmiljöarbetet på regional och kommunal nivå:

- Ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas.
- Människors delaktighet i kulturmiljöarbetet och möjlighet att förstå och ta ansvar för kulturmiljön. Ett inkluderande samhälle med kulturmiljö som gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser.
- En helhetssyn på förvaltningen av landskapet som innebär att kulturmiljön tas tillvara i samhällsutvecklingen.

2.2.3 Internationella mål

Sverige ratificerade 2011 den Europeiska landskapskonventionen, vilket innebär att vi åtar oss att skydda, förvalta och planera vårt landskap i enlighet med konventionens intentioner.

2.3 Kommunala planer och program

2.3.1 Vallentuna kommun

I den kommunövergripande översiktspanen och i kulturmiljöprogrammet behandlas miljön inom utredningsområdet och i redovisad kulturmiljökarta nämns miljön som utpekat riksintresse för kulturmiljövården, där framförallt följande ska beaktas inom miljön: -Lantbrukets förutsättningar, - bebyggelse & bebyggelsemönster, - Spår av förhistorisk och historisk infrastruktur och - stensträngar.

2.3.2 Upplands-Väsby kommun

Inom utredningsområdet finns en kommunalt utpekad kulturmiljö, Carlslund.

Foto WSP

3 Historiskt tidsdjup

I detta kapitel behandlas de kulturhistoriska berättelserna som bedöms vara mest relevanta och påtagliga i förhållande till utredningsområdets innehåll och geografiska utbredning. De utvalda bärande berättelserna ska ge ett historiskt tidsdjup och kortfattat en förklaring och historisk kontext till de utpekade kulturmiljöerna som redovisas senare. Den historiska bakgrunden syftar till att förklara varför kulturmiljön ser ut som den gör idag.

3.1 Det förhistoriska landskapet - en centralbygd växer fram

Väg 268 löper genom ett sprickdalslandskap som i stora drag utgörs av skogbeklädda bergs- och moränhöjder och däremellan låglänt lermark som idag huvudsakligen nyttjas för jordbruk och tätortsbebyggelse. Den kuperade terrängen har gjort att landskapets karaktär ändrats ganska kraftigt under de årtusenden som förflutit sedan inlandsisen drog sig tillbaka från området för mer än 11 000 år sedan och den nedtryckta landmassan började resa sig. Därmed har också människornas förutsättningar för markutnyttjande, boende och kommunikation skiftat över tid.

De högst belägna delarna av landskapet runt väg 268 når idag höjder på drygt 40 m.ö.h. Det innebär att detta område låg under vatten under äldre stenålder och att de närmaste höjdpartierna reste sig ur havet först under loppet av yngre stenåldern (ca 4000 - 1800 f Kr). Området omvandlades under perioden från en ytterskärgård, med endast enstaka kobbar och skär, till ett vidsträckt innerskärgårdslandskap med en stor mängd öar. Mälaren utgjorde vid tiden en större havsvik till Östersjön. I närområdet finns i princip inga spår efter stenålderns människor, även om det är fullt möjligt att de rört sig i trakten.

Skärgårdslandskapet bestod även under hela bronsåldern (1800 - 500 f Kr), men det blev allt tätare mellan öarna och landmassorna växte. Mälaren börjar alltmer snörpas av från Östersjön genom en förtätning av övärlden. Från denna period finns det enstaka gravar och boplatsslämningar i närområdet, vilket visar att människorna nu slagit sig ner här. Det rör sig dock inte om några omfattande bronsåldersbygder, utan om mindre etableringar. I vägområdet har man hittat bronsålderslämningar (från en boplat) vid Hammarby och vidgar man blicken något finns det både rösen, stensättningar och hållristningar i det närmaste landskapet, som kan vara från perioden. Däremot saknas bronsålderns signum, skärvtenshögen, helt.

KARAKTÄRER ATT VÄRNA

- Typiska lämningar i området är framförallt från järnålderns stora bebyggelseetablering i området med stensträngar, boplatsslämningar och gravar. Vidare äldre kommunikationsvägar och runstenar från senare delen av järnåldern.
- Stensträngssystemen inom utredningsområdet är en del av en större sammanhängande stensträngsområde som sträcker sig från Upplands Väsby, vidare genom Vallentuna och bort till Täby och utgör Mälardalens mest välbevarade och rika stensträngsbygd. Stensträngsbygden, som ingår i riksintresset Skålhamravägen, kan på ett mycket pedagogiskt sätt berätta om hur bebyggelsemönstret, med bosättningar, odling, kommunikationer och gravar har förändrats från järnåldern fram till idag. Vidare utgör stensträngssystemen grund för den rika och komplexa järnåldersbygd som utgör motivering till riksintresset. Detta är mycket tydligt inom utredningsområdet.
- De historiska vägsträckningarna till land och vatten är tydliga i trakterna kring Vallentuna, Fresta och Upplands Väsby.

Under järnåldern skedde en stor bebyggelseetablering i området, liksom i många andra delar av Uppland. Detta berodde på att landskapet nu kunde erbjuda bra, odlingsbar lerjord (gammal havsbotten) i de många dalgångar som torrlagts och fuktiga betesmarker till djuren runt alla vattnen. I början av järnåldern (ca 500 f Kr) utgjorde landskapet kring väg 268 fortfarande en övärld med direkta vattenförbindelser till Mälaren och Östersjön. Mot mitten och slutet av perioden hade landhöjningen medfört att de flesta av vattendämnarna snörpts av och den landskapsbild vi känner idag, ett insjölandskap, tog efterhand form. Människornas expansion i området syns tydligt i de många lämningar som finns kvar idag, särskilt gravfält och hägnader, men även en del boplatslämningar och runstenar. Delundersökta gravfält från både äldre och yngre järnålder finns bland annat vid Odenslunda och Hammarby. Särskilt utmärkande för trakten är de många stensträngssystemen, som brukar dateras till den äldre järnåldern. Stensträngarna ingår i ett större sammanhängande område som sträcker sig från Upplands Väsby genom Vallentuna och vidare bort till Täby, och utgör den rikaste och mest välbevarade stensträngsbygden i Mälardalen. Stensträngarna utgör spår efter järnålderns odlingslandskap, där de bland annat byggts i syfte att avgränsa inägorna från utmarken och hålla djuren borta. Idag syns de som låga, långa stenformationer, ibland tillsammans med fägor. Under järnåldern etablerades många gårdar och byar med tillhörande gravfält. Vissa av dessa förhistoriska järnåldersgravfält ligger idag i anslutning till nutida bebyggelse, som i det historiska kartmaterialet och andra skriftliga källor ibland kan följas ända tillbaka till medeltiden. Detta betyder emellertid inte att det måste finnas en kontinuitet i bebyggelsen ända ner i järnåldern. Vissa platser har nyttjats under flera skilda perioder under både förhistorisk och historisk tid, som till exempel i de ovan nämnda Odenslunda och Hammarby.

VAD ÄR EN STENSTRÄNG?

En stensträng kan idag ses i landskapet som en låg rad av stenar, en äldre form av gärdesgård. Framförallt anses de ha byggts under den äldre järnåldern men det är troligt de använts och byggts om även under senare tider. Stensträngarna har använts för att hägna in djur och odlingsmark, men inom senare tids forskning har man även sett att de kan höra samman med gravmiljöer. Stensträngarna inom utredningsområdet har dock en klar anknytning till odlings- och betesmark och löper ofta i kanten och på avsatser ovanför vad som idag är åker.

3.2 Jordbruket

De äldsta spåren av jordbruk i Uppland är från yngre stenålder och ca 6000 år gamla. De första bönderna slog sig ner där det fanns bördiga och lättbrukade marker, längs med kust och vattendrag. Området runt väg 268 låg vid denna tid helt under vatten. Därmed dröjde det troligen ganska länge innan jordbruket introducerades här. När detta skedde vet man inte exakt. Genom att studera landhöjningens effekter kan man se att det är först fram emot mitten av bronsåldern (ca 3000 år sedan) som öarna runt vägsträckningen vuxit samman till lite större landmassor, vilket bör ha gjort området mer attraktivt. Under loppet av yngre bronsålder och järnålder togs nya markområden successivt i anspråk för bosättning och jordbruk, vilket syns i det arkeologiska materialet. En intensiv etableringsperiod verkar ha infallit under äldre järnålder (ca 500 – 0 f Kr), till vilken ett stort antal arkeologiska lämningar i landskapet hör. På många platser utmed vägsträckningen finns tydliga spår efter den tidiga järnålderns jordbruk i form av så kallade stensträngar, vilka trogen till stor del byggts för att hägna markerna. Under brons- och järnålder var djurhållning och betesdrift en mycket stor del av böndernas ekonomi. Bondebefolkningen slog sig därför gärna ner i områden med bra ängs- och betesmark, gärna i nära anslutning till vatten. För att få en uppfattning om vilka delar av landskapet som nyttjats under järnåldern kan man titta på alla de gravfält som finns runt vägsträckan. Under yngre delen av järnåldern var det vanligt att man anlade gårds- eller bygravfält i nära anslutning till bebyggelsen. Genom att titta på var gravfälten finns kan man få en indikation på var man haft sina gårdar.

KARAKTÄRER ATT VÄRNA

- Byar och gårdars placering i landskapet i traditionella lägen.
- Utbredningen av jordbruksmark och kopplingen med de agrara gårdsmiljöerna.
- Bevarad markanvändning och ägostrukturer från iallafall 1600-talet.
- Gällstavägen/Björknäsvägen som slingrar sig mellan gårdarna och kantas av runstenar och stengärdesgårdar.
- Det småbrutna landskapet.

Foto WSP - Odensala

Många av de historiskt belagda byarna med tillhörande odlingslandskap runt vägsträckningen kan via de historiska källorna följas tillbaka till medeltiden. Det är möjligt att flera av dem har kontinuitet ännu längre tillbaka i tid, men det är svårt att belägga utan arkeologiska bevis. Vid Odenslunda har man undersökt lämningar vid det äldre byläget som gick ner till medeltid. Arkeologiska spår efter historiska, agrara strukturer i området utgörs främst av husgrunder från övergivna byggnader samt igenvuxen (fossil) åkermark. Enstaka röjningsrösen, d.v.s. stenhögar som anlagts i samband med upprepning av åker, finns också registrerat.

Generellt i trakten finns en kontinuitet i ägostrukturerna, även om gränser har justerats över tiden. Vanligen finns inom en bymiljö kända gravplatser från förhistorisk tid, dagens gårdsläge med bebyggelse samt äldre gårdslägen från historisk tid. Ägogränser kan i vissa fall fortfarande följa stensträngar, vilket pekar på en likartad markanvändning över lång tid.

Dagens by- och gårdsbebyggelse ligger ofta på mark som varit använd sedan förhistorisk tid. Miljöerna kan bestå av en gård, en gårdsgrupp om två gårdar eller en by som ofta består av tre gårdar eller mer. I trakterna kring utredningsområdet präglas landskapet av by- och gårdsmiljöer. Där by- och gårdsmiljöerna Sursta, Grana, Gällsta och Berga kan alla härledas på 1600-talskartorna.

Säteribildningen från 1600-talet skedde på den frodiga centralbygden i landets främsta jordbruksbygder, däribland Mälardalen. Norr och nordväst är det herrgårdslandskapet som präglar bygden med Lindö och Torsåker herrgårdsmiljöer, vilka två har präglat området sedan 1600-talet.

Skiftesreformerna under 1700- och 1800-talet har successivt förändrat jordbrukslandskapet och byarnas sammansättning. Den så kallade agrara revolutionen under 1800-talet medförde att färre jordbruk kunde mätta fler. Kombinationen av laga skiftet och nya, effektivare jordbruksmetoder fick till resultat att åkerarealerna blev större, koncentrerades geografiskt och fick rakare former. Jordbruket rationaliserade efter hand med ökade åkerarealer som följd. Andelen nyodling resulterade i att ny odlingsmark tog i anspråk. Myrar och sjöar avvattades och åar och bäckar dikades ut. Bönderna var självhushållande och starkt beroende av ängs- och åkermarken intill byn, men även av det omkringliggande skogslandskapet. Bonden var både jordbrukare, jägare, skogsbrukare och framförallt boskapsskötare. Inom aktuellt område var gårdarna inriktade mot boskapsskötsel och animalprodukter, vilket är vanligt för hela Mälardalen.

Jordbruksproduktionen övergick på 1900-talet från självhushåll till att successivt utvecklas till ett mer industrialiserat produktionssystem. Detta fick till följd att ängsmarken minskade allt mer i betydelse och odlingsarealerna successivt blev större och mer likriktade till sin karaktär. Inom aktuellt område har större delen av tidigare ängsmark tagits i anspråk för odling och vissa gårds- och bymiljöer karaktäriseras av ett tätortsnära jordbruk med en begynnande specialisering med inslag av hästnäring

Exempel på gårdar i området

Sursta

Sursta bymiljö ligger belägen i Vallentuna socken och ligger precis intill väg 268, vilken under 1900-talet rätats ut. Byn ligger på en moränhöjd med en sammanhållen agrar bebyggelse. Under historisk tid utgjordes Sursta av en större ensamgård vilket framgår på karta över Surstas ägor från 1635. Det finns inga kända skifteskartor över gården vilket bör innebära att det inte fanns något behov av att skifta marken. Vid sekelskiftet 1900 bestod Sursta av tre gårdar, samlade söder om vägkröken. Vägen rätades ut under första hälften av 1900-talet, men än idag finns spår efter den gamla vägbanken.

Berga

Berga ligger centralt i Vallentuna socken invid Sursta bymiljö och söder om Lindö säteri. På 1600-talskartan bestod Berga av en självägd ensamgård samt ett underlydande torp och precis som för de andra gårdarna i trakten var det animalproduktion och boskapskötsel som var den mest betydelsefulla försörjningen. I det historiska kartmaterialet över Berga finns inga skifteskartor och på den häradsekonomiska kartan från sekelskiftet 1900 består fortfarande Berga av en gård på ursprungliga gårdstomten. Norr om vägen hade istället annan bebyggelse etablerat sig i form av enbostadshus, däribland i väster mot Gustavsberg och intill vägen mot Lindö låg ett skolhus. Totalt brukade Berga 46,4 hektar mark.

Berga ligger längs med den äldre landsvägen som senare, på 1950-talet, rätades ut och med detta hamnade nu gården norr om nuvarande väg 268. Under senare delen av 1900-talet har ett antal tomter styckats av i västra delarna av Berga.

Historiska spår och markanvändning för Sursta och Berga

I det historiska kartmaterialet för Sursta och Berga kan man följa markanvändningen bakåt i tiden ända till 1630-talet. I stort sett har fördelningen mellan öppen, brukad mark och skogig utmark varit konstant under de århundraden som gått; ett mönster som fortfarande kan avläsas idag.

I 1630-talets karta syns de uppodlade ytorna med grävda diken och de inhägnade ängsmarkerna, liksom de bergiga impedimenten. En del av de fornlämningar som idag finns registrerade i området ansluter på flera platser till 1630-talets markfördelning mellan Sursta och Berga. Till exempel följer stensträngarna ställvis gränsen och järnåldersgravfälten ligger också nära denna. En runsten och ett par stensättningar inne på Surstas ägor är placerade på gränsen mellan obrukad mark (höjder) och öppen mark i den korridor i vilken man på senare kartor ser landsvägen.

1770-talets karta och häradsekonomiska kartan från sekelskiftet 1900 är mycket mer detaljerade, men redovisar ett snarlikt förhållande som på 1600-talet vad gäller markfördelningen mellan odlad mark, ängar och skogiga höjdparter. På dessa kartor redovisas vägens sträckning förbi Sursta med den öst-västliga riktning som vi känner igen från senare tider.

Rektifierad karta från 1635

Rektifierad karta från 1772

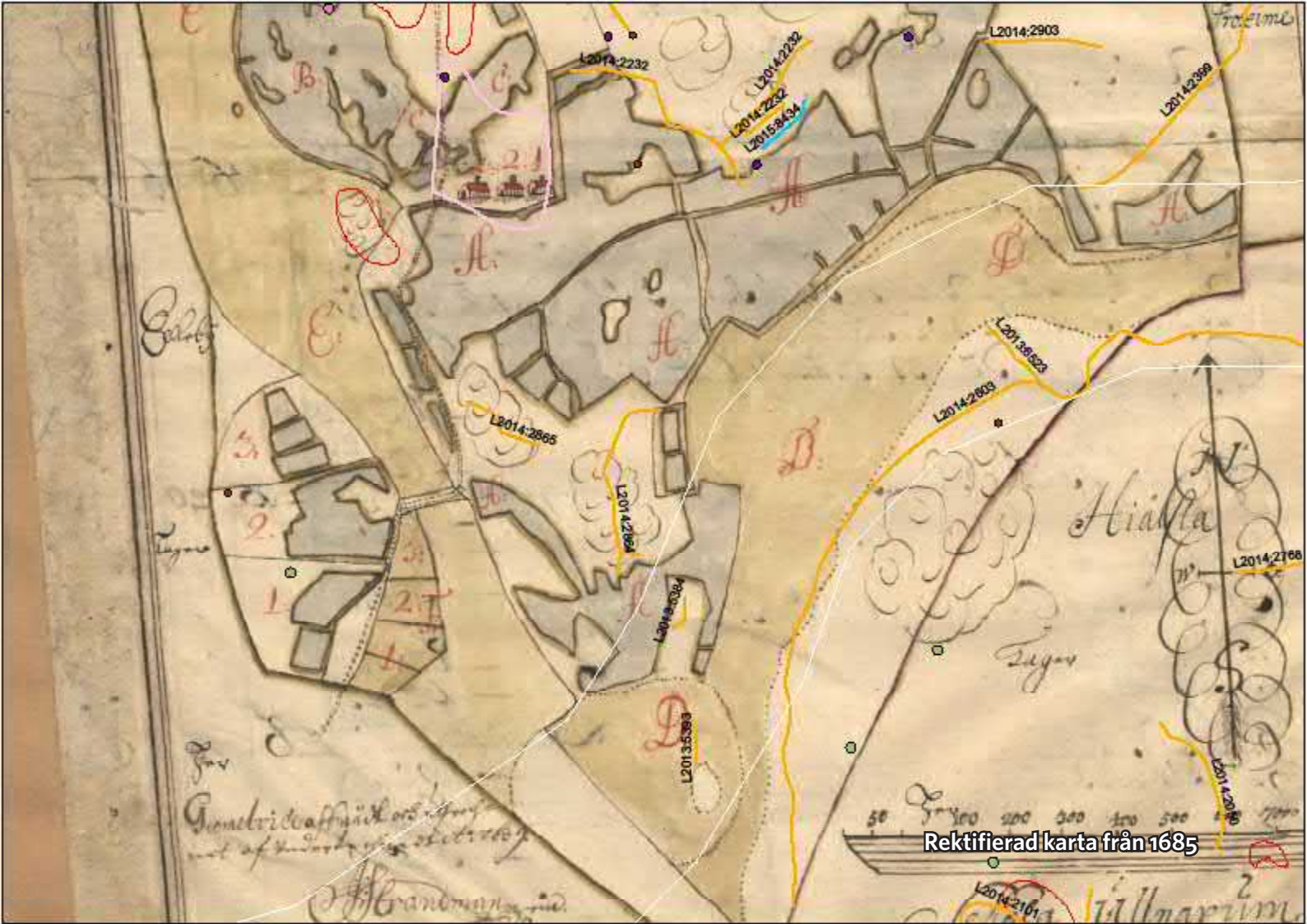
Grana

Grana bymiljö ligger i västra delarna av Vallentuna socken, där de södra ägorna utgör sockengräns mot Fresta. Landskapet runt Grana har hög ålder. Även på de allra äldsta kartorna, från 1630- och 1680-talen, känner man igen de karaktäristiska drag som fortfarande går att utläsa. Landskapet utgörs av bergiga och skogiga höjdparter, omgivna av lägre liggande ängsmarker och uppodlad åker. På 1600-talskartorna utgjordes byn av tre gårdar, en självägd skattegård och två kronogårdar, samlade på ägornas västra sida och utgjordes av en radby som låg nära landsvägen. Vägen hade vid denna tid samma sträckning som dagens väg 268, undantaget en någon mindre, sentida uträtning. Skattegården betalade skatt till sätesgården i närheten.

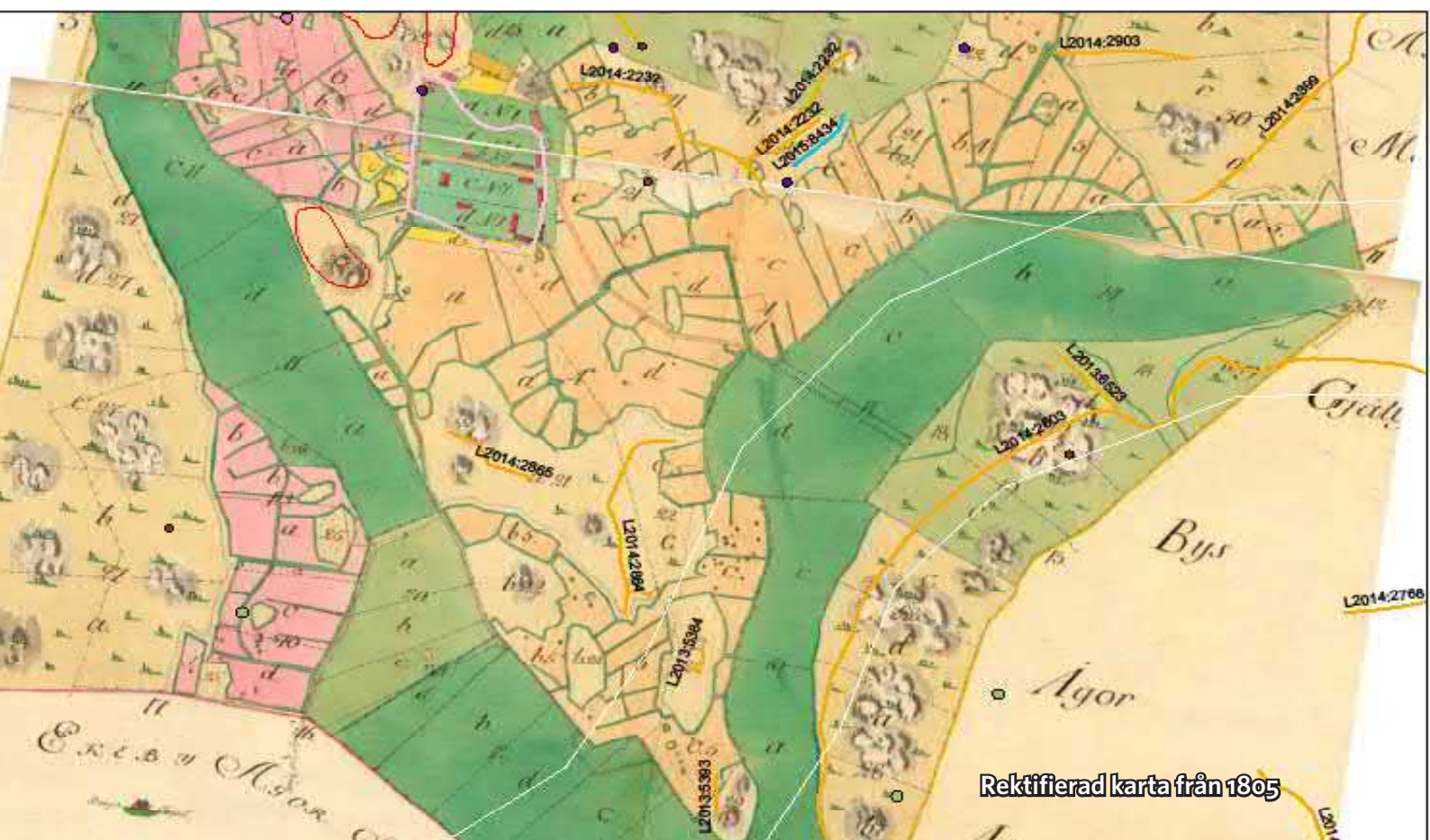
År 1806 genomförs storskife och hundra år senare framgår av den häradsekonomiska kartan från 1901 att byn fortsatt består av tre gårdar, varav en har flyttat till andra sidan av vägen. Fortsatt under 1900-talet var strukturen av en radby tydlig. Förutom gårdsmiljöerna fanns två torp inom ägorna och totalt 8 bebyggda lägenheter och en totalt brukad areal mark om 72,4 hektar. Under 1900-talet sker ett flertal avstyckningar av tomter. På dessa har sedan en handfull fristående enbostadshus uppförts nära byns ägogräns, i anslutning till Henriksborg och mot Berga.

Inom Grana bys ägor och i anslutning till bebyggelseområdet finns flertalet lämningar från historisk och förhistorisk tid. Läger man de kända fornlämningarna mot det historiska kartmaterialet ser man hur järnåldersgravfälten ligger på höjderna i nära anslutning till vägen, de flesta nära Grana by. I norr finns även en runsten relativt nära vägen. En annan runsten står inne på ägorna. Dessa lämningar tillhör sannolikt den yngre järnåldern. Ensamliggande eller mindre grupper med stensättningar uppe på höjder bör representera den äldre järnålderns begravningsklick. Till samma äldre period hör troligen stensträngarna i området. De återfinns i anslutning till höjdpartierna, ibland löpande tvärs över en höjd, ibland som en gräns mellan de låglänta och höglänta partierna.

Rektifierad karta från 1685

Rektifierad karta från 1805

Gällsta

Gällsta ligger längs med väg 268 i de sydvästra delarna av Vallentuna socken, där ägo gränsen i sydväst även utgör sockengräns mot Fresta. Byn har utgjorts av en radby, men där Gällsta till skillnad mot exempelvis Grana haft ekonomibyggnaderna utmed vägen och bostadshusen innanför. Vid andra hälften av 1800-talet flyttade två gårdar ut från byn som ett resultat av lagaskifte som genomfördes år 1853.

Gällsta finns med i karmaterial första gången vid 1600-talets slut (karta A14:148-149) och då syns tre gårdar i byn, varav en större kronogård benämnd Storgården (taxerad 13 öreland), ett frälsehemman kallad Västergården (taxerad 6 öreland) och ett danvikshemman benämnt Östergården (taxerad 5 öreland). Byn var inriktad mot boskapsskötsel och animalprodukter.

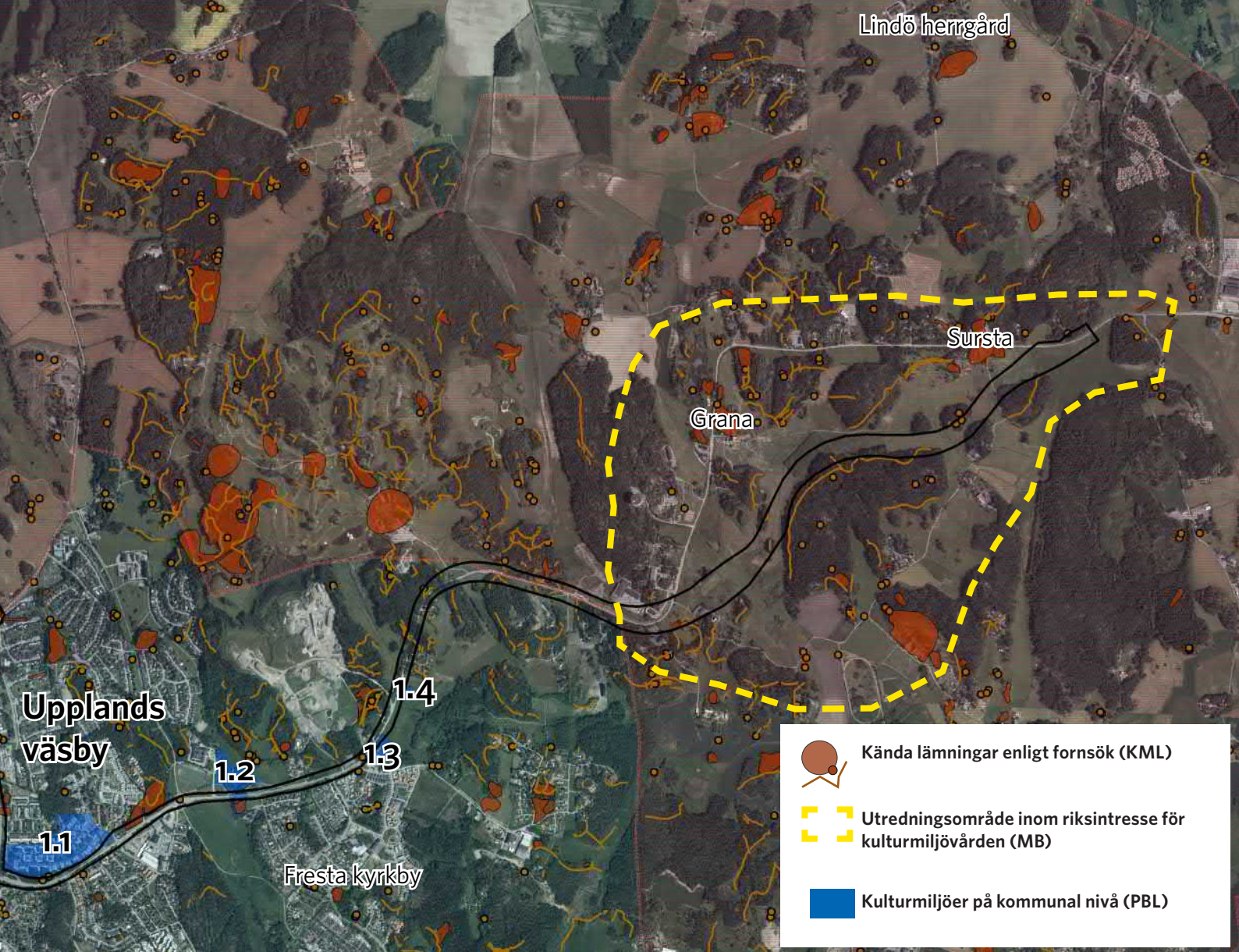
År 1764 (A112-13:1) genomfördes storskifte på Gällstas ägor och år 1803 storskiftades Gällsta by återigen. Femtio år senare utförs lagaskifte för Gällstas ägor varvid två av de totalt fyra gårdarna i byn fick flytta ut.

Vid sekelskiftet 1900 bestod fortfarande byn av fyra gårdar varav två hade flyttat till nya platser. Den ena hade flyttats till ägo gränserna mot Sursta i norr och benämndes Bergsäng. Den andra gården flyttades ned till ägo gränsen mot Vallensjö i söder, vilken senare kom att benämnas södra Gällsta. Väster om bytomten fanns även ett båtmanstorp som senare kom att kallas Gällstalund. Övrigt fanns totalt 8 andra lägenhetsbebyggelse på Gällstas ägor. Den totala brukade åkermarken för byn uppgick till 85,8 hk mark.

Den äldre ängsmarkerna Hästrutten och Syltan är idag uppodlade som jordbruksmark, men namnen lever fortfarande kvar.

Den äldre vägsträckningen - Gällstavägen som slingrar sig igenom Surstas ägor har i stort sätt inte ändrats och den kantas av runstenar. Längs med vägen har det däremot tillkommit ny bebyggelse under 1900-talet i lägen som tidigare inte varit äldre bebyggelse lägen.

4 Kulturmiljövården

Vägorridoren löper genom ett landskap som innehåller ett stort antal kulturmiljövården, både på lokal, regional och nationell nivå. I detta kapitel beskrivs kortfattat särskilt värdefulla miljöer enligt plan-och bygglagen på kommunal nivå, kända lämningar inom vägorridoren som kan komma att beröras av en ny vägsträckning sam riksintresset för kulturmiljövården, med fokus på området som ligger i anslutning till föreslagen vägorridor.

4.1 Kulturmiljövärden på kommunala värden inom vägkorridoren (PBL)

(1.1) Karlslunds bebyggelsemiljö

Karlslund precis norr om väg 268 ligger ett sammanhängande bostadsområde. Vid 1900-talets början utvecklades platsen till Karlslunds vårdhem för funktionsvarierade av Maria Krantz och kom fram till 1970-talet att utvecklas till Sveriges och kanske världens modernaste vårdhem i sitt slag. Med ändrade politiska vindar och synen på värden för funktionsvarierade utvecklades verksamheten. Under 1980-talet i samband med att BO-85 mässan förlades till Upplands Väsby blev Karlslund ett exempel på reparation, om- och tillbyggnad av äldre bostadsbebyggelse.

Motiv

Miljön som helhet bedöms utgöra en särskilt värdefull kulturmiljö, där ingår bevarad bebyggelse från vårdtiden samt helhetsmiljön som planerades på 1980-talet i samband med BO-85.

Lagskydd/tidigare ställningstaganden

Miljön är utpekad i Upplands Väsby's kulturmiljöprogram och bör därav betraktas som en särskilt värdefull bebyggelsemiljö enligt 8 kap. 13 § PBL.

VÄRDEBÄRANDE KARAKTÄRSDRAG

- Sammanhängande bebyggelseområde som mot vägen skärmas av med trädridå.

KÄNSLIGHET

- Bebyggelse är känslig för rivning.
- Miljön bedöms inte påverkas.

(1.2) Odenslunda gårdsmiljö

Norr och söder om väg 268 ligger Odenslunda gårdsmiljö och bytomt. Platsen har varit bebodd sedan förhistorisk tid och det finns rester efter bytomt, gravfält och föremål. Dagens bevarade gårdsmiljö är från 1770-talet och var från början ett Översteboställe. Miljön består av ett flertal byggnader med bland annat manngårdsbyggnad med flyglar och bevarade större ekonomibyggnader. Miljön omges av en äldre park och uppvuxna äldre ädellövträd.

Motiv

Miljön som helhet med Odenslunda gårdsmiljö och bytomt med förhistoriska lämningar bedöms som helhet ge en god bild av en äldre agrar miljö med ett stort tidsdjup. Där den välbevarade äldre bebyggelsemiljön bidrar till att områdets historiska kontext som agrar miljö fortsatt går att utläsa, där enskilda byggnader är mycket goda exempel på äldre byggnadstradition.

Miljön som helhet med bevarad gårdsmiljö med byggander från tiden före 1920 och historisk park och intill liggande förhistorisk bytomt och gravfält bör betraktas som en särskilt värdefull kulturmiljö.

Lagskydd/tidigare ställningstaganden

Miljön är inte utpekad i något tidigare (känt) kulturmiljöunderlag. Lämningsarna inom miljön är registrerade i fornsök som fornlämningar.

VÄRDEBÄRANDE KARAKTÄRSDRAG

- Västra delen av sträckan karaktäriseras av en dalgång med Odenslunds-gård och bytomt på en moränhöjd på var sida om vägen.
- Odenslund med mycket välbevarad bebyggelse omges av en äldre parkmiljö och stengårdesgård.
- Kring gården hålls landskapet öppet, vilket ökar läsbarheten av en agrar miljö.

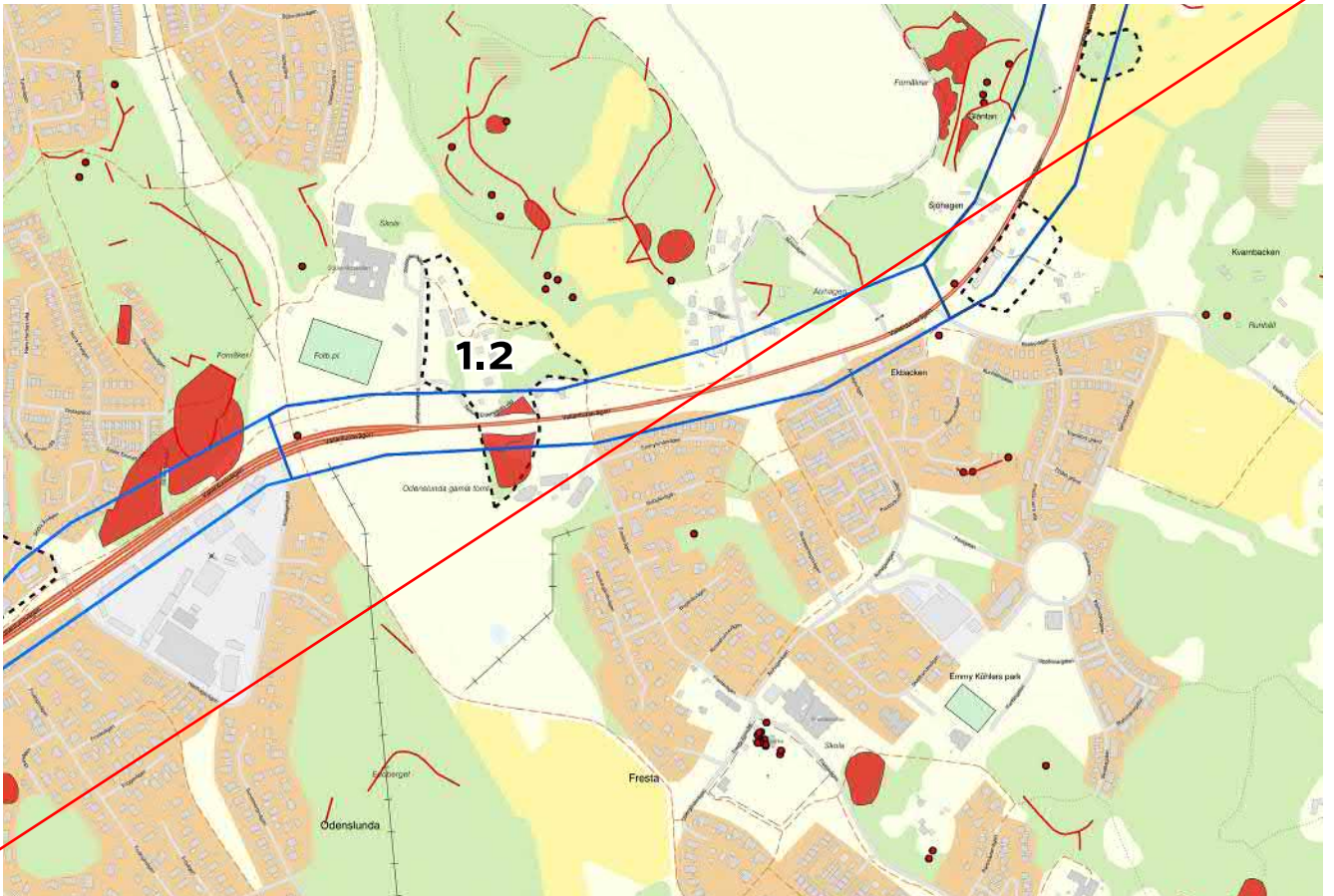
KÄNSLIGHET & TÅLIGHET

- Odenslunds gårdsmiljö är känslig för intrång.
- Kopplingen mot dalgången och Odenslunds gamla byomt är känslig för ytterligare försvagning.

Foto WSP våren 2020 över gårdsmiljön.

Kartan redovisar miljö 1.2, röd markering omfattar lämningar.

Häradsekonomska kartan från 1901

(1.3) Fd. handelsträdgård och "torpmiljö"

På östra sidan av vägen ligger en f.d. handelsträdgård, där handelsträdgårdens bebyggelse idag är förfallen. I anslutning precis norr om handelsträdgåden ligger småskalig trähusbebyggelse målade i falurött, där platsen i karta från 1901 markeras som Båtmanstorp.

På historiska flygfoton från 1950-talet syns tydligt handelsträdgården med växthus längs medväg 268, och den småskaliga bebyggelsen som då är en tydlig helhetsmiljö. Miljön omges av uppodlade land.

Motiv

Den f.d. handelsträdgården, idag förfallen, kan berätta om platsens tidigare historia som handelsträdgård, vilket är ett typiskt inslag i anslutning till samhällsbildning i närheten av en storstad. Bebyggelsen inom den äldre båtmanstorpstomten visar på arkitektur från tidigt 1900-tal och har en äldre bevarad karaktär.

Bevarad bebyggelse med omgivande trädgård och uthus uppförd före 1930 bör betraktas som en särskilt värdefull kulturmiljö.

Lagskydd/tidigare ställningstaganden

Miljön är inte utpekad i något tidigare (känt) kulturmiljöunderlag.

VÄRDEBÄRANDE KARAKTÄRSDRAG

- Tidigare handelsträdgård som ligger i anslutning till fd. torpmiljö. Idag står den oanvänd. (1)
- Småskalig trähusbebyggelse med uthus målade i falurött i direkt anslutning mot det småskaliga jordbrukslandskapet. (1)
- Slingrande grusväg löper genom miljön.

KÄNSLIGHET

- Den fd handelsträdgården har idag ett pågående förfall och står tom, ha en lägre känslighet för ny väg.
- Miljön på platsen för "torpmiljön" bedöms ha en viss känslighet för intrång om det innebär påverkan på fysisk bebyggelse.

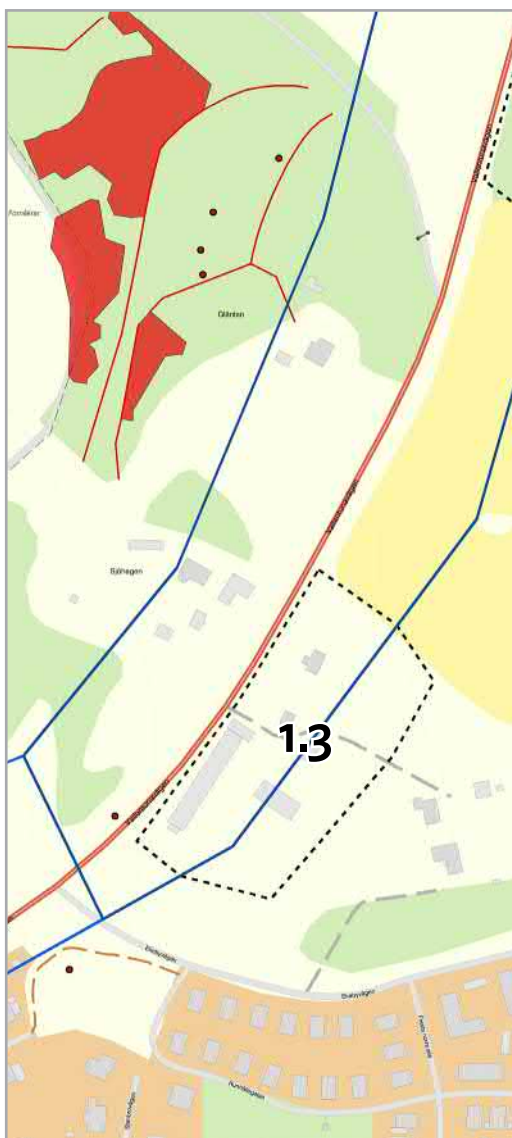

Foto WSP. Vår 2020 över handelsträdgården i ett begynnande förfall.

FAKTARUTA UTBLICK - HANDELSTRÄDGÅRDAR

Iallfall sedan 1800-talets mitt har handelsträdgårdar funnits i Sverige. Det var dock från 1800-talets slut och 1900-talets första hälft som de ökade explosionsartat i anslutning till städer och tätorter. Under 1900-talets första hälft fanns tusentals små handelsträdgårdar i och närheten av städer och tätorter, inte minst kring Stockholm där ett stort behov fanns att handla sin mat istället för självförsörjning.

Med tiden har priserna på marken kring städerna ökat och handelsträdgårdarna har i många fall fått ge plats åt ny bebyggelse och infrastruktur.

Kartan visar miljön 1.3

Foto WSP. Vår 2020

(1.4) Kulturlandskap och Lura soldattorpsmiljö

Norr om den f.d. handelsträdgården, längs med vägens östra sida på en moränhöjd i direkt anslutning till det öppna småbrutna odlingslandskapet ligger en äldre soldattorpsmiljö. Miljön finns med på den häradsökonomiska kartan från 1901 och benämns Lura soldattorp. Torpet omges av grönska, som mot vägen skärmas av en gärdesgård och uppvuxna äldre träd och buskar.

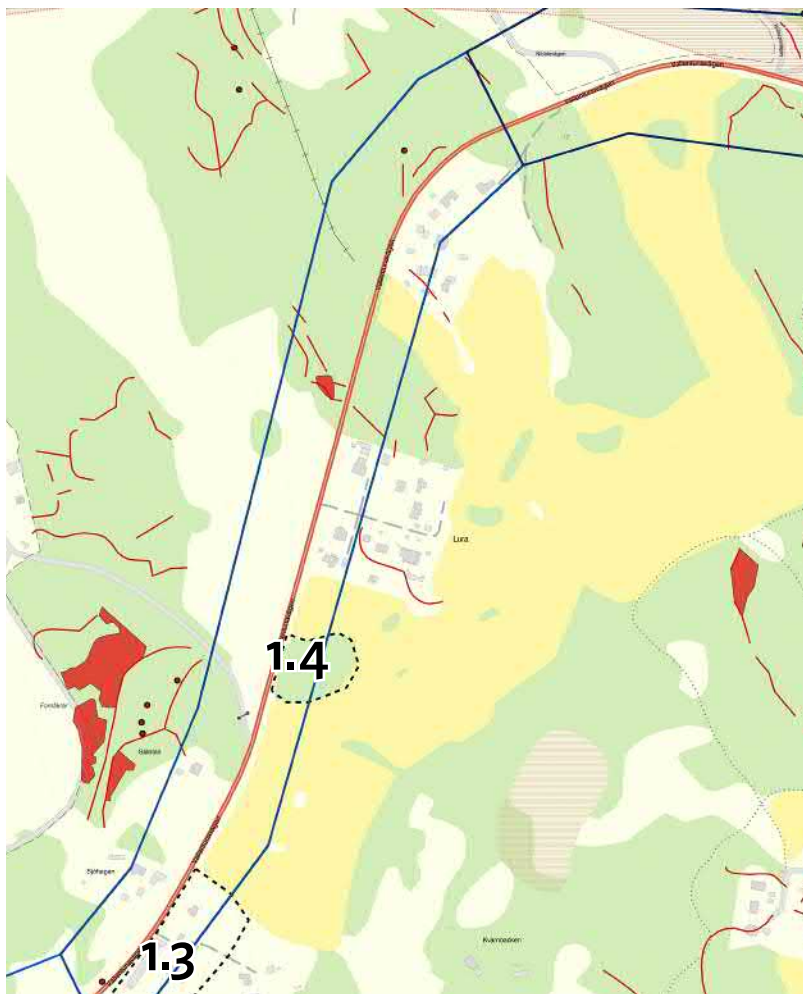
Motiv

Torpsmiljön i anslutning till det småbrutna odlingslandskapet är ett välbevarat exempel på en småskalig torpsmiljö. Miljön med sin äldre agrara prägel i anslutning till omgivande karaktäristiska småbrutna jordbrukslandskapet bidrar till en hög läsbarhet att platsens historiska användning som ett agrart landskap.

Miljön som helhet med bebyggelse och omgivande trädgård samt den funktionella och visuella kopplingen mot omgivande småbrutet jordbrukslandskap bör betraktas som en särskilt värdefull bebyggelsemiljö.

Lagskydd/tidigare ställningstaganden

Miljön är inte utpekad i något tidigare kulturmiljöunderlag.

Kartan visar Lura torpsmiljö 1.4.

VÄRDEBÄRANDE KARAKTÄRSDRAG

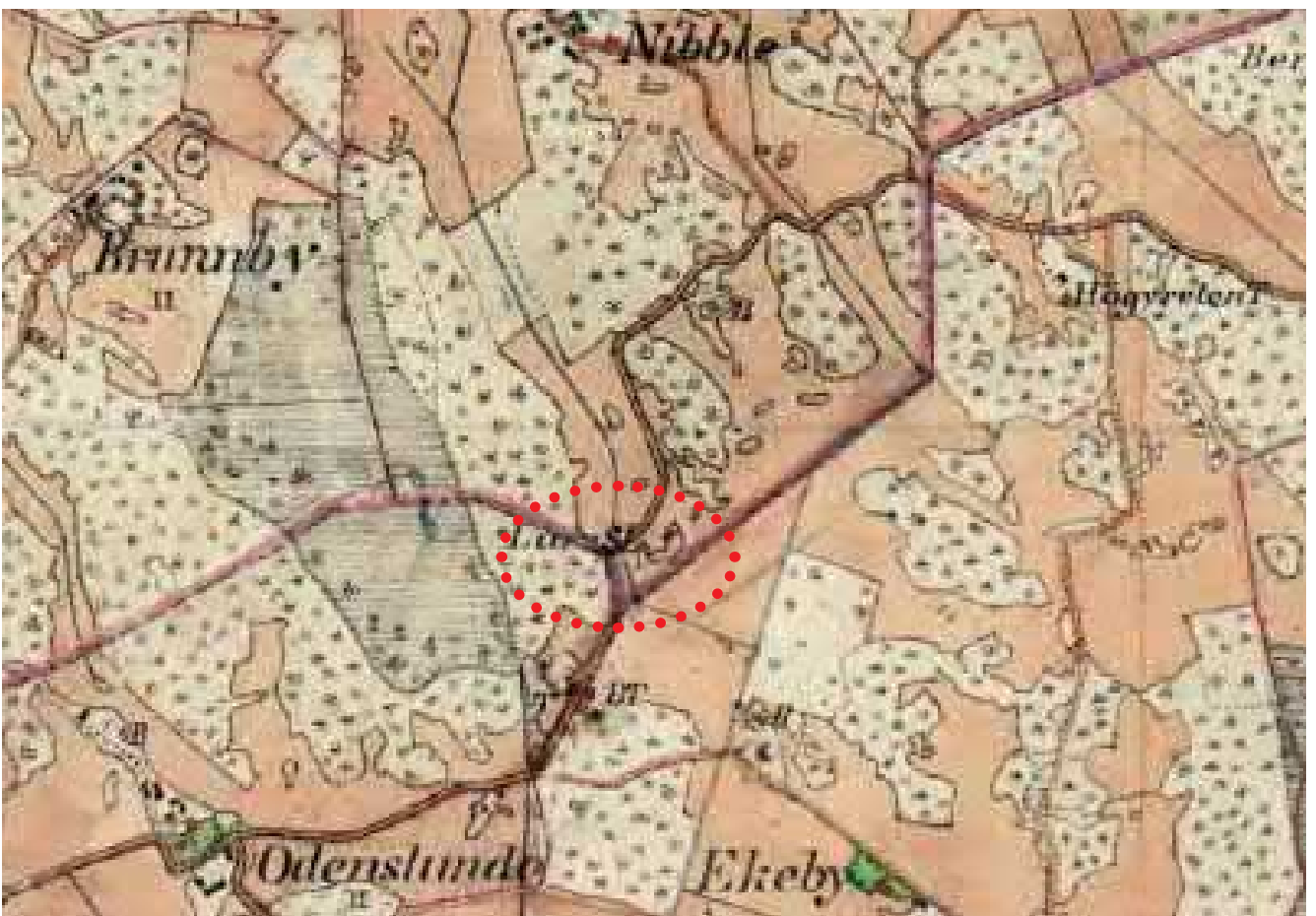
- (2)Torpsmiljön karaktäriseras av småskalig bebyggelse i trä målad i falurött. Omgiven av äldre uppvuxna träd och buskar och med en stor mångfald av äldre blom- och lökväxter. Ligger tydligt i direkt anslutning till det småbrutna omgivande jordbrukslandskapet.
- Trots närheten till modern bebyggelse är miljöns karaktären bevarad kring torpsmiljön och det småbrutna odlingslandskapet.
- Småbrukskaraktär på jordbrukslandskapet med mindre ängs- och åkermark.

KÄNSLIGHET

- (1.4) Torpsmiljön tillsammans med omgivande småbrutet jordbrukslandskap med stor samling hängnader bedöms mycket känslig för direkt intrång.
- Vidare är torpsmiljön känslig för att de funktionella och visuella sambanden mot den småbrutna jordbruksmarken bryts.
- Det småskaliga jordbrukslandskapet är känsligt för fragmentering.

Foto WSP, torpmiljön vår 2020.

Häradsekonisk karta 1901. Rödprickad cirkel markerar Lura soldattorp

4.2 Fornlämningarsbild (KML)

Fornlämningarsbild inom delsträcka 1

Inom delsträckan finns ett stort antal fornlämningar av olika karaktär och ålder. De äldsta (daterade) lämningarna utgörs av boplatslämningar från yngre bronsålder vilka hittades i samband med en arkeologisk undersökning vid Hammarby på 1990-talet. I övrigt är det få bebyggelselämningar registrerade inom sträckan. Vid Odenslunda finns emellertid en registrerad bytomt/gårdstomt, med lämningar efter den äldre byn, men även ännu äldre boplatslämningar. En del av bytomten undersöktes på 1990-talet och visade att platsen nyttjats för bebyggelse under flera perioder. De undersökta lämningarna kunde dateras till både mellersta och yngre järnålder, äldre medeltid, efterreformatorisk tid samt 1800 till 1900-tal. Även om lämningarna efter boplatser/bebyggelser är få inom delsträckan så finns det andra lämningar i området vilka indirekt visar att människor bott här, såsom gravar och hägnader.

Den i särklass vanligaste lämningstypen inom delsträckan är stensträngar (hägnader), vilka brukar dateras till äldre järnålder. Inom delsträcka 1 finns 8 hägnader och 7 hägnadssystem registrerade, vilka helt eller delvis rymms inom utredningsområdet. De flesta av dessa lämningar finns i delsträckans östra del.

Inom delsträckan finns två större gravfält från järnåldern, men även ett par platser med ensamliggande stensättningar. Gravfälten ligger invid Odenslunda och Hammarby och delundersöktes samtidigt som boplats/bytomtundersökningarna som nämnts ovan. Gravfältet vid Hammarby är mycket omfattande och ligger till stor del kvar idag. På 1990-talet undersökte man 84 stensättningar och flatmarksgravar från äldre järnålder, med ett rikt fyndmaterial. Under gravarna hittades lämningar efter en äldre boplats (se ovan). Under 1990-talet undersöktes också 22 runda stensättningar inom ett gravfält vid Odenslunda, vilka tolkades ingå i ett bygravfält. Dessa gravar var yngre och daterades till senare delen av järnåldern. Även här fanns bebyggelselämningar - både under och på gravarna - vilka visade att man utnyttjat platsen vid flera tillfällen (se ovan).

Inom delsträckan finns även rester efter en äldre hålväg (norr om Lura).

Ett par platser med möjliga fornlämningar, med osäker antikvarisk status, finns inom delsträckan. Det rör sig om observationer av fornlämningsliknande objekt, som föreslagits utgöra gravhögar (två stycken nära Sjöheden) samt en terrassering med stensträngsliknande terrasskant (nära Högvreten). Flera ytor inom delsträckan har även pekats ut som möjliga förhistoriska boplatslägen i samband med en arkeologisk utredning från 2016, men dessa finns inte i något register.

Inom delsträckan finns också ett par registrerade övriga kulturhistoriska lämningar från sen, historisk tid. Lämningarna har koppling till stenutvinning och gränsmarkeringar. Det ena rör sig om ett mindre stenbrott nära Högvreten och det andra om en gränsten med inskriptionen Hammarby, uppsatt mellan socknarna Hammarby och Fresta under 1900-talet.

Motiv

Alla fornlämningar har ett kulturhistoriskt värde eftersom de är en ändlig resurs, där fornlämningar kan vara de enda spåren och källa till kunskap om historien.

Lagskydd/tidigare ställningstaganden
Samtliga fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagen (KML). Det är förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen: rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada fornlämningar.

FYSISKA UTTRYCK & VÄRDEN INOM VÄGKORRIDOR

- 3 fornlämning av typen: Stensättning.
- 2 fornlämning av typen: Gravfält.
- 1 fornlämning av typen: Bytomt/gårdstomt.
- 7 fornlämning av typen: Hägnadssystem.
- 8 fornlämning av typen: Hägnad.
- 1 fornlämning av typen: Färdväg.
- 1 möjlig fornlämning av typen: Hög (2 st).
- 1 möjlig fornlämning av typen: Terrassering.
- 1 ÖKL av typen: Gränsmärke.
- 1 ÖKL av typen: Brott/täkt.
- 1 undersökt lämning (ingen antikvarisk bedömning) av typen: Hägnad.

Förklaring till text: ÖKL = övrig kulturhistorisk lämning.

Odensala

Fornlämningars bild inom och i anslutning till delsträcka 2

I landskapet runt delsträcka 2 finns en stor mängd registrerade fornlämningar. Lämningarna visar att människor bott i området under lång tid, trots att det endast finns någon enstaka förhistorisk boplatslämning registrerad. Denna utgörs av en skärvtenshögd vid Sursta. Skärvtenshögar är en sorts avfallshögar som brukar dateras till yngre bronsålder, perioden innan järnålder. Det finns inte någon konstaterad boplatslämning från järnålder men indirekt kan man utifrån övriga lämningstyper förstå att området varit tätbefolkat under denna tid.

Utifrån lämningstyp och placering är det möjligt att tidsmässigt förlägga de flesta av områdets fornlämningar till järnåldern (ca 500 f Kr – 1050 e Kr), en period då området gick från att vara en del av en större övärld till att bli mer fastlandsbetonat. I området finns framför allt ett stort antal hägnader, så kallade stensträngar, och ensamliggande eller mindre grupper med stensättningar (gravar). Stensträngarna i området anknyter mycket tydligt till de landområden som under den äldre järnåldern fanns tillgängliga i sluttningar ner mot lägre liggande marker, gärna i nära anslutning till vatten. Stensättningarna representerar den äldre järnålderns gravskick med enstaka gravar placerade uppe på höjder. Denna gravtyp återfinns på nästan alla höjder i närområdet.

Det yngre järnålderslandskapet kan främst utläsas utifrån de många gravfält och runstenar som finns i området. Det är också möjligt att flera av stensträngarna kan vara från denna period. Gravfälten visar var människorna bott vid tiden och runstenarna visar på vägnätets tidsdjup. Gravfälten återfinns i nära anslutning till det äldre vägnätet och samlade runt bebyggelsen vid Sursta, Grana, Gällsta samt Norrbacka. De tre förstnämnda platserna finns även registrerade som historiskt belagda by-/gårdstomter, som i kartmaterialet går ner till tidigt 1600-tal. Platsnamnen kan i källorna följas ända tillbaka till medeltid. Runstenarna anknyter till äldre vägsträckningar och brolägen. I närområdet finns totalt fem runstenar från sen vikingatid. Längst i öster finns lämningar efter en kavelbro samt en bro- och vägbank som längre tillbaka i tiden gått över sankmark. Två av runstenarna uppges ha stått vid denna bro, en placering som är mycket typisk. Gravfälten från yngre järnålder antyder att områdena runt Sursta, Grana, Gällsta samt Norrbacka har bebotts även under denna period.

Inom delsträckan finns även flera lämningar från historisk tid. Det rör sig om bebyggelselämningar efter torpet Nygårdet, en lägenhetsbebyggelse, flera husgrunder, en (möjlig) kvarngrund, samt färdvägar, en väghållningssten, grustäkt och röjningssten. En del av dessa är registrerade som övriga kulturhistoriska lämningar.

Inom själva delsträckan finns elva fornlämningar, fyra möjliga fornlämningar och två övriga kulturhistoriska lämningar av olika karaktär och ålder. Ingen av dem är undersökt arkeologiskt.

Motiv

Alla fornlämningar har ett kulturhistoriskt värde eftersom de är en ändlig resurs, där fornlämningar kan vara de enda spåren och källa till kunskap om historien.

Inom området är även lämningar från framför allt äldre järnåldern och framåt uttryck för riksintresse för kulturmiljövården Skälhamravägen.

Lagskydd/tidigare ställningstaganden

Samtliga fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagen (KML). Det är förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen: rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada fornlämningar.

FYSISKA UTTRYCK & VÄRDEN INOM KORRIDOREN

- 2 fornlämning av typen: Stensättning.
- 1 fornlämning av typen: Hägnadssystem.
- 7 fornlämning av typen: Hägnad.
- 2 möjlig fornlämning av typen: Hägnad.
- 1 möjlig fornlämning av typen: Stensättning.
- 1 fornlämning av typen: Lägenhetsbebyggelse (torpet Nygårdet).
- 1 möjlig fornlämning av typen: Vägmärke (väghållningssten).
- 1 ÖKL av typen: Röjningssten.
- 1 ÖKL av typen: Brott/täkt.

Förklaring till text: ÖKL = övrig kulturhistorisk lämning.

Visar ett större ytsnitt av landskapet kring vägkorridoren. I anslutning till delsträcka 2. Erikslundskurvan-Gullbron har fokus för riksintressets uttryck och värden begränsats till området inom den gulsträckade linjen. Riksintresset markeras i kartan genom den svagt brunsträckade ytan.

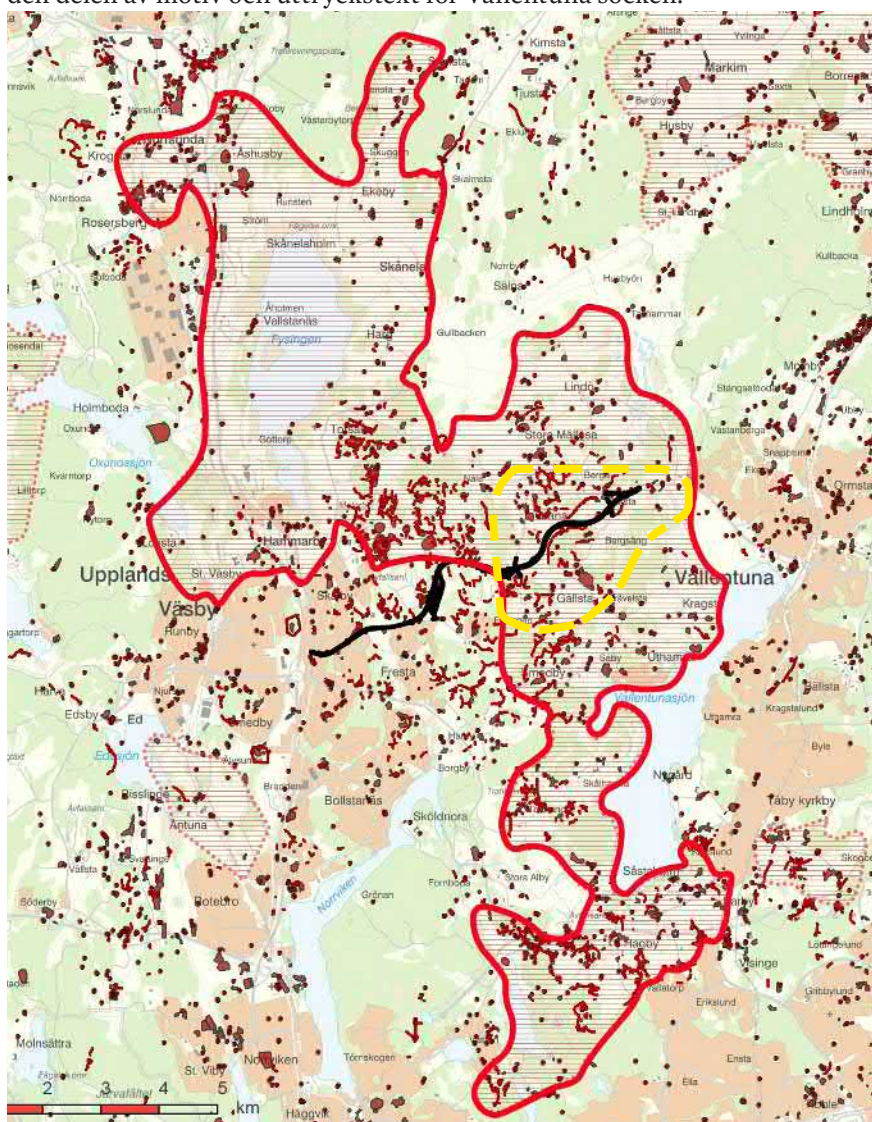
4.3 Riksintresse för kulturmiljövården - Skålhamravägen [AB71] (MB)

Riksintresset Skålhamravägen utgör en komplex och mångfacetterad kulturmiljö med i landskapet fysiska uttryck som sträcker sig under en lång historisk period. Riksintresset Skålhamravägen omfattar ett stort område, men där endast delar av riksintresset behandlas i detta avsnitt. Vägkorridorens andra delsträcka går igenom riksintresset Skålhamravägen, och därför har en fördjupning av riksintresset i anslutning till vägkorridoren tagits fram.

4.3.1 Riksintresset Skålhamravägen

Riksintresset Skålhamravägen är ett geografiskt stort riksintresse som går igenom ett flertal kommuner. Den nordvästra delen kring sjön Fysingen domineras av ett herrgårdslandskap. Den centrala och södra delarna i anslutning till Vallentunasjön domineras av en rik och komplex fornlämningsbild, med kontinuitet fram i dagens agrara landskap. Hela landskapet präglas av en tydlig centralbygd med en tidig medeltida sockenbildning.

För riksintresset finns flera motiv och uttryckstexter som omfattar en geografisk avgränsning med hänseende till socknars utbredning. Utredningsområdet i anslutning till föreslagen vägkorridor, som markeras med gulsträckt linje i kartan ligger i Vallentuna socken och omfattas av den delen av motiv och uttryckstext för Vallentuna socken.

Kartan visar: föreslagen ny vägsträckning (svart linje) och riksintresset Skålhamravägens hela omfattning, markerad med röd kantlinje. Gulstreckat område är den del av riksintresset som direkt berörs av föreslagen vägsträckning.

SKÅLHAMRAVÄGEN [AB 71] (DELEN I VALLENTUNA SN)

Motivering:

Centralbygd, herrgårdslandskap och vägsystem, med rötter i en forntida stormannabygd med anknytning till kungamakten. Landskapet speglar en rik och komplex järnåldersbygd och dess fortsatta utveckling, med den tidiga medeltidens sockenbildning och 1600-talets säterier, med kontinuitet fram i dagens agrarlandskap.
(Fornlämningssmiljö, Vägmiljö)

Uttryck för riksintresset:

Skålhamravägen och andra äldre vägsträckningar, många runstenar, stensträngssystem och gravfält i anslutning till byar och gårdar. I denna del av området splittras åkermarken av en mängd skogsbeklädda moränhöjder. Bebyggelsen i byar och på gårdar, bl.a byn Näle. Herrgårdarna, bl.a. rokokoplanläggningen Lindö säteri, med tillhörande byggnader, parkanläggningar, alléer, torp och det storskaliga, av godsdriften präglade landskapet. (Miljön berör även Sigtuna, Sollentuna, Täby och Upplands Väsby kommuner.)

(RAÄ)

4.3.2 Riksintressets värdebärande uttryck & karaktärsdrag i koppling till vald vägkorridor

Landskapet utgörs i huvudsak av ett småbrutet odlingslandskap, där landskapet bryts av större och mindre moränhöjder och åkerholmar, huvudsakligen bevuxna med barrträd. I anslutning till moränhöjder och impediment i historiska lägen ligger by- och gårdsmiljöer så som Gällsta, Sursta och Grana. Bymiljöerna går att återfinna i kartmaterialet från 1600-tal och framåt. Genom området löper äldre vägsträckningar där den slingrande Gällstavägen/Björknäsvägen kantas av en rad runristningar. Inom hela området finns flera stensträngar och stensträngssystem, med ursprung i äldre järnålder, och i närheten av de historiska bytomterna förekommer gravfält från yngre järnålder.

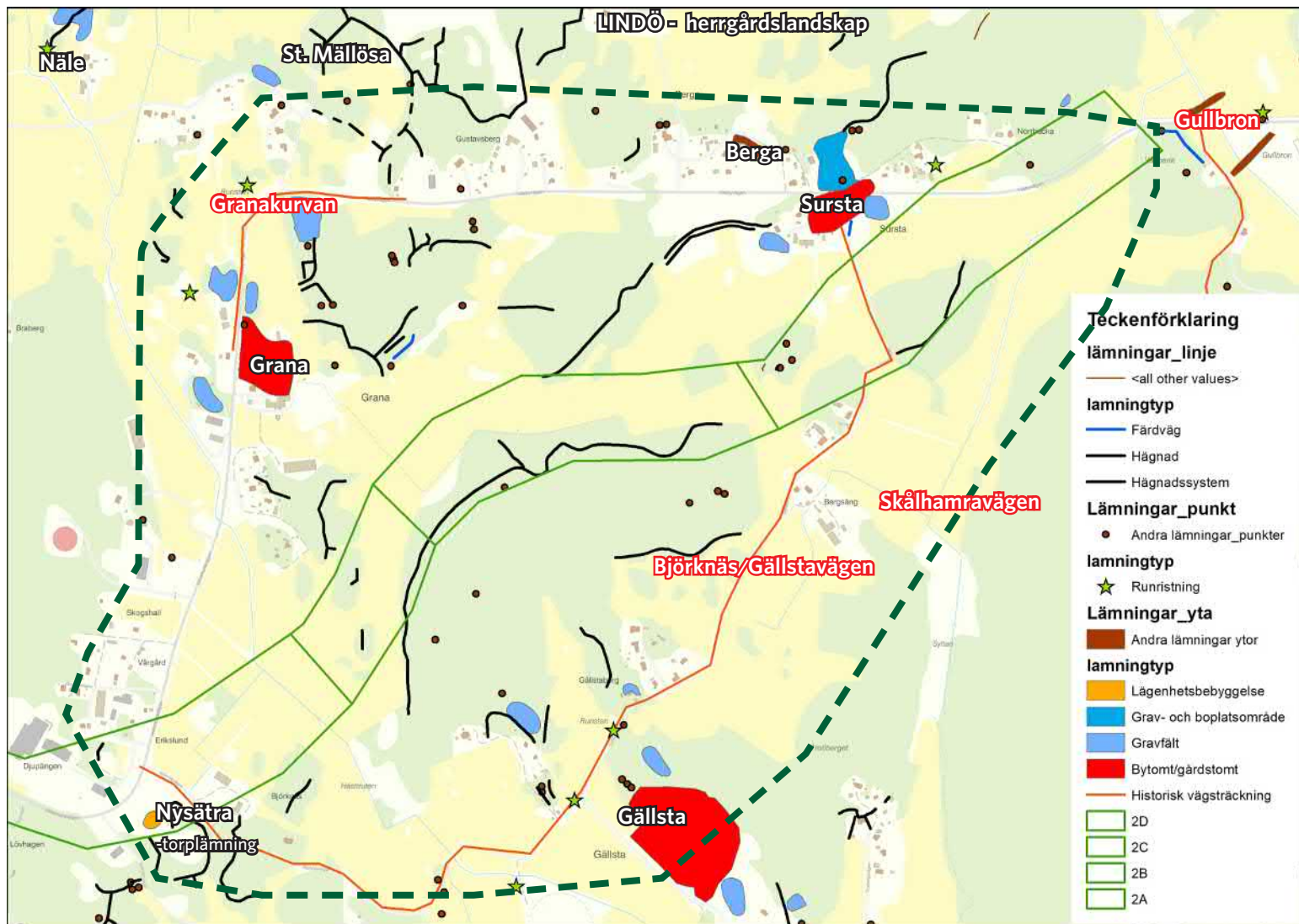
Landskapet inom utredningsområdet är en del av det större landskapsutsnittet som kan berätta om områdets framväxt som centralbygd, där utredningsområdet tydligt återspeglar olika tiders nyttjande av området från framförallt äldre järnåldern, fram till idag. Här är många lämningar i området lätta att avläsa och uppleva, där stensträngarna och runstenarna i området särskilt kan nämnas. Järnåldersbygden är en tydlig utläsbar del i landskapet och uttrycks genom bland annat stensträngar, gravfält och runstenar, vilka är fysiska uttryck för riksintresset. Där traktens sammanhängande stensträngssystem som sträcker sig från Upplandsväsby, vidare genom Vallentuna och Täby utgör det mest välbevarade och rika stensträngsområdet i hela Mälardalen.

Kulturlandskapet inom utredningsområdet har ett långt tidsdjup med flera fysiskt utläsbara komponenter. Där bevarade äldre strukturer så som gårdars placering i landskapet, vägarnas sträckning i koppling till synliga fornlämningsmiljöer, blir tydligt att utläsa och lätta att uppleva som en agrar miljö med långt tidsdjup.

Utredningsområdet är en del av ett större sammanhängande kulturlandskap och uttryck för riksintresset, genom den strukturella och visuella kopplingarna mellan utredningsområdet med omgivande centralbygd med herrgårdslandskap, äldre vägsystem, fornlämningsmiljöer och sockencentrum.

Inom utredningsområdet och i anslutning till vägkorridoren är det framför allt följande uttryck för riksintresset som går att läsa i landskapet:

- Större delen av den äldre jordbruksmarken är fortsatt aktiv och brukas. Detta innebär att landskapet fortsatt präglas av ett öppet och brukat jordbrukslandskap som tydligt går att läsa samman med traktens gårds- och bymiljöer.
  - Åkermarken splittras upp av en mängd skogsbeklädda moränhöjder och åkerholmar.
  - Markanvändningen i området går tydligt att utläsa tillbaka till iallfall 1600-tal. (se rektifierade kartor på sida 23 0 25)
  - Mycket stor koncentration av förhistoriska och stensträngar som bildar sammanhängande stensträngssystem, belägna på moränhöjder, på gräns mellan in och utägor.
  - Landskapet präglas till stor del av en agrar användning.
  - Samtliga by- och gårdsmiljöer Sursta, Grana, Berga och Gällsta har kontinuitet tillbaka till iallfall 1600-tal där dagens gårdsläge ligger i anslutning till förhistoriska gravfält och historiska bytomter.
  - Inom de äldre by- och gårdsmiljöerna återfinns bebyggelse som visar på områdets äldre byggnadstradition och bebyggelsen lägen visar på landsbygdens bebyggelsestruktur.
  - Inom utredningsområdet finns spåren av torpet Nysätra med kartbelägg ned i 1700-tal, vilket utgör en liten samlad miljö med torplämning, vägar och stensträngar..
  - Delar av äldre färdvägar finns inom och i anslutning till utredningsområdet, vilka är en del av det större sammanhängande kommunikationsnätet från förhistorisk tid, såväl till lands och på vatten.
  - Här kan runstenar längs Gällstavägen och Gullbron precis i utredningsområdets västra kant särskilt nämnas. I öster slingrar sig Skålhamravägen i nord-sydlig riktning. Dagens väg 268 har under 1900-talet rätats ut men där stora delar följer den historiska sträckningen.
  - Gällsta/Björknäsvägen har bibehållit sin småskaliga karaktär, där vägen följer naturliga gränser och topografi. Vägen är grusad och saknar belysning.
- Koppling mot omgivning:
- Norr om området ansluter det mer storskaliga herrgårdslandskapet med Lindö.
  - Området är en tydlig del av det utpräglade förhistoriska järnålderslandskapet vilket fortsätter framförallt i öst/sydöstlig riktning i anslutning till Skålhamravägen och Vallentunasjön.
  - Utanför utredningsområdet återfinns medeltida kyrkor vid bl a Fresta, Hammarby och Vallentuna som visar på den medeltida sockenbildning i området.

Kartan redovisar lämningar från förhistorisk och historisk tid som kopplar mot riksintresset. Grönsträckad avgränsning avser utredningsområdet inom riksintresset i anslutning till vägkorridoren

Karta visar vyer inom utredningsområdet

4.3.3 Värdefulla vyer inom riksintresset i koppling till vägkorridoren

Här presenteras ett urval av värdefulla vyer och siktlinjer inom riksintresset Skålhamravägen [AB 71] som kan komma att påverkas av en ny väg. Urvalet baserar sig på vyernas relevans för hur man kan förstå, uppleva och avläsa de historiska sambanden och det historiska tidsdjupet med utgångspunkt i riksintressets värden och uttryck.

Nya moderna tillägg i form av en ny väg inom landskapsrummet kan förändra bärande strukturer och vyer, både inom riksintresset och utanför dess gränser. För att kunna förhålla sig till hur olika platser inom riksintresset kan påverkas vid en eventuell väg har ett antal känsliga vyer och siktlinjer valts ut som förväntas påverkas av en ny väg inom riksintresset. Samtliga vyer och siktlinjer bedöms vara viktiga för att uppleva riksintressets värden och uttryck inom utredningsområdet.

Vy 1 - Vy mot nord/nordost från Björknäsvägen precis invid torplämningen Nysätra. Vyn ger vid utblick över det småbrutna jordbrukslandskapet med mindre och större skogsbeväxtade moränhöjder. På moränhöjderna återfinns stensträngssystem och landskapet är typiskt för området.

Vy 2 - Vy mot norr från Björknäsvägen med utblick över det småbrutna jordbrukslandskapet med mindre och större skogsbeklädda moränhöjda moränhöjderna återfinns stensträngssystem och landskapet är typiskt för området.

Sursta - bymiljö med hävd iallafall tillbaka till 1600-tal

Gravfält från järnåldern

Gällstavägen - historisk/förhistorisk vägsträckning kantad av runstenar

Vy 3 - Vy mot norr från Gällstavägen med utblick mot bymiljön Sursta med bevarad äldre agrar bebyggelse. Bymiljön ligger i traditionellt läge på en moränhöjd med direkt koppling mot omgivande småbrutna odlingslandskap. Gällstavägen som binder samman by- och gårdsmiljöerna.

Gällstavägen

Vy 4 - Vy söderut längs med Gällstavägen med omgivande småbrutet odlingslandskap med Sursta bymiljö i ryggen. Här kan man tydligt uppleva det karaktäristiska småbrutna landskapet och Gällstavägens småskalighet. Inga moderna inslag i form av ny bebyggelse eller strukturer.

Gällstavägen

Sursta

Vy 5 - från 268 mot det utpräglade jordbrukslandskapet. I vyn kan man tydligt uppleva det karaktäristiska landskapet och den agrara prägel.

4.3.4 Fornlämningsmiljön i förhållande till riksintresset inom utredningsområdet

Riksintresset Skålhamravägen är ett mycket stort riksintresse till storlek men även till innehåll med flera berättelser. Arkeologiskt sett är det järnålderns lämningar som står i fokus och är bärande för berättelsen om utveckling av en stormannabygd. Järnåldern är dock en lång period och inom riksintresset återfinns lämningar från olika delar av järnålder på olika platser. Längs Skålhamravägen och längs det gamla vägnätet, som t.ex. Gällstavägen, står runstenar och vägarna slingrar sig förbi gravfält, löper över brolägen och passerar de äldre bytomterna. Den yngre järnåldern syns främst genom gravfälten och runstenarna, medan den äldre järnåldern gör sig påmind genom den stora mängden stensträngar och stensträngssystem. Det är olika delar av människors liv och död vi ser här. Från yngre järnålder är lämningar från vardagsliv få och det är monumenten som berättar om död som är tongivande i landskapet, medan den äldre järnåldern i stort sett saknar tydliga monument kopplade till döden men däremot skapat ett landskap som är omgärdat av stenhägnader och tydlig visar på betydelsen av att bruka landskapet till odling och djurhållning. Inom riksintresset är det inom föreliggande utredningsområde och dess närhet som det äldre järnålderslandskap är extra tydligt. Den yngre järnåldern är också närvarande med gravfält och runstenar, men den yngre delen av perioden återfinns framförallt längre söderut inom riksintresset, till exempel vid Broby bro.

Inom utredningsområdet har det med stor sannolikhet funnits flera stensträngar och stensträngssystem som plockats bort i och med ett mer rationellt jordbruk och för att till exempel nya byggnader och vägar ska fram, men systemen kvarligger även till stora delar. Detta beror troligen på att jordbruksmarkerna inte ändrats speciellt mycket sedan i alla fall 1600-talet (se kapitel 3). Invid Sursta finns bland annat en välbevarad fägata som löper ut i en enkel stensträng på höjden och tydligt visar på hur man brukat landskapet till fägång. Den allmänt vedertagna dateringen av stensträngar är till den äldre järnåldern, men det finns några exempel på C14 dateringar till medeltid. Att man återbrukat stensträngarna under historisk tid är dock inte något kontroversiellt och att de ligger kvar pekar på att de inte legat i vägen utan snarare har använts. Inom utredningsområdets centrala del finns en stor moränhöjd med en mycket lång stensträng (L2014:2603) som löper i kanten av och över höjden. Denna ligger i sin nordöstra del tydlig kopplad till åkermarken och består delvis av senare tids odlingssten, för att sedan löpa upp på höjden och då få en klarare järnålderskaraktär både gällande utseende och läge.

Riksintresset i stort berättar om framväxten av ett samhälle från järnålder in i historisk tid. Olika delar av denna framväxt kan upplevas på olika håll inom riksintresset och det är inom utredningsområdet och dess närhet som den äldre järnåldern gör sig tydligt påmind. Om dessa delar försvagas eller utraderas försvinner en bit av historien som inte kan återberättas någon annanstans. Riksintresset Skålhamravägen är komplext och brett med berättelser från stora delar av historien och det är just denna helhet som gör att det riksintressant. Kanske är det ingen annanstans vi kan få denna helhetsberättelse från äldre järnålder in i modern tid.

4.3.5 Landskapets övergripande känslighet i koppling till riksintresset

Känslighetsanalysen utgår från risken att de utpekade värdena förstörs eller minskar vid förändring, ändring eller tillägg. Analysen klargör kulturmiljöns möjlighet att ta emot nya inslag utan att dess kulturhistoriska karaktär eller värde påtagligt förändras. Grunden i analysen är de värdebärande uttrycken, strukturer och samband som är särskilt nödvändiga för företeelsens helhet och relevans. Utan dessa riskerar miljöns möjlighet till kunskapsförmedling att gå om intet.

Sammantaget kan konstateras att området övergripande präglas av en verksamhet med ett mycket långt tidsdjup. Detta innebär att kulturlandskap är mycket känsligt för tillägg som saknar samband med verksamheten, vilket i detta fallet är jordbruket. Området kan ta emot moderna inslag, utan att värdet skadas, förutsatt att dessa kan läsas ihop med verksamheten eller underordnar sig denna.

Utredningsområdet ligger inom en avgränsad del av det större sammanhängande riksintresseområdet. Här kan känsligheten specificeras tydligare utifrån förväntat tillägg av ny infrastruktur. Analysen görs utifrån hur den förväntade åtgärden bedöms kan påverka riksintresset uttryck. I kapitel 4 finns en fördjupning över den del av riksintresset som berörs av föreslagen vägsträckning, där preciseras miljöns övergripande koppling till riksintresset Skålhamravägen samt värdebärande uttryck och karaktärsdrag inom utredningsområdet.

KÄNSLIGHET INOM RIKSINTRESSET I KOPPLING TILL VÄGKORRIDOR

- Kulturlandskap är mycket känsligt för tillägg som saknar samband med verksamheten, vilket i detta fallet är jordbruket
- Landskapet bedöms vara mycket känsligt för nya inslag som fragmenterar jordbruksmark, skapar en barriärverkan och minskar förståelsen av den historiska agrara markanvändningen samt det kontinuerliga brukandet av marken.
- Landskapet bedöms mycket känsligt för nya vägstrukturer då de äldre, både förhistoriska och historiska, vägstrukturerna är ett uttryck för riksintresset. Känsligheten bedöms röra både omdragningar och vägarnas småskalighet.
- Landskapet är mycket känsligt för att upplevelsen och läsbarheten av det riksintressanta landskapet minskar. Inom utredningsområdet gäller detta framförallt vy 1-5, där landskapets bärande karaktärsdrag och uttryck i koppling till riksintresset är lätt att uppleva och utläsa.
- Fornlämningar och andra fysiska uttryck för riksintresset samt strukturer kopplade till dessa är mycket känsliga för att skadas eller utraderas.
Detta i form av:
  - Bland annat stensträngar, gravfält, torplämningar, förhistoriska vägsträckningar, runstenar, vilka alla är mycket känsliga för ingrepp som minskad möjlighet att läsa det förhistoriska och det historiska landskapet
  - De sammanhängande stensträngslandskapet är känsligt för att fragmenteras eftersom det bidrar till läsbarheten av det förhistoriska landskapet.
  - Åkerholmar och moränhöjder är känsliga för fysiska intrång som bidrar till omformning av landskapsbilden.
  - Äldre by- och gårdsmiljöer till exempel Sursta, Gällsta, Grana är känsliga för minskad läsbarhet mot omgivande jordbrukslandskap.

Lämningar enligt fornsök som är en del av det förhistoriska och historiska skiktet i landskapet

Mycket känsliga kulturlandskap

landskapet som helhet med bärande värden & uttryck är mycket känsliga

Exempel på strukturella och funktionella samband som är mycket känsliga

Bymiljöer som kopplar mot omgivande agrart landskapsrum är mycket känsliga för att funktionella och visulla samband bryts

Exempel på mycket känsliga lämningar

(exempel på lämningar som är del av uttryck för riksintresse)

Gravfält, grav- och boplatzlämningar

Bytomt/gårdstomt samt lägenhetsbebyggelse

Hägnad/hägnadssystem

Förhistoriska och historiska färdvägar till land och vatten - del av ett större kommunikationssystem (grund i framförallt yngre järnåldern)

Runristning (del av av Sveriges runstenstätaste område)

Mycket känsliga vyer

(vyer där riksintresset bärande uttryck & värden för riksintresse som särskilt väl kan upplevas inom utredningsområdet)

Vy 1-5 (se kap 5.3 på sida 26-27)

Område som kan ha en lägre känslighet för eventuell utveckling

5 Delsträckor inom vägkorridoren

5.1 Geografiskt urval och indelning

Vägkorridoren har valts att delas in i två geografiska indelningar i form av:

1. Stockholmsvägen - Erikslundskurvan vid Björknäs
2. Erikslundskurvan - Gullbron

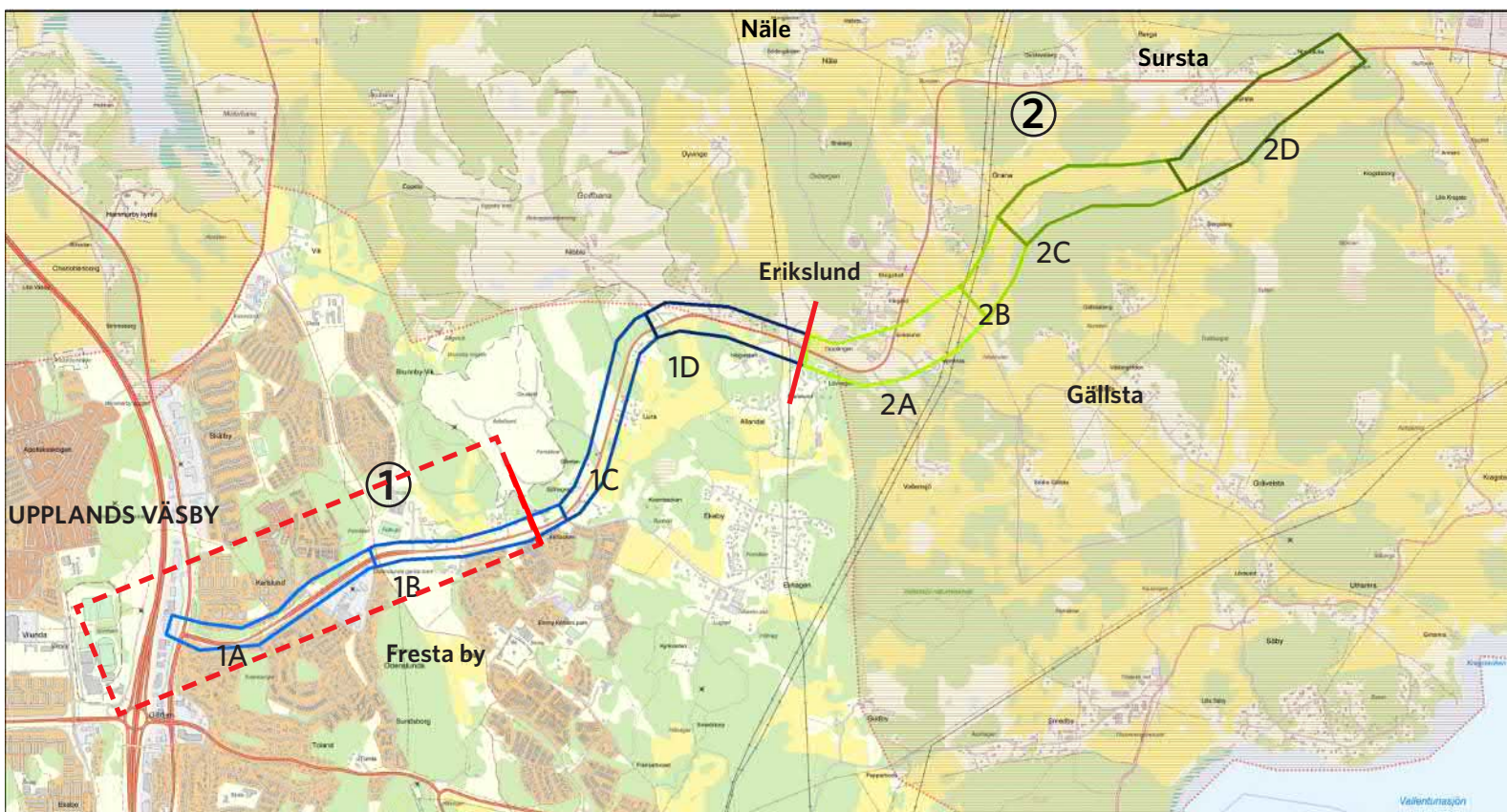
Vägkorridoren är vidare indelad i fyra delsträckor (A-D), vilket följer projektets indelning av sträckan enligt tidigare skissede.

Under arbetets gång har projekteringen ändrats och delsträcka 1A och 1B har utgått i det fortsatta arbetet med vägplanen. Då kulturarvsanalysen togs fram innan detta beslutades, är delsträcka 1A o 1B med i analysen. Dessa är markerade med rödstreckad ram i rapporten.

Delsträckor

1 Stockholmsvägen - Erikslundskurvan vid Björknäs

2 Erikslundskurvan - Gullbron

Teckenförklaring

RAA_Riksintresse_Kulturmiljovard_MB3kap6

0 300 600 900 1200 1500 m

© Lantmäteriet, Geodatasamverkan

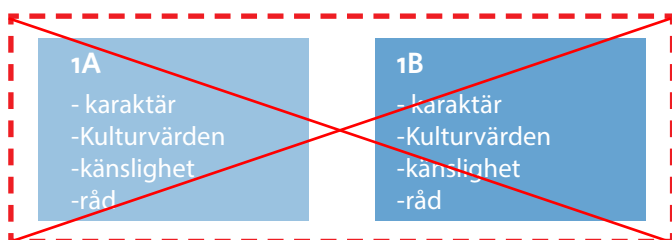
Karta redovisar vägkorridor

Disposition:

DELSTRÄCKA 1

- Beskrivning

Delsträckor inom delsträcka 1

Delsträcka 1A och 1B har lyfts ur den fortsatta projekteringen av föreslagen vägplan.

DELSTRÄCKA 2

- Beskrivning

Delsträckor inom delsträcka 2

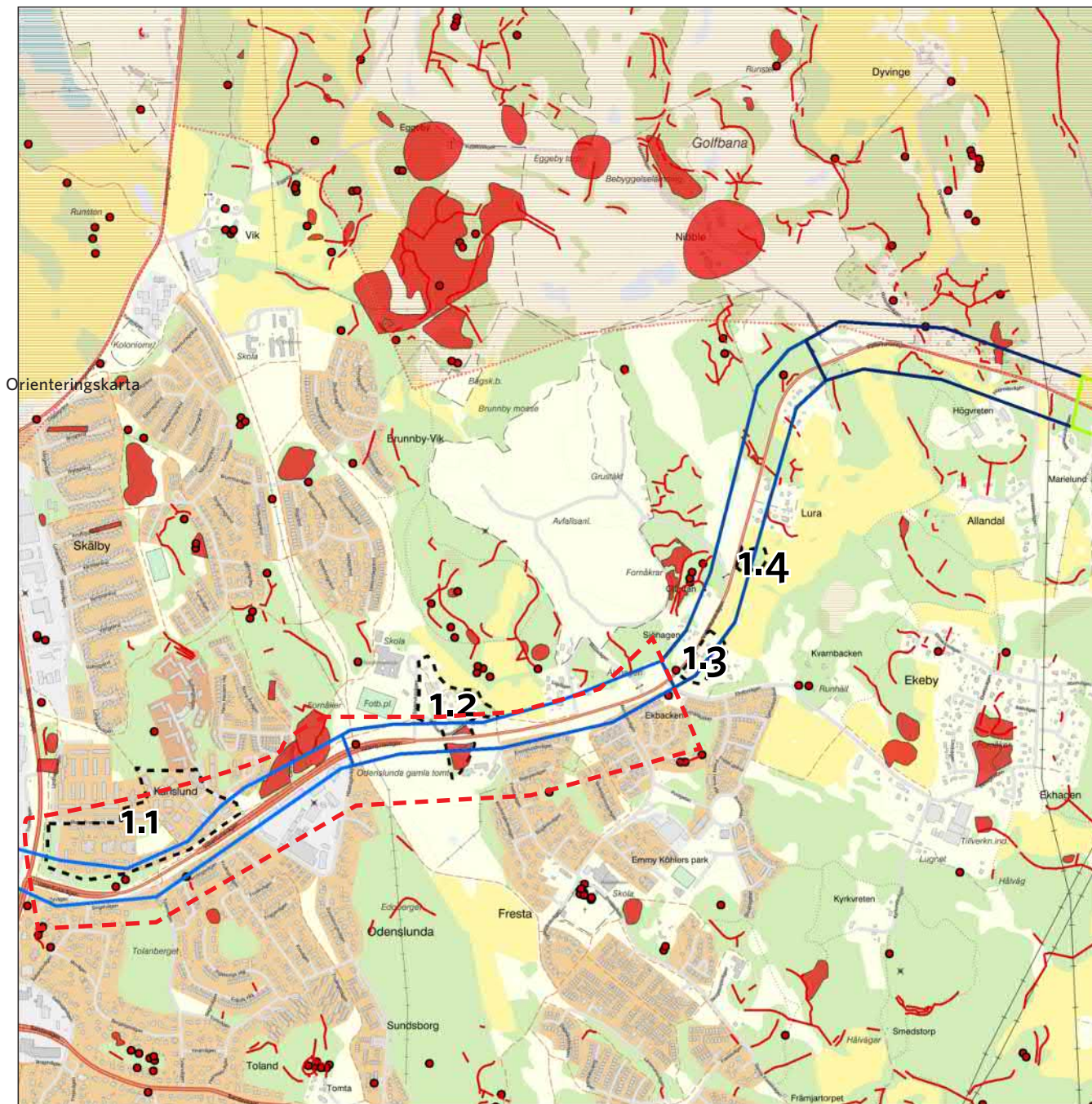
5.2 Delsträcka 1 (Stockholmsvägen - Erikslundskurvan vid Björknäs)

Vägkorridoren följer Vallentunavägen/dagens väg 268 vilken går genom ett småbrutet landskap. Västra delen är en del av Upplands Väsby's tätort med flerbostads- och villabebyggelse som ligger längs med vägen. Vägen kantas idag av bullervallar/staket och grönstruktur mot bebyggelse och bildar ett relativt slutet rum kring vägen. Vidare består landskapet av ett tätortsnära jordbrukslandskap med inslag av villa- och sommarstugebebyggelse och äldre agrara torpmiljöer i ett småbrutet landskap som bryts av större och mindre kuperade skogsbeklädda moränhöjder. På dessa moränhöjder återfinns en större omfattning stensträngar och hägnader från förhistorisk tid. Dessa utgör tydliga uttryck för riksintresset Skålhamravägen, där de trots att hägnaderna ligger utanför utpekat riksintresse bedöms de utgöra en viktig del av det större sammanhängande landskapet med hägnadssystem. Företeelsen av de många stensträngarna i området är ett uttryck för järnålderns jordbrukslandskap och är ett bärande uttryck för riksintresset Skålhamravägen.

I anslutning till vägen finns en större grustäkt och Wäsby golfbana. I de nordligaste delarna ansluter landskapet till riksintresse för kulturmiljövården Skålhamravägen. Denna del kantas till större delen av skogsklädda moränhöjder och smala dalgångsstråk. Bebyggelsen består till större delen av småhusbebyggelse i skogsbrynet norr om vägen. Större sammanhängande moränhöjder klädda med skog bidrar till få utblickar och vyer, där miljön har förändrats under 1900- talet fram till idag, vilket bidragit till att platsens läsbarhet som en agrar miljö är låg.

I avsnitt 5.2.1 finns fördjupningar av kulturmiljö inom och i direkt anslutning till vägkorridoren.

Orienteringskarta

Teckenförklaring

- Kulturmiljö
- lämningar_linje
- lämningar_punkt
- lämningar_yta
- RAA_Riksintresse_Kulturmiljovard_MB3kap6
- 1D
- 1C
- 1B
- 1A

Delsträckor som utgått i
fortsatt projektering

© Lantmäteriet, Geodatasamverkan

5.3 Delsträcka 1 A-D

5.3.1 Delsträcka 1 A

Vägorridorens västra del löper längs med befintlig väg 268/ Vallentunavägen och genom Upplands Väsby tätortsområde med sammanhängande bostadsbebyggelse. Vägen kantas idag av bullervallar/staket och grönstruktur mot bebyggelse och bildar ett relativt slutet rum kring vägen.

Norr om vägen ligger den kommunalt utpekade kulturmiljön Karlslund som till stor del skärmas av med en träridå mot vägen. Inom grönområdet i anslutning till Karlslund, inom vägorridoren, ligger en stensättning (RAÄ L2016:646). I nordöst delvis inom vägorridoren ligger ett större sammanhängande gravfält (RAÄ L2016:488) vilket visuellt går att uppleva från vägen.

KULTURMILJÖVÄRDEN

Kulturvärden som ligger inom eller berörs av vägorridoren..

Plan- & bygglagen (PBL)

- (1.1)Karlslund - särskilt värdefull kulturmiljö enligt 8 kap. 13 § PBL

Kulturmiljölagen (KML)

- Kända lämningar, skyddade enligt KML
  - RAÄ L2016:646
  - RAÄ L2016:488

KÄNSLIGHET

- Omgivande landskapsrummet bedöms ha en lägre känslighet för en breddning av befintlig vägsträckning inom delsträcka 1A.
- Vägen kantas idag av diken, bullervallar och högre staket där miljön inom och i direkt anslutning till vägen generellt har en relativt låg känslighet. Detta då det inte finns kulturhistoriska samband och uttryck som riskerar att brytas eller skadas.
- Stensättning (RAÄ L2016:646) inom vägorridoren är känslig för direkt påverkan, men bedöms inte komma att beröras, vidare är lämningen inte känslig för visuell förändring av befintlig vägsträckning.
- Det större sammanhängande gravfält (RAÄ L2016:488) är känslig för ytterligare intrång.

Enligt kulturmiljölagen ska skador på lämningar i möjligast mån begränsas eller undvikas, varför känsligheten bedöms som mycket hög för direkt påverkan. Dock bedöms inte någon fornlämning komma att påverkas av föreslagen vägsträckning

REKOMMENDATIONER

- Undvik fysiskt intrång i lämning (L2016:488)
- Undvik etableringsytor och masshanteringsytor i anslutning till grönområdet mot Karlslund och invid stensättning (L2016:646) samt vid gravfält (L2016:488).

5.3.2 Delsträcka 1 B

Väggkorridoren med den befintliga väg 268/Vallentunavägen lämnar det tätbebyggda området och löper igenom en mindre dalgång bestående av ett öppet landskapsrum som i söder består av öppen ängsmark. Norr om vägen har den tidigare åkermarken berett plats för en skola som ligger inskjuten från vägen med öppna ytor framför. I vyn mot öster på en moränhöjd omgiven av lövträd ligger Odenslunda gårdsmiljö och Odenslunda gamla bytomt (RAÄ L2017:6750) och gravfält (RAÄ L2013:2994).

I anslutning till gång- och cykeltunneln återfinns ett gränsmärke (ÖKL) som markerar den historiska gränsen mellan socknarna Hammarby och Fresta. Söder om vägen utanför väggkorridoren ligger Fresta kyrka från 1200-talet.

KULTURMILJÖVÄRDEN

Kulturvärden som ligger inom eller berörs av väggkorridoren.

Plan- & bygglagen (PBL)

- (1.2) Odenslunda gårdsmiljö - särskilt värdefull kulturmiljö enligt 8 kap. 13 § PBL

Kulturmiljölagen (KML)

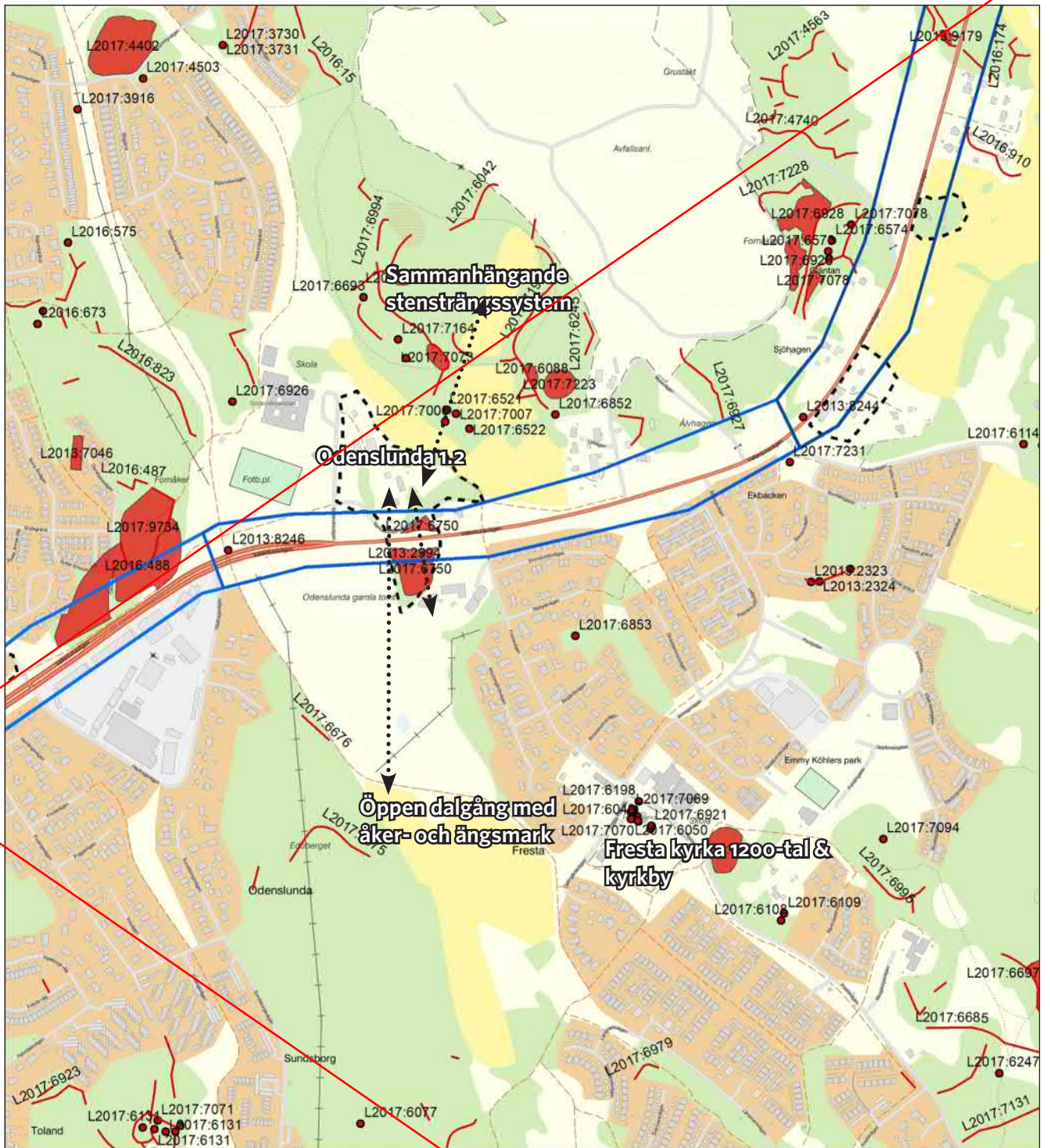
- Lämnings, skyddade enligt KML
  - RAÄ L2013:8246
  - RAÄ L2017:6750
  - RAÄ L2013:2994

KÄNSLIGHET

- Odenslunda gård med äldre bytomt och gravfält är som helhet mycket känslig för ytterligare intrång, där miljön sedan tidigare brutits av befintlig vägsträckning.
- Den visuella kopplingen mellan Odenslundas gårdsmiljö och den öppna ängsmarken i dalgången är känslig för ökad barriärverkan och minskad läsbarhet.

REKOMMENDATIONER

- Enligt kulturmiljölagen ska skador på lämningar i möjligast mån begränsas eller undvikas, varför alternativ som innebär fysiskt intrång ska undvikas.
- Ny väg bör gå inom befintlig väggkorridor.
- Eventuella bulleråtgärder i landskapet och på byggnader ska utföras anpassade till landskapsrum och kulturhistoriska värden.
- Undvika påverkan på lämningar: (L2017:6750, L2013:2994)
- Undvik ytterligare barriärverkan mellan Odenslunda och den öppna dalgången genom att undvika höga vägräcken, bullervallar etc. som kan påverka landskapsbilden.

Teckenförklaring

- 1B
- Kulturmiljö
- lämningar_linje
- lämningar_punkt
- lämningar_yta
- RAA_Riksintresse_Kulturmiljovard_MB3kap6
- Visuellt samband mellan gården och dalgången samt den äldre bytomten.

0 55 110 220 330 440
Meters

© Lantmäteriet, Geodatasamverkan

5.3.3 Delsträcka 1 C

Vägorridoren löper genom ett tydligt avgränsat landskapsrum bestående av ett småbrutet jordbrukslandskap med ängs- och hagmarker som bryts av skogsbeklädda moränhöjder och åkerholmar. Bebyggelsen i området är framförallt lokaliserad till impediment längs med vägen i företrädesvis traditionella lägen. Norra delen av korridoren löper genom skogsmark med blandskog.

På de skogsklädda moränhöjder återfinns en större mängd stensträngar och hägnader. Dessa utgör tydliga uttryck för riksintresset Skålhamravägen, där de trots att hägnaderna ligger utanför utpekade riksintresse bedöms de utgöra en viktig del av det större sammanhängande landskapet med hägnadssystem. Företeelsen av de många stensträngarna i området är

ett uttryck för järnålderns jordbrukslandskap och är ett bärande uttryck för riksintresset Skålhamravägen.

Precis i kurva efter Ekbacken norrut ligger en f.d. handelsträdgård och en grupp med äldre bebyggelse, målad i falurött. På platsen har tidigare legat ett båtmanstorp, vilken syns på den häradsekonomiska kartan från 1901. De f.d. handelsträdgårderna står idag tom och platsen uppfattas som övergiven och i ett begynnande förfall. Platsen som handelsträdgård går tillbaka till iallfall 1950-talet och bestod då av ett större område som även omfattade andra sidan av vägen, idag bebyggd med villor.

Öster om vägen i det småskaliga odlingslandskapet invid vägen ligger på en moränhöjd en äldre

torpmiljö, enligt häradsekonomiska kartan från 1901, ett soldattorp. Miljön karaktäriseras av äldre byggnadstradition och omges av en äldre uppvuxen trädgård med lök- och kulturväxter. Torpmiljön ligger i ett traditionellt läge på impediment med direkt koppling mot det omgivande småskaliga jordbrukslandskapet. Här kan man tydligt uppleva ett småskaligt torplandskap. Norr om torpmiljön längs med väg 268 ligger Lura, ett permanentat sommarstugeområde. Miljön bedöms inte utgöra en särskilt värdefull bebyggelsemiljö. Inom Lura och precis norr om Lura på vardera sida om väg 268 ligger hägnadssystem bestående av flera hägnader (RAÄ L2016:725, L2016:173 & L2016:910). Vidare innan kurvan vid infarten till Nibblevägen ligger en hägnad och en färdväg (RAÄ L2013:6629 och L2013:6628).

KULTURMILJÖVÄRDEN

Kulturvärden som ligger inom eller berörs av vägorridoren.

Plan- & bygglagen (PBL)

- (1.3 & 1.4) Bebyggelse uppförda före 1920 bör bedömas utgöra särskilt värdefulla byggnader.
- (1.4) Torpmiljö tillsammans med omgivande småbrutet odlingslandskap - särskilt värdefull kulturmiljö enligt 8 kap. 13 § PBL.
- **Småskaligt kultur- och torplandskap.**

Kulturmiljölagen (KML)

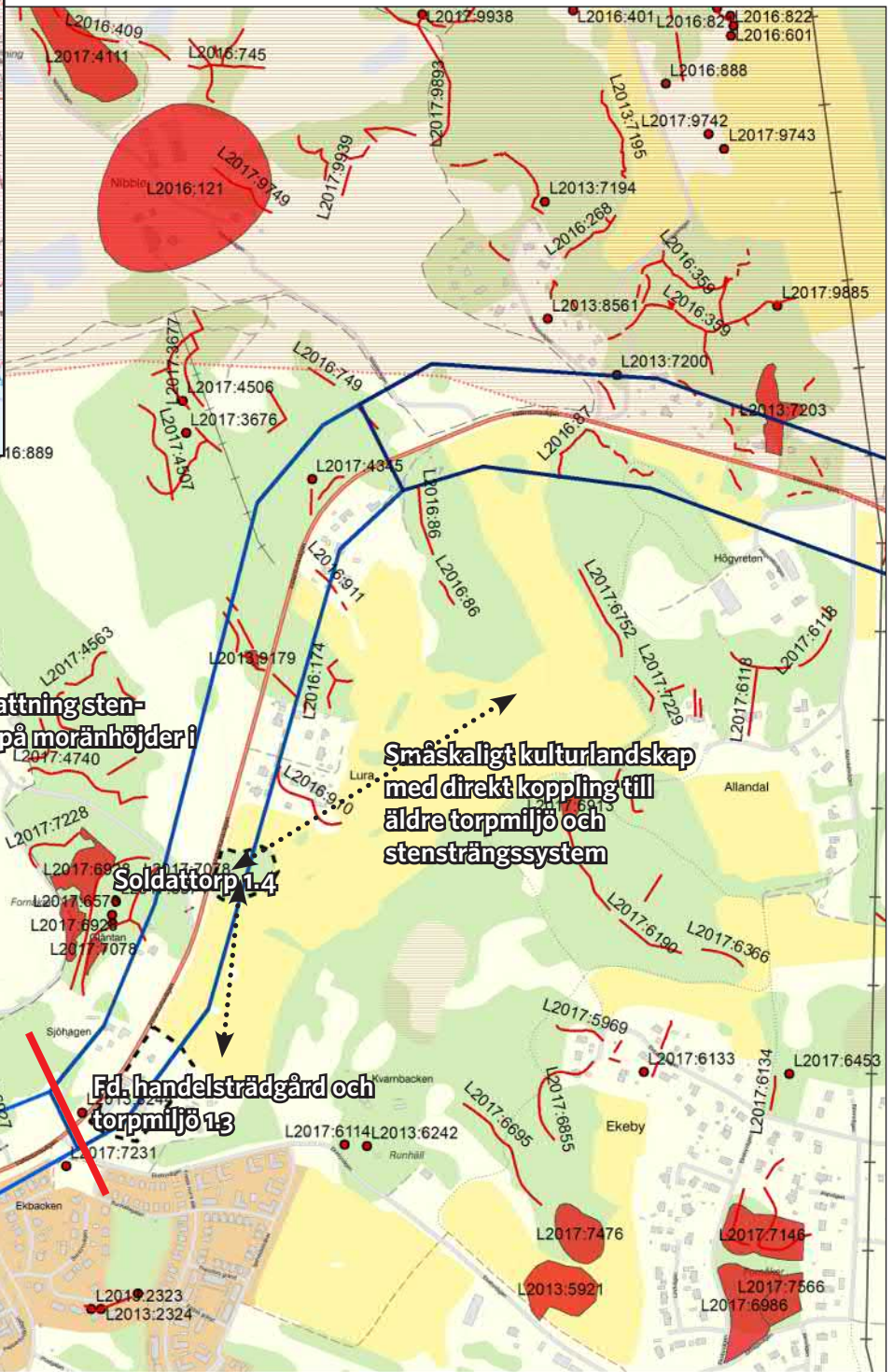
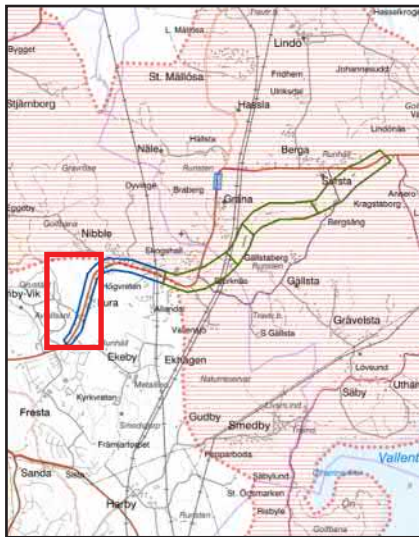
- Kända lämningar, skyddade enligt KML:
  - RAÄ L2013:8244
  - RAÄ L2016:725
  - RAÄ L2016:173
  - RAÄ L2016:174
  - RAÄ L2016:910
  - RAÄ L2013:6629
  - RAÄ L2013:6628

KÄNSLIGHET

- Det småskaliga kulturlandskapet är känsligt för nya strukturer i odlingslandskapet så som en ny väg. Vidare är kulturlandskapet med ängs- och hagmark känsligt för fragmentering.
- Torpmiljön (1.4) är känslig för intrång och att den funktionella och visuella kopplingen mellan torpmiljön och det småskaliga jordbrukslandskapet bryts.
- Miljön 1.3 har en viss känslighet avseende direkt intrång och rivning.
- Stensträngar, vilka är ett uttryck för riksintresset Skålhamravägen är känsliga för intrång och utradering.

REKOMMENDATIONER

- Enligt kulturmiljölagen ska skador på lämningar i möjligast mån begränsas eller undvikas, varför alternativ som innebär fysiskt intrång ska undvikas.
- Undvik påverkan på stensträngar/hägnadsmurar (RAÄ L2016:725, L2016:910 och RAÄ L2013:6629) och färdväg (L2013:6628).
- Undvik fragmentering av ängs- och hagmarken.
- Undvik att den funktionella kopplingen mellan torpmiljö (1.4) och det småskaliga jordbrukslandskapet bryts.
- Undvik etableringsytor och masshantering i närheten av lämningar och torpmiljö (1.4).
- Ett åtgärdsprogram till skydd för kulturmiljö ska upprättas i kommande skeden.

Stor omfattning stensträngar på moränhöjder i området

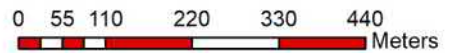
Småskaligt kulturlandskap med direkt koppling till äldre torpmiljö och stensträngssystem

Soldatorp 14

Fd. handelsträdgård och torpmiljö 13

Teckenförklaring

- 1C
- Kulturmiljö
- lämningar_linje
- lämningar_punkt
- lämningar_yta
- RAA_Riksintresse_Kulturmiljovard_MB3kap6

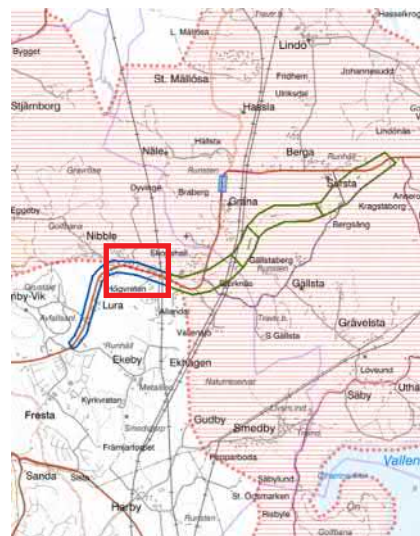

© Lantmäteriet, Geodatasamverkan

5.3.4 Delsträcka 1 D

Delsträcka 1D ligger delvis inom utpekat riksintresse Skålhamravägen [AB 71]. Vägen kantas till större delen av skogsklädda moränhöjder och smala dalgångsstråk. Bebyggelsen består till större delen av småhusbebyggelse i skogsbrynet norr om vägen. Större sammanhängande moränhöjder klädda med skog bidrar till få utblickar och vyer, där miljön har förändrats under 1900-talet fram till idag, något som bidragit till att platsens läsbarhet som en agrar miljö är låg.

KULTURMILJÖVÄRDEN

Kulturvärden som ligger inom eller berörs av vägorridoren.

Kulturmiljölagen (KML)

- Kända lämningar, skyddade enligt KML. Stensträngar som fysiskt uttryck för riksintresset.
  - RAÄ L2016:748
  - RAÄ L2016:403
  - RAÄ L2016:87
  - RAÄ L2017:6051
  - RAÄ L2017:6262
  - RAÄ L2017:6916
  - RAÄ L2017:6762
  - RAÄ L2017:695

Miljöbalken (MB)

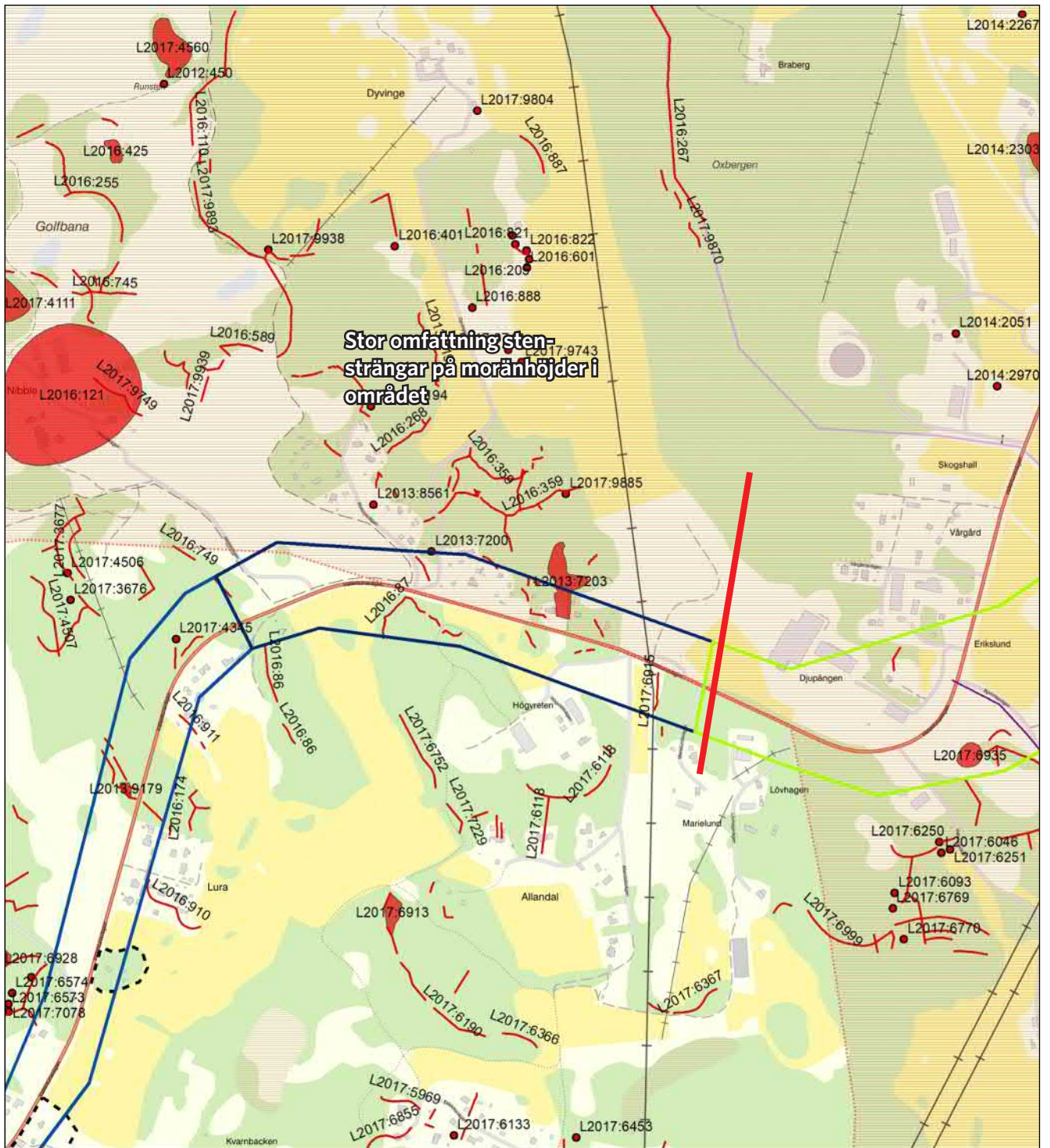
- Riksintresse Skålhamravägen [AB 71]

KÄNSLIGHET

- Delsträckan löper genom ett avgränsat landskapsrum som påverkats av senare tillkomna anläggningar och bebyggelse vilket bidrar till att platsen läsbarhet som agrar miljö är låg. Detta gör att landskapsrummet har en lägre känslighet för en breddning av vägen inom denna del av riksintresset.
- Stensträngar, vilka är ett uttryck för riksintresset Skålhamravägen är känsliga för intrång och uttradering.

REKOMMENDATIONER

- Enligt kulturmiljölagen ska skador på lämningar i möjligast mån begränsas eller undvikas, varför alternativ som innebär fysiskt intrång ska undvikas.
- Undvik påverkan på stensträngar/hägnadsmurar (L2016:748, L2016:403, L2016:87, L2017:6051, L2017:6262, L2017:6916, L2017:6762, L2017:695)

Teckenförklaring

- 1D
- Kulturmiljö
- lämningar_linje
- lämningar_punkt
- lämningar_yta
- ⊕ RAA_Riksintresse_Kulturmiljovard_MB3kap6

© Lantmäteriet, Geodatasamverkan

5.4 Delsträcka 2 (Erikslundskurvan-Gullbron)

Området karaktäriseras av ett tätortsnära jordbruk med en begynnande specialisering med inslag av hästnäring. Hela området präglas av ett varierat jordbrukslandskap med inslag av ängs- och betesmark, åkermark, mindre skogspartier, åkerholmar och diken. De stora skogsbeklädda moränhöjderna och mindre åkerholmarna bryter tydligt av landskapet och skapar ett småbrutet jordbrukslandskap, där den äldre agrara bebyggelsen ligger i traditionella lägen i skogsbryn och på impediment i landskapet. Inom området ligger by- och gårdsmiljöerna Sursta, Berga, Grana och Gällsta alla med kontinuitet på platsen i alla fall tillbaka till 1600-talet. I närheten av de historiska bytomterna vid Sursta, Grana, Gällsta och Berga förekommer gravfält från yngre järnålder. Stor del av tidigare ängsmark är idag uppodlad men där namn som Syltan och Hästruten kan berätta om tidigare användning. Längs med och i höjdlägen i landskapet sträcker sig sammanhängande stensträngssystem med ursprung i ett äldre järnålderslandskap. Koncentrationen i detta område är hög. Stensträngarna följer delvis historiska gränser mellan in och utmark och stensträngarna har troligen återbrukats i historisk tid. Genom området löper äldre vägsträckningar med den slingrande Gällstavägen/Björknäsvägen som binder samman gårdarna och där vägen kantas av en rad runstenar från 1000-talet.

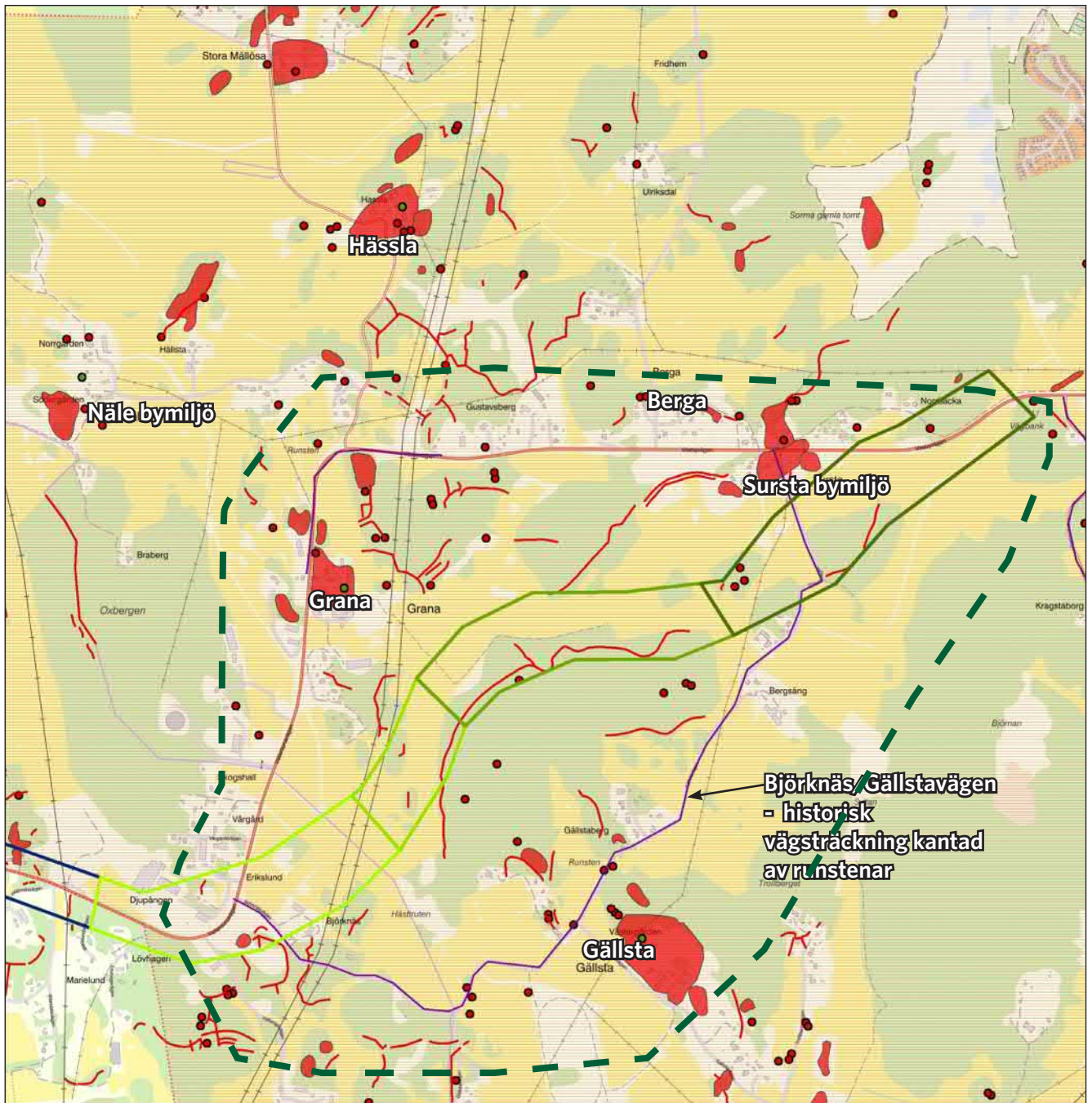

Orienteringskarta

Det är de bördiga marker och närheten till vatten som har gjort området till en attraktiv plats för jordbruk. Området befolkades redan under förhistorisk tid, där det framförallt är den äldre järnålderns landskap som tydligt går att utläsa genom stensträngar på moränhöjder. Jordbruket har präglat och präglar till stor del fortfarande markanvändningen. Det är först under 1900-talets andra hälft och främst seklets slut som andra användningar har tagit sig in i landskapet. Viss småindustri förekommer och fritidshus samt villor har uppförts, detta framförallt öster och norr om väg 268 i skogsbrynen. Landskapet präglas dock än i dag i högsta grad av agrar verksamhet.

Genom landskapet förekommer infrastruktur i form av en luftburen kraftledning och den befintliga väg 268.

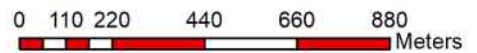

Teckenförklaring

- lämningar_linje
- lämningar_punkt
- lämningar_yta
- ⊠ RAA_Riksintresse_Kulturmiljovard_MB3kap6
- 2A
- 2B
- 2C
- 2D

Utökad utredningsområde i koppling till delsträcka 2, med hänseende till riksintresse för kulturmiljövården

© Lantmäteriet, Geodatasamverkan

5.5 Delsträcka 2 A-D

5.4.1 Delsträcka 2A

Delsträcka 2A ligger till större del inom utpekat riksintresse Skålhamravägen [AB 71]. Vägkorridoren kommer från väster, från ett tydligt avgränsat landskapsrum som vid kurvan vid Erikslund öppnar upp sig i ett större öppnare landskap med en agrar prägel. Från Erikslundskurvan får man långa utblickar mot det öppna jordbrukslandskapet med historiskt blickfång. Nord/nordöst om Erikslundskurvan i skogsbrynet, i kanten av den större sammanhängande skogsbeklädda moränhöjden, ligger en modern anläggning med större lagerbyggnader och hårdgjorda större ytor. I anslutning till anläggningen ligger ett kluster av småindustri/verksamheter och småhusbebyggelse.

Precis i kurvan sydöst/öster om vägen ligger ett småskaligt landskapsrum med historisk prägel i form av en äldre torplämning med tydligt avläsbara strukturer i form av husgrunder, äldre vägsträckning och det omgivande stensträngssystemet som återfinns på impediment och moränhöjder i landskapet. Hela miljön har en hög läsbarhet och är en del av fysiska uttryck för riksintresset Skålhamravägen. Från väg 268 vid Erikslundskurvan nordöst/öster om torpmiljön ansluter den historiska och småskaliga vägsträckningen Björknäsvägen, vilken löper genom det större landskapet och binder samman byarna i området. Vid Gällsta bymiljö byter vägen namn till Gällstavägen. Vägkorridoren korsar Björknäsvägen inom delsträckan och löper vidare mot nordöst ut i jordbruksmarken vilken tydligt bryts av större och mindre skogsbeklädda moränhöjder och åkerholmar.

FYSISKA UTTRYCK & VÄRDEN

- Torplämning (L2017:6935) med omgivande kulturlandskap.
- Björknäsvägen som historisk vägsträckning är en del av ett större kommunikationssystem kantad av flertalet runstenar och by- och gårdsmiljöer med kontinuitet tillbaka till iallafall 1600-tal.
- Stensträngssystem som fysiskt uttryck för riksintresset.
  - RAÄ L2017:7205
  - RAÄ L2017:6458
  - RAÄ L2017:6864.
 Skyddade enligt KML.
- Upplevelsen av ett sammanhängande kulturlandskap med värdebärande vyer och utblickar. (Vy 1)

KÄNSLIGHET

- Åkermarken norr om Björknäsvägen är mycket känsligt för nya vägsträckningar som fragmenterar jordbruksmark och skapar en barriärverkan.
- Landskapet är känsligt för nya större vägdragningar som minskar läsbarheten av de förhistoriska och historiska kommunikationsstråken i landskapet.
- Björknäsvägen är mycket känslig för ändrad vägdragning och modernisering, som bidrar till att vägen som småskalig historisk vägsträckning minskar.
- Torplämning (L2017:6935) och stensträngar (L2017:7205, L2017:6458, L2017:6864) är mycket känsliga för intrång, då de är fysiska uttryck för riksintresset.

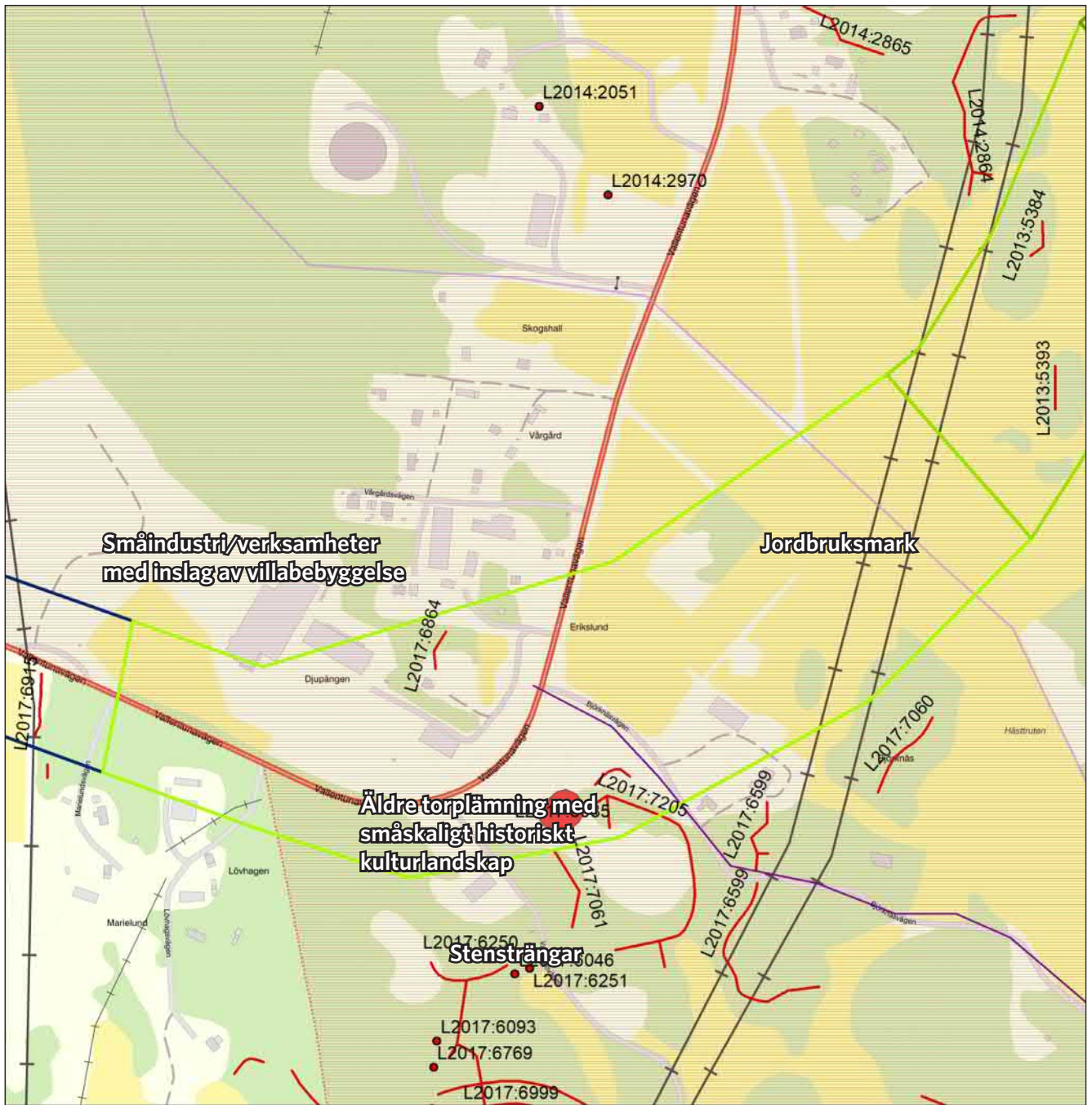
Idag påverkas redan landskapsbilden negativt av luftburen kraftledning.

- Vägkorridorens västraste del och området nord/nordöst om Erikslundskurvan, som idag består av en moderna anläggningar och stora lagerbyggnader samt hårdgjorda ytor, bedöms ha en låg känslighet för ny vägsträckning.
- Vy (1) bedöms ha en mycket hög känslighet för nya strukturer och barriärverkan.

Idag påverkas redan landskapsbilden negativt av luftburen kraftledning.

REKOMMENDATIONER

- Fysiskt intrång bör undvikas i lämning (2017:6935, L2017:7205, L2017:6458, L2017:6864)
- Undvika barriärverkan och fragmentering av jordbruksmarken.

Teckenförklaring

- lämningar_linje
- lämningar_punkt
- lämningar_yta
- ⊞ RAA_Riksintresse_Kulturmiljovard_MB3kap6
- 2A

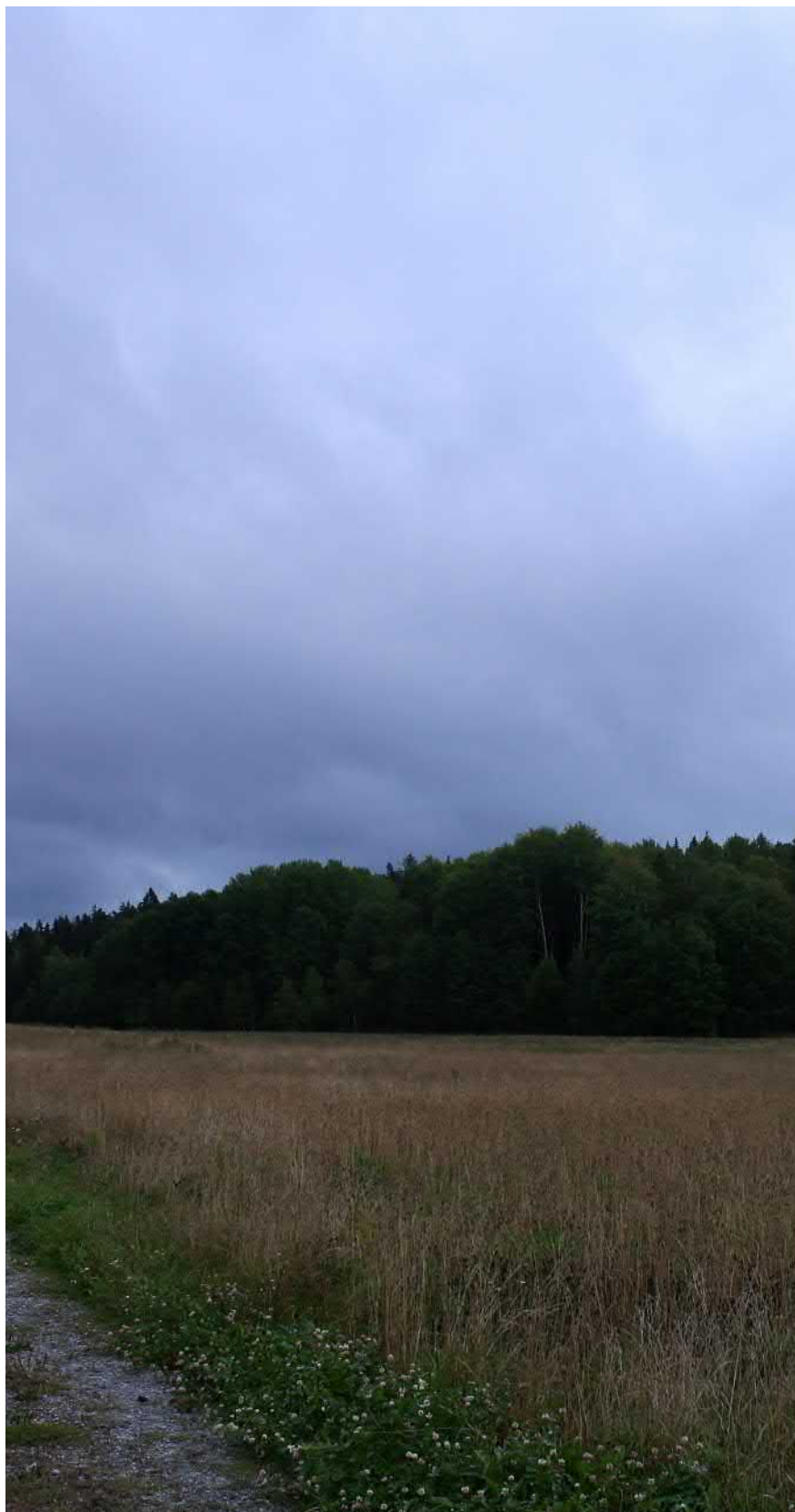
0 35 70 140 210 280
Meters

© Lantmäteriet, Geodatasamverkan

5.5.1 Delsträcka 2B

Delsträcka 2B ligger helt inom utpekat riksintresse Skålhamravägen [AB 71]. Vägkorridoren går i nordlig/nordöstlig riktning genom det småbrutna jordbrukslandskapet som här bryts av åkerholmar och en större kuperad, skogsbeklädd moränhöjd som löper längs vägkorridorens östra gräns. På åkerholmarna återfinns stensträngar (L20013:5384, L2013:5393) och längs med moränhöjden i öster löper en lång stensträng (L2014:2603) som delvis följer tidigare in- och utmark.

FYSISKA UTTRYCK & VÄRDEN

- Hägnader- hägnadssystem som fysiskt uttryck för RI, skyddade enligt KML - (L2013:5393, L2013:5384, L2014:1874)
- Två åkerholmar med stensträngar samt del av skogsbeklädd moränhöjd utgör karaktärsbärande del av landskap i RI.
- Upplevelsen av ett sammanhängande kulturlandskap med värdebärande vyer och utblickar.

REKOMMENDATIONER

- Fysiskt intrång bör undvikas i lämning (L2013:5393, L2013:5384, L2014:1874)
- Minimera påverkan på landskapsbilden och fragmentering av odlingslandskapet.
- Undvik intrång i moränhöjd som innebär onaturliga bergsskärningar, branta slänter och stödmurar.
- Undvika barriärverkan genom nya strukturer.

KÄNSLIGHET

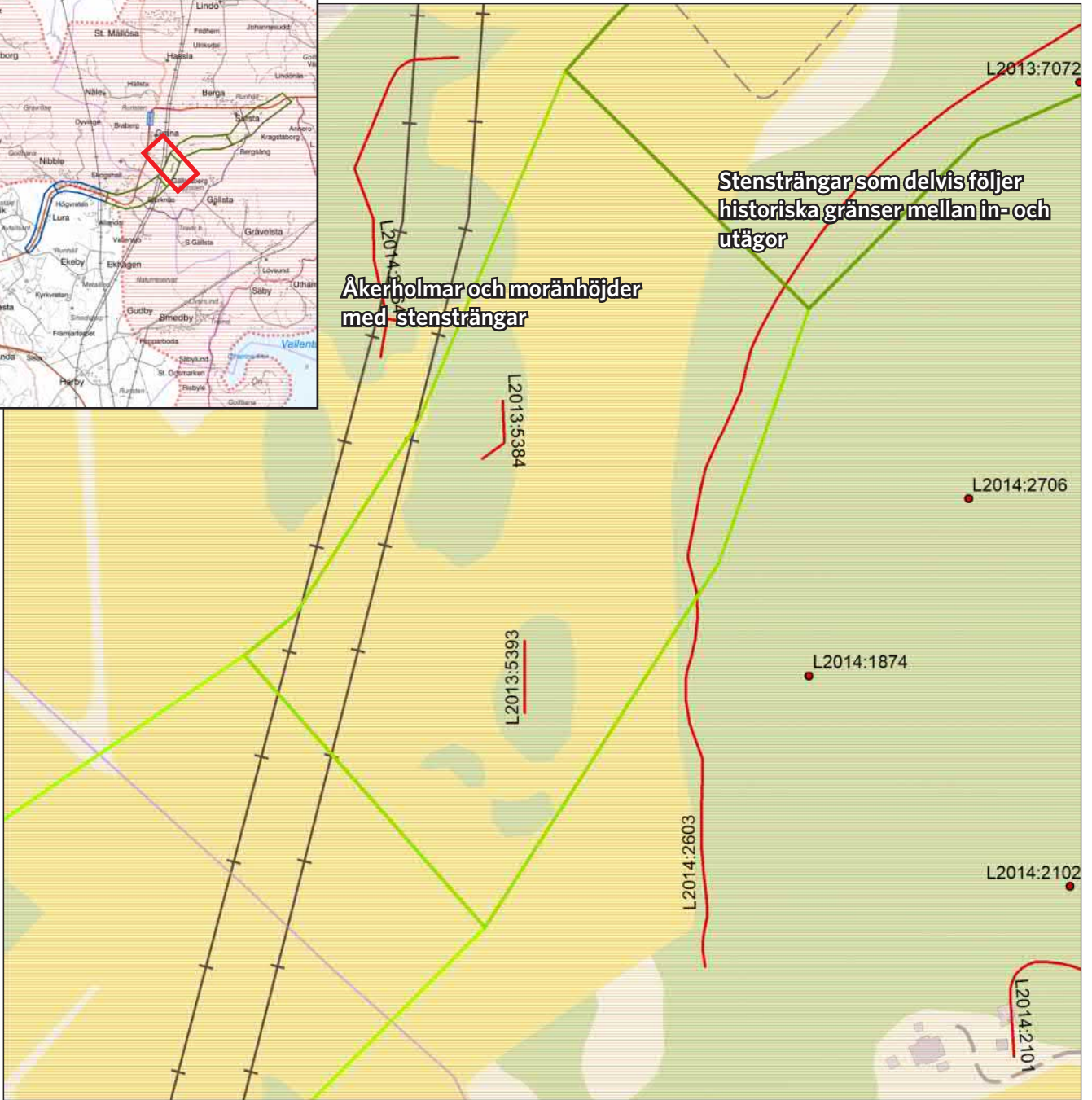
- Åkermarken är mycket känslig för nya vägsträckningar som fragmenterar jordbruksmark och skapar en barriärverkan.
- Stensträngarna (L2013:5393, L2013:5384, L2014:1874) är mycket känsliga för intrång.
- Åkerholmarna och moränhöjden vilka är karaktärsbärande element för det småbrutna jordbrukslandskapet är känsliga för direkta intrång som innebär onaturliga bergsskärningar, branta slänter och stödmurar.

Idag påverkas redan landskapsbilden negativt av luftburen kraftledning.

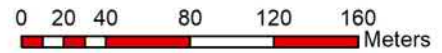
Åkerholmar och moränhöjder
med stensträngar

Stensträngar som delvis följer
historiska gränser mellan in- och
utägor

Teckenförklaring

- lämningar_linje
- lämningar_punkt
- lämningar_yta
- RAA_Riksintresse_Kulturmiljovard_MB3kap6
- 2A

© Lantmäteriet, Geodatasamverkan

5.5.2 Delsträcka 2C

Delsträcka 2C ligger helt inom utpekat riksintresse Skålhamravägen [AB 71]. Vägkorridoren går igenom jordbrukslandskapet och följer den större skogsbevädda moränhöjden. Här återfinns ett bevarat kulturlandskap där äldre in- och utägor, och åkrarnas utbredning sedan 1600-talet fortfarande går att utläsa. Här blir det visuella utblickar mot de äldre bymiljöerna Sursta och Grana. Ingen tydlig visuell koppling mot väg 268 i nordlig riktning finns.

FYSISKA UTTRYCK & VÄRDEN

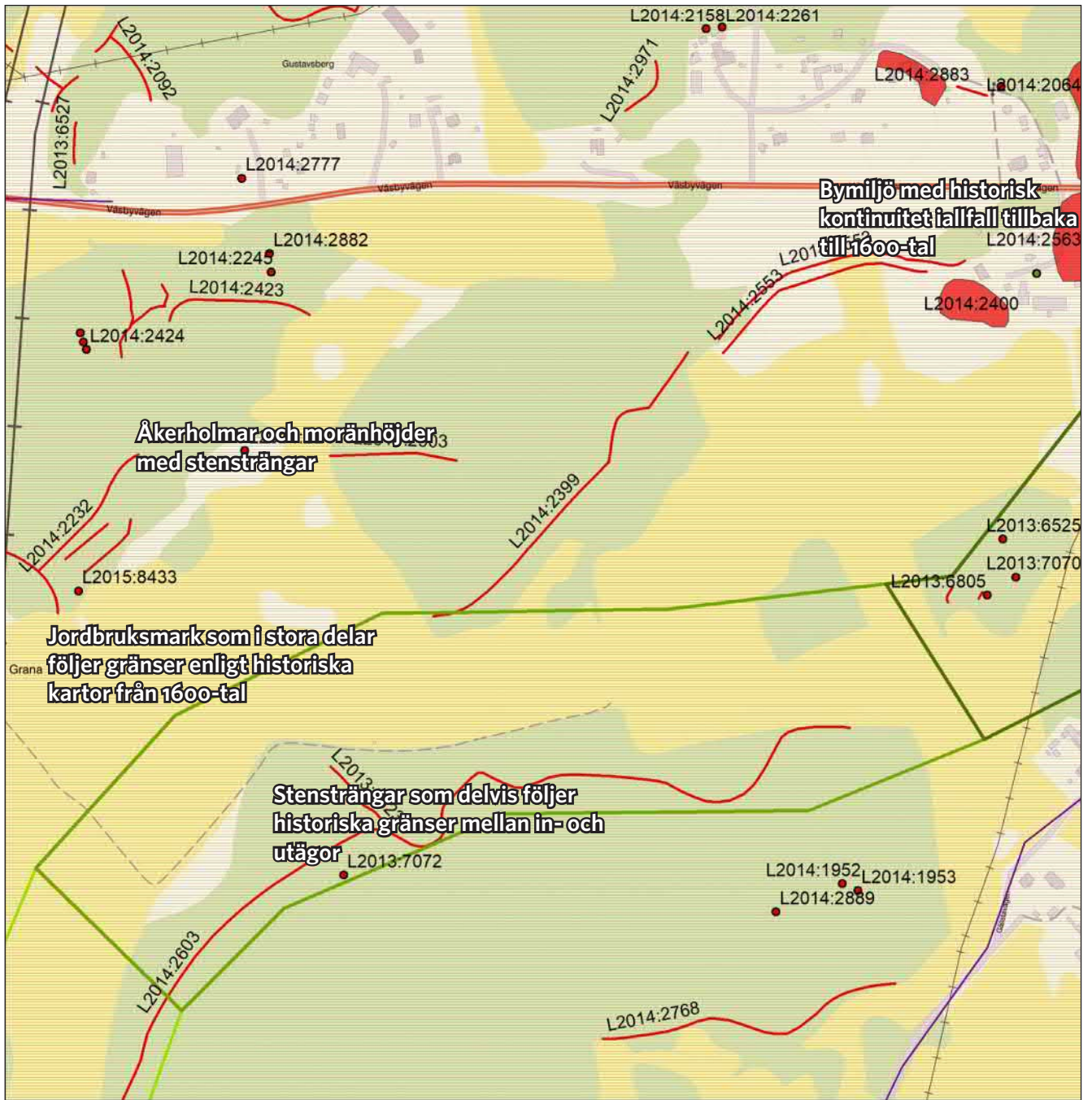
- Hägnader- hägnadssystem som fysiskt uttryck för RI, skyddade enligt KML - (L2013:6523, L2014:2603 & L2014:2399)
- Åkerholme och del av skogsbevädd moränhöjd med hägnader - karaktärsbärande del av landskap i RI.
- Åkermark som följer in- och utägor från ialfall 1600-tal.

KÄNSLIGHET

- Åkermarken är mycket känslig för nya vägsträckningar som fragmenterar jordbruksmark och skapar en barriärverkan.
- Stensträngarna (L2013:6523, L2014:2603 & L2014:2399) är mycket känsliga för intrång, de är en del av de fysiska uttryck för riksintresset.
- Åkerholmarna och moränhöjden, vilka är karaktärsbärande element för det småbrutna jordbrukslandskapet, är känsliga för direkt intrång som innebär onaturliga bergsskärningar, viltpassager, branta slänter och stödmurar.
- Landskapet är känsligt för visuell och fysisk påverkan på kulturlandskapet för RI i form av åkerholmar.

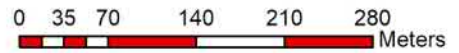
REKOMMENDATIONER

- Fysiskt intrång bör undvikas i lämning (L2013:6523, L2014:2603 & L2014:2399)
- Minimera påverkan på landskapsbilden och fragmentering av odlingslandskapet.
- Undvik intrång i moränhöjder som innebär stora bergsskärningar och upphöjda banker.
- Undvika barriärverkan genom nya strukturer där funktionell och visuell koppling mellan bymiljö, odlingsmark och stensträngars läsbarhet minskar.

Teckenförklaring

- lämningar_linje
- lämningar_punkt
- lämningar_yta
- ⊠ RAA_Riksintresse_Kulturmiljovard_MB3kap6
- 2A

© Lantmäteriet, Geodatasamverkan

5-5.3 Delsträcka 2D

Delsträcka 2C ligger helt inom utpekad riksintresse Skålhamravägen [AB 71]. Vägkorridoren löper igenom ett utpräglat jordbrukslandskap, där åkermarken bryts av större och mindre skogsbeklädda moränhöjder som har flera fornlämningar, däribland stensträngar. Sursta bymiljö ligger på impediment norr om vägkorridoren, invid väg 268. Sursta bymiljö med historisk kontinuitet tillbaka till iallfall 1600-tal har en tydlig funktionell och visuell koppling mot det omgivande kulturlandskapet med aktiv jordbruksmark. Inom området finns stensträngssystem som löper i kanten av dagens åkermark och vidare upp på moränhöjderna. Från väg 268 med vy mot sydväst får man ett tydligt historiskt blickfång, där det karaktäristiska småbrutna jordbrukslandskapet är lätt att uppleva utan moderna element.

Genom vägkorridoren från Sursta bymiljö söderut slingrar sig den historiska vägsträckningen, Gällstavägen, fram och knyter samman gårds- och bymiljöerna i området. Längs vägen finns flertalet runstenar och den kantas även delvis av stengärdesgårdar.

FYSISKA UTTRYCK & VÄRDEN

- Lämningar i form av framför allt hägnader-hägnadssystem, odlingslämningar, gravfält och boplatser som fysiskt uttryck för RI, skyddade enligt KML.
- Karaktärsbärande landskap för RI med det småbrutna landskapet med skogsbeklädda moränhöjder och åkerholmar.
- Sursta bymiljö, bytomt och gravfält.
- Gällstavägen som historisk vägsträckning, är en del av ett större kommunikationssystem kantad av flertalet runstenar och by- och gårdsmiljöer med kontinuitet tillbaka till iallfall 1600-tal.

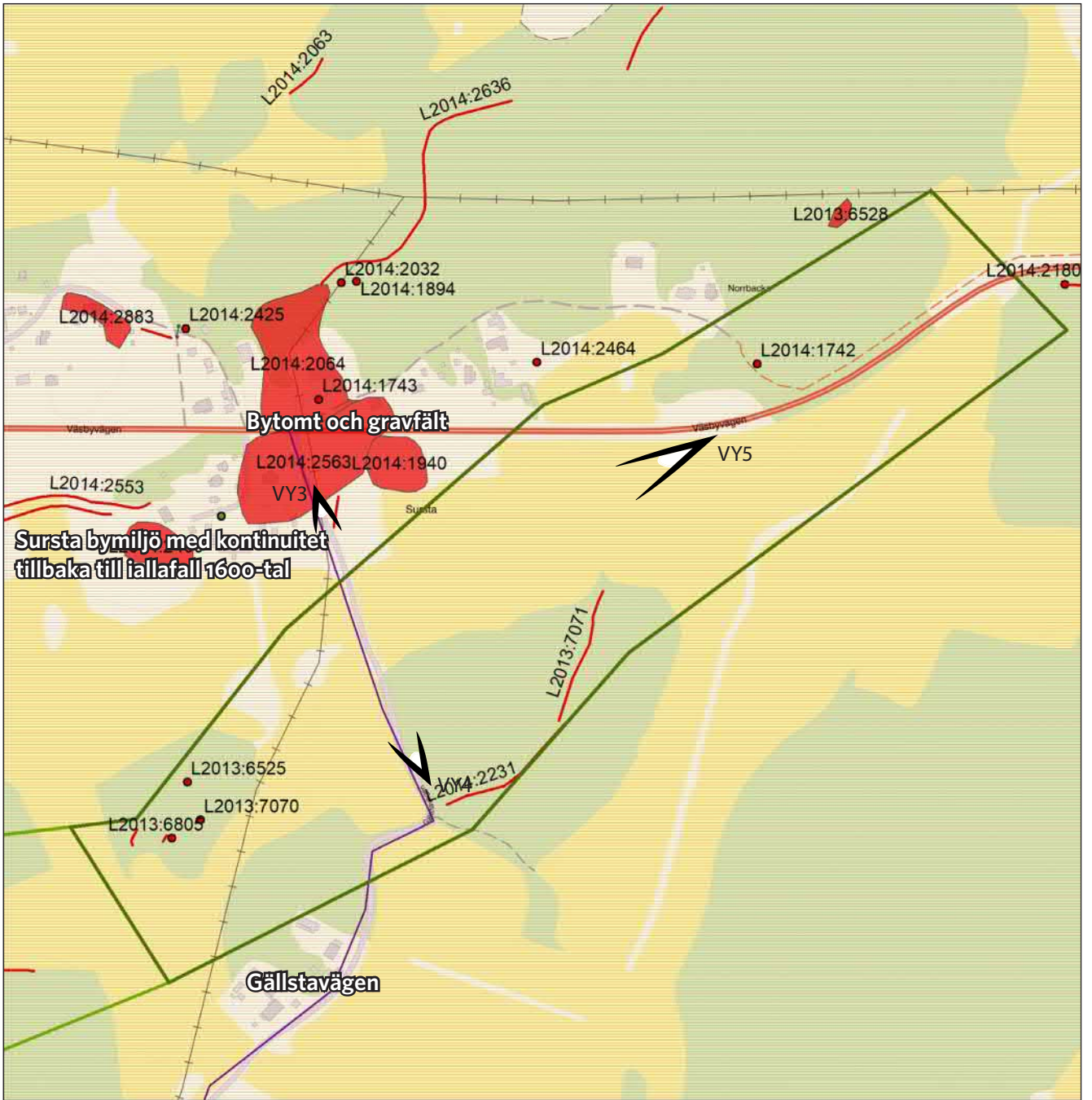
KÄNSLIGHET

- Jordbruksmarken är känslig för fragmentering.
- Landskapet är känsligt för barriärverkan och minskad läsbarhet av de förhistoriska och historiska kommunikationsstråken i landskapet.
- Gällstavägen är mycket känslig för att dess småskalighet och sträckning bryts
- Vy (3-5) bedöms ha en mycket hög känslighet för nya strukturer och barriärverkan.
- Stensträngarna (L2014:2231, L2013:6805, L2013:7069 & L2013:7071) är mycket känsliga för intrång, de är en del av de fysiska uttryck för riksintresset.
- Stensättningarna L2013:6525 & L2013:7070 är känsliga för intrång
- Moränhöjder inom korridoren är karaktärsbärande landskapselement vilka känsliga för intrång.

REKOMMENDATIONER

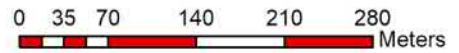
- Enligt kulturmiljölagen ska skador på lämningar i möjligast mån begränsas eller undvikas, varför alternativ som innebär fysiskt intrång ska undvikas.
- Fysiskt intrång bör undvikas i lämning (L2014:2231, L2013:6805, L2013:7069 & L2013:7071, L2013:6525 & L2013:7070)
- Minimera påverkan på landskapsbild och fragmentering av odlingslandskapet.
- Undvik intrång i moränhöjder som innebär stora bergsskärningar och upphöjda banker.
- Undvika barriärverkan genom nya strukturer där funktionell och visuell koppling mellan bymiljö, odlingsmark och stensträngars koppling och läsbarhet minskar.

Teckenförklaring

- lämningar_linje
- lämningar_punkt
- lämningar_yta
- ⊠ RAA_Riksintresse_Kulturmiljovard_MB3kap6
- 2A

© Lantmäteriet, Geodatasamverkan

6 Konsekvensbeskrivning

6.1 Samlad bedömning

Det kulturhistoriska värdet längs med vägsträckan varierar från måttligt, till mycket högt. Det är främst områden inom riksintresset för kulturmiljövärden Skålhamravägen som har mycket högt värde. Även känsligheten varierar utmed sträckan. Inom riksintresset har kulturhistoriska objekt och landskapet som helhet en mycket hög känslighet eftersom landskapet innehar värdebärande uttryck för riksintresset.

Väganläggningen medför negativ påverkan på kulturlandskapet genom intrång i enskilda fysiska objekt samt i strukturer och samband med koppling till riksintresset. Vägen medför ett kraftigt intrång och fragmentering samt barriärverkan. Den funktionella kopplingen mellan by- och gårdsmiljöerna (Sursta, Berga och Grana) och den omgivande åkermarken och morän-höjderna med stensträngar bryts. Det medför att den idag höga läsbarheten av det förhistoriska och historiska landskapet blir lägre och att uttryck och värden förvanskas och blir svåra att utläsa. Möjligheten att avläsa ägostrukturer och markanvändning med hävd tillbaka till iallafall 1600-talet försvåras.

Som exempel kan nämnas Sursta bymiljö som har historisk kontinuitet tillbaka till iallafall 1600-tal. Här finns en tydlig funktionell och visuell koppling mot det omgivande kulturlandskapet med aktiv jordbruksmark och till den historiska markanvändningen. Väganläggningen innebär intrång i idag aktiv jordbruksmark där odlingslandskapet fragmenteras och vissa delar av åkermark med visuell och funktionell koppling mot gården försvinner. Detta kan medföra att det fortsatta brukandet av marken försvåras och att den agrara användningen i området minskar. Det idag ostörda agrara landskapet, med den äldre bymiljön Sursta i traditionellt läge invid åkermarken, kommer att påverkas då vägen skapar en barriärverkan mellan bymiljö, odlingsmark och stensträngssystem. Väganläggningen innebär både att funktionella och visuella kopplingar skadas och att läsbarheten minskar. Även stensträngarna omkring Sursta riskerar att förlora sin koppling till odlings- och betesmark och till de övriga stensträngssystemen.

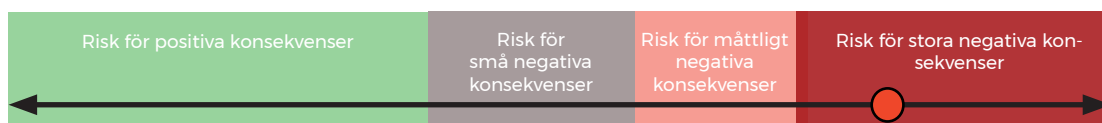
Väganläggningen innebär att den visuella upplevelsen av landskapet som helhet försvagas då vägen skapar en ny modern struktur som tydligt framträder i landskapet, framförallt genom vägens bredd och höjd samt viltstängsel. Vägen blir en modern ny struktur som bryter mot befintliga strukturer och det historiska kommunikationsnätet i området. Befintlig småskalig väg i form av Gällstavägen/Björknäsvägen påverkas. Vidare kommer hela landskapet att påverkas i mörker på grund av vägbelysning vilket förändrar nattlandskapet helt.

Väganläggningen innebär att värdebärande vyer för möjligheten att uppleva det riksintressanta kulturlandskapet kraftigt påverkas eftersom vyer bryts och läsbarheten av landskapet inom dessa försvagas. Idag genomkorsas landskapet redan av en luftburen kraftledning som innebär en påverkan på möjligheten att uppleva kulturlandskapet. Lokaliseringen av en ny väg genom landskapet lägger på ytterligare en storskalig struktur vilken

tillsammans med den befintliga luftledningen innebär att landskapet blir mer präglad av infrastruktur. Möjligheten att uppleva kulturlandskapet minskar därmed kraftigt.

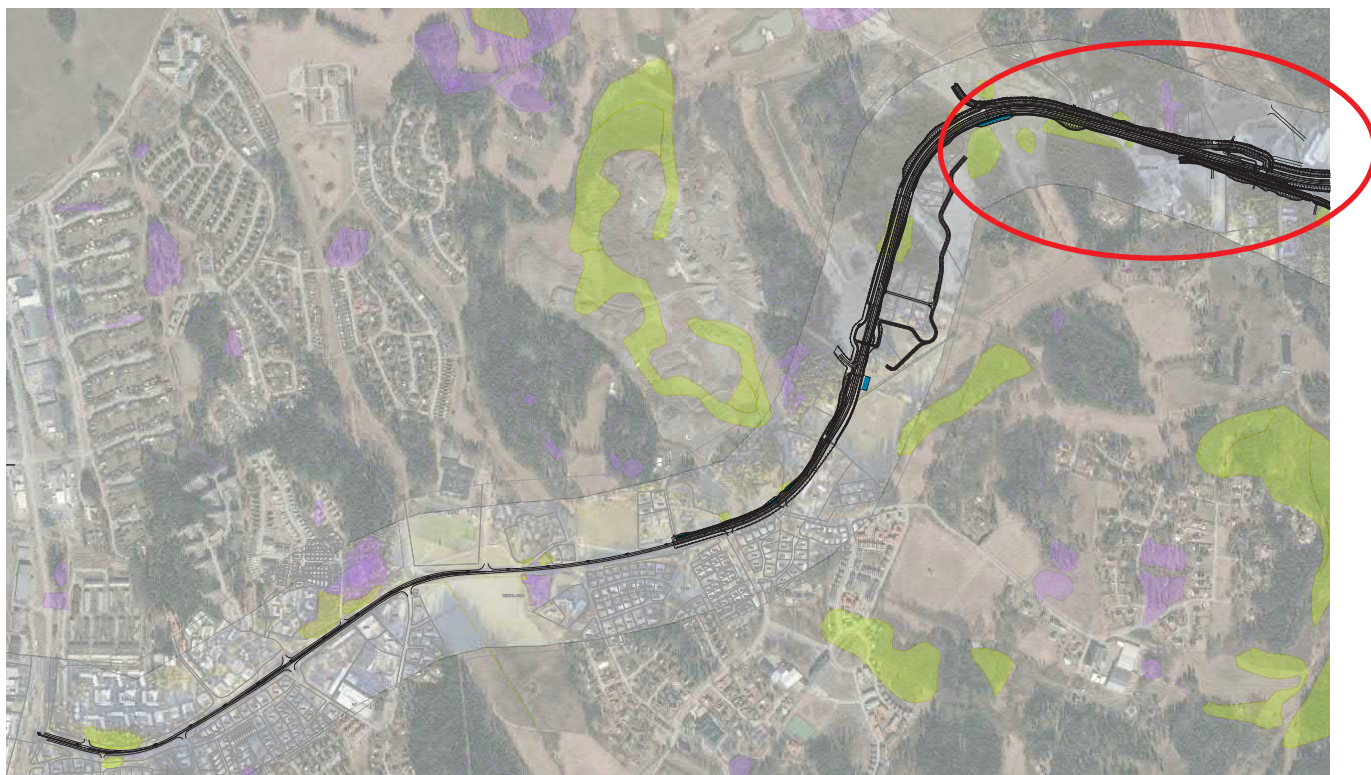
Utanför riksintresset bedöms det kulturhistoriska värdet längs med vägsträckan vara måttligt. Det finns viss till måttlig känslighet, där känsligheten är högre i anslutning till det småbrutna kulturlandskapet vid Lura torpmiljö samt i anslutning till enskilda objekt i form av forn-lämningar, däribland stensträngar. Utanför riksintresset innebär väganläggningen att miljöer av kommunalt värde samt fornlämningar påverkas vilket medför att kulturhistoriska värden försvagas.

Sammantaget bedöms väganläggningen medföra risk för stora negativa konsekvenser för kulturhistoriska värden. Detta motiveras av väganläggningens påverkan på riksintresset och landskapet som helhet, där fysiska uttryck för riksintresset försvagas och där ett antal fysiska objekt helt eller delvis uttraderas. Vägen bedöms innebära att centrala egenskaper för läsbarheten och upplevelsen av den riksintressanta miljön som helhet påverkas negativt eftersom riksintressanta kulturhistoriska sammanhang blir svårare att utläsa. Den nya väganläggningen innebär därmed en betydande risk för att riksintressets värden minskar i stor omfattning inom berörd del av riksintresset.

Områdets värden kommer att:	Förädlas	Förökas	Förstärkas	Förbli oförändrade	Försvagas	Förvanskas	försvinna
Innebörd	Förbättring			Ingen påverkan	Skada	Risk för påtaglig skada	
Förhållningssätt	Inspirera Berika			Hänsyn Bruka varsamt	Hindra - Lindra Minimera skadan	Ej tillåtet Undvika skadan	

Bedömning enligt Riksantikvarieämbetets handbok avseende förändringens påverkan på riksintresse för kulturmiljövården

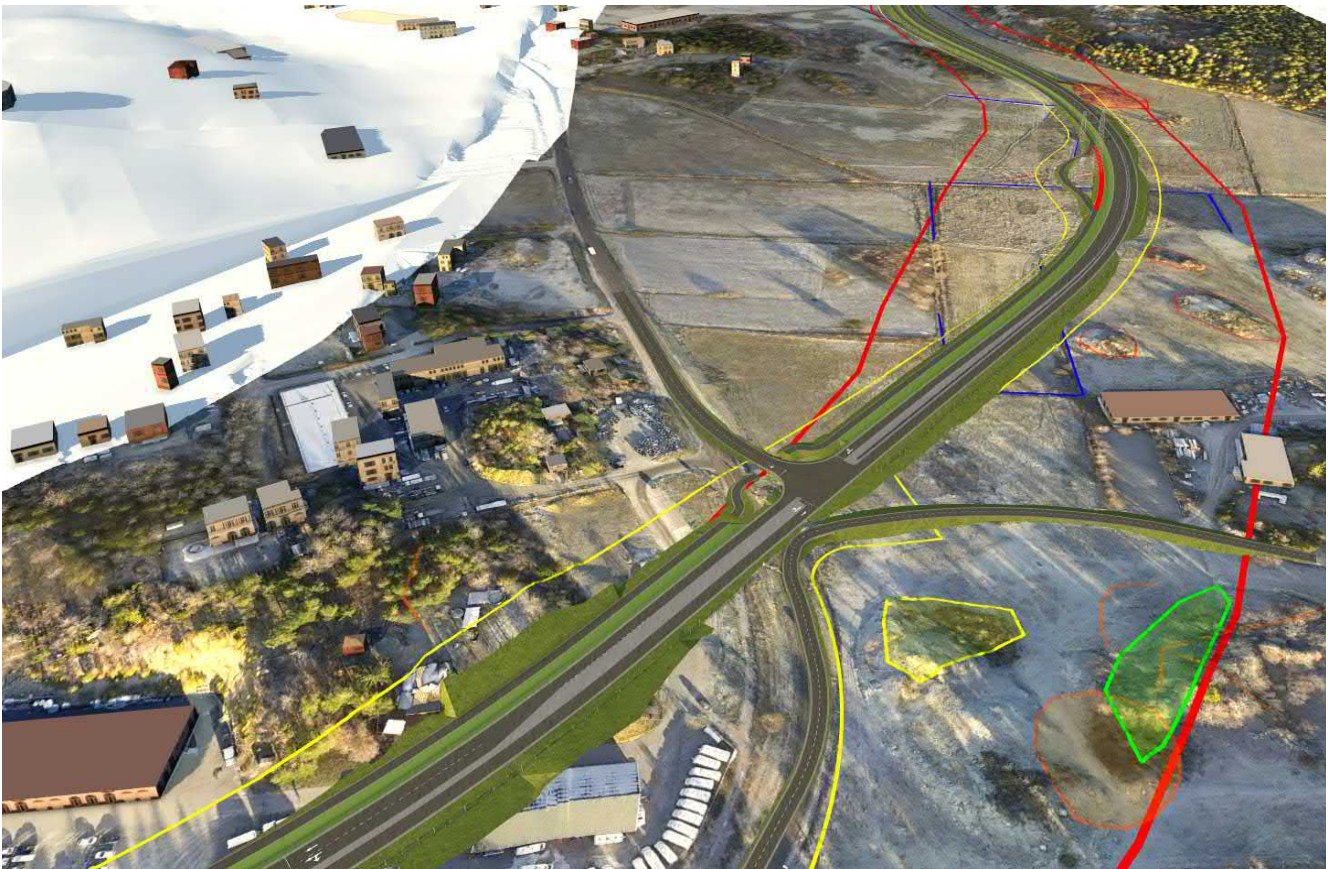
Projekterad väglinje för delsträcka 1 (1c-D) (700To201)

Projekterad väglinje inom delsträcka 2 (2A-2D) (300To201)

Projekterad väglinje för delsträcka 1 (1c-D) (700To201) - Från modellängs med dagens Väg 268, vid infart till Wäsby golfklubb

Projekterad väglinje för delsträcka 1 (1c-D) (700To201) - Från modell vid Erkslund

Metodik -

Bedömning av påverkan, effekt och konsekvens i ett riksintresse för kulturmiljövården

I konsekvensbedömningen utgår WSP från Riksantikvarieämbetets handbok för riksintressen (2014). Handboken fungerar även för bedömningar av påverkan på kommunala värden. Ett av handbokens centrala avsnitt belyser kulturmiljöns läsbarhet. Det vill säga hur väl miljön fortsättningsvis kommer att karaktäriseras av eller återspegla det riksintressanta sammanhang som ligger till grund för utpekandet. I denna bedömning är utgångspunkter påverkan på miljön som helhet samt påverkan på enskilda objekt som har betydelse för den riksintressanta kulturmiljöns läsbarhet.

Relevanta frågor för bedömningen har varit:

1. Vad försvinner och vad tillkommer?
2. Är påverkan visuell eller funktionell?
3. Är påverkan direkt eller indirekt?
4. Är påverkan tillfällig eller bestående?

Bedömningen vilar även på en översiktlig känslighets- och tålighetsanalys i vilken WSP utgått från risken att de kulturhistoriska värdena kan förstöras eller minska vid föreslagna förändringar eller tillägg, samt utifrån kulturmiljöns möjlighet att ta emot nya inslag utan att dess kulturhistoriska karaktär eller värde förändras. Grunden i analysen är de värdebärande uttrycken, strukturerna och sambanden som är särskilt nödvändiga för företeelsens helhet och relevans.

Bland annat har följande frågeställningar använts:

- Är värdena tillkomna under en längre historisk period?
- Är värdena knutna till uttryck för en avgränsad historisk period?
- Återspeglar uttrycken olika tiders kontinuerliga nyttjande av en viss plats?

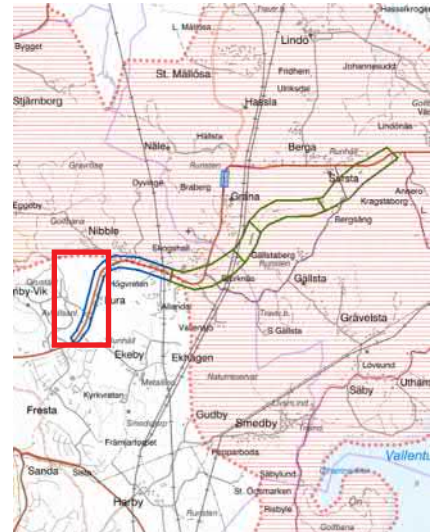

Delsträcka 1C

Väggkorridoren löper genom ett tydligt avgränsat landskapsrum bestående av ett småbrutet jordbrukslandskap med ängs- och hagmarker som bryts av skogsbeklädda moränhöjder och åkerholmar. Bebyggelsen i området är framförallt lokaliserad till impediment längs med vägen i företrädesvis traditionella lägen. Norra delen av korridoren löper genom skogsmark med blandskog.

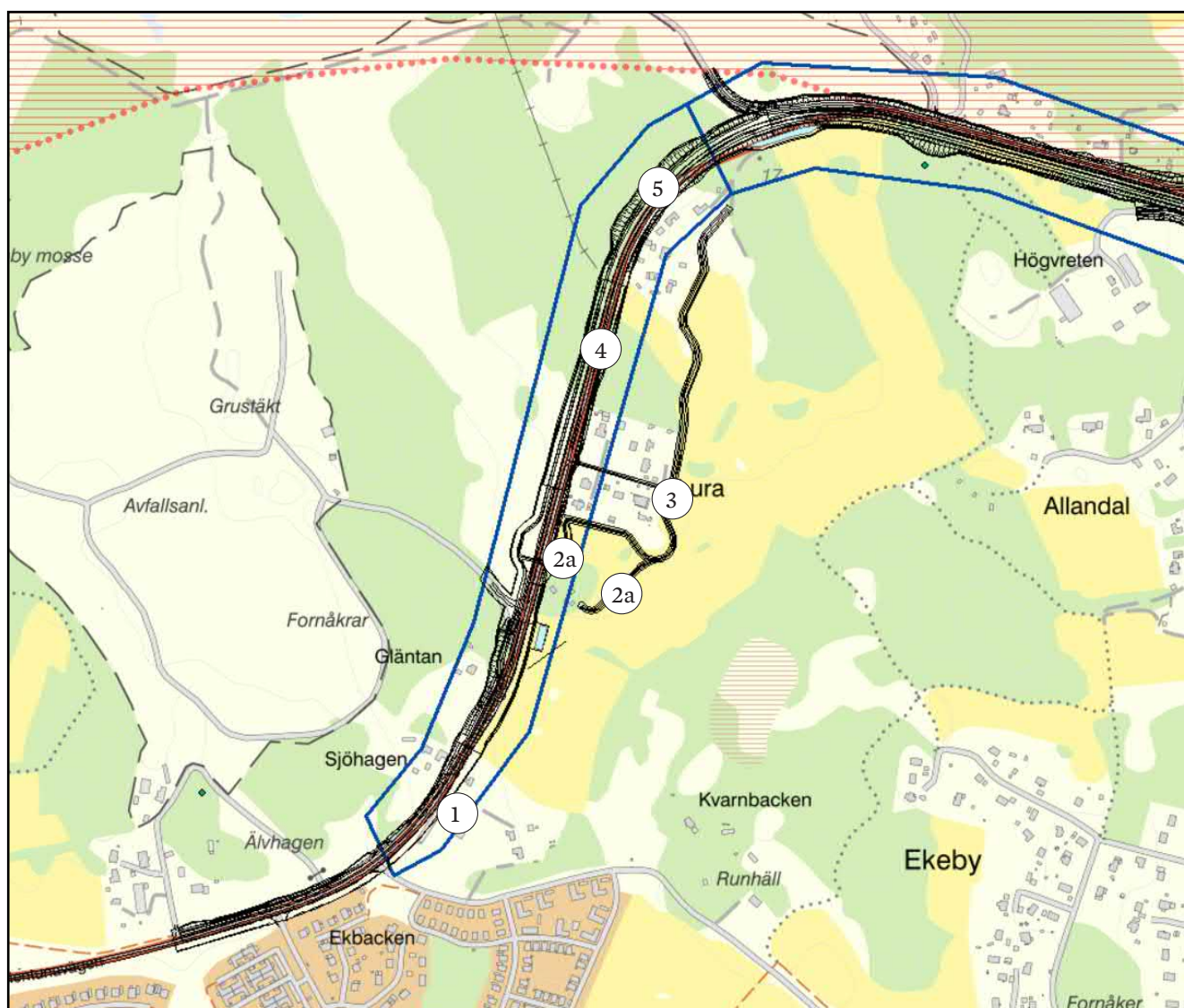
1. Vägen med dike och viltstängsel bedöms kunna komma att påverka bebyggelsemiljön (1.3). Detta genom att viltstängsel placeras där det idag finns befintlig bebyggelse och grönstruktur. Förslaget innebär att befintlig bebyggelse i form av f.d. handelsträdgård behöver rivras samt att del av trädgård med uppvuxen grönstruktur i anslutning till småhusbebyggelsen kommer att tas bort. Om den f.d. handelsträdgården riv försvåras möjligheten att läsa platsens tidigare användning som just handelsträdgård.
2. Lura soldattorpsmiljö (1.4) kan komma att påverkas av den föreslagna väglinjen samt ny föreslagen infartsväg.
  - 2a. Förslaget innebär intrång i miljön genom att delar av omgivande grönstruktur i form av uppvuxna lövträd, buskar etc tas bort och där den karaktäristiska avskärmningen mot vägen genom grönska och gärdesgård försvinner. Detta innebär att upplevelsen av miljön försvagas.
  - 2b. Befintlig infartsväg stängs av och ny infartsväg föreslås från nordöst, där den tilltänkta tillfartsvägen placeras i nytt läge i den öppna jordbruksmarken och ansluter till miljön från öster. Detta kommer att innebära att den funktionella och visuella kopplingen mellan torpmiljön och det småskaliga jordbrukslandskapet bryts. Vidare innebär tillfartsvägen en ny struktur i landskapet vilken kommer att innebära att en viss fragmentering av jordbruksmarken kommer att ske. Åtgärderna minskar möjligheten att fortsatt bruka och hävda landskapet. Förslagen tillfartsväg innebär en viss minskad läsbarhet av torpmiljön tillsammans med omgivande kulturlandskap.
3. Förslagen tillfartsväg till bebyggelsen öster om vägen löper från Lura torpmiljö (kulturmiljö 1.4) och följer ytterkanten av Luras bebyggelsemiljö och vidare norrut. Denna innebär att del av jordbruksmark tas in anspråk för ny funktion i form av en väg. Den nya tillfartsvägen kommer att påverka upplevelsen av det småskaliga kulturlandskapet där en ny struktur i form av en väg blir ett nytt element i landskapsrummet. Även kopplingen mellan moränhöjder, med delvis äldre bebyggelselägen, och lämningar i form av bland annat stensträngar och det öppna småskaliga jordbrukslandskapet bryts.

Orienteringskarta

4. Vägen kan innebära påverkan på stensträngar (L2016:173, L2016:725) och på fossil åkermark (L2013:9179). Föreslagen väg innebär direkt intrång, där det finns risk för att stensträngarna och fossil åkermark kan komma att behöva tas bort och i och med det delvis eller helt utraderas. Om lämningarna försvinner eller skadas försvåras möjligheten att utläsa det förhistoriska och det historiska agrara landskapet.
5. Föreslagen vägsträckning innebär direkt intrång i en stensträng och i en färdväg i form av en hålväg (L2013:6629, L2013:6628) vilka idag ligger längs med vägen. Föreslagen släntning/bergsskärning kommer att påverka lämningarna genom direkt intrång och utradering. Om lämningarna försvinner försvåras möjligheten att utläsa det förhistoriska agrara landskapet.

6.2.2 Delsträcka 2 (2A-2D)

Vägen kommer att löpa genom ett jordbrukslandskap med historiskt tidsdjup. Hela området ligger inom utpekade riksintresse för kulturmiljövården Skålhamravägen och landskapet präglas av ett varierat jordbrukslandskap med inslag av ängs-, betes- och åkermark, mindre skogspartier, åkerholmar och diken. De stora skogsbeklädda moränhöjderna och mindre åkerholmarna bryter tydligt av landskapet och skapar ett småbrutet jordbrukslandskap, där den äldre agrara bebyggelsen ligger i traditionella lägen i skogsbryn och på impediment i landskapet.

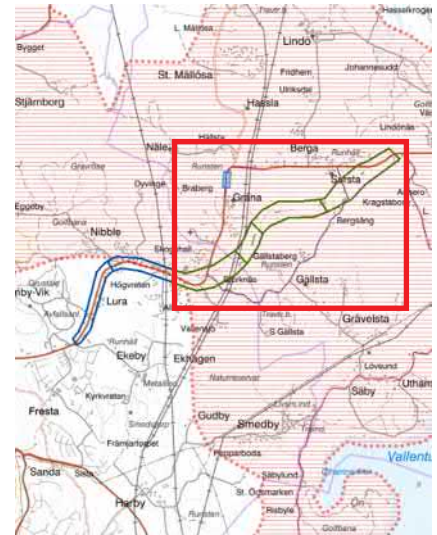
Att genomkorsa riksintresset med en ny struktur bedöms ha en betydande visuell effekt på kulturlandskapet. Den nya vägsstrukturen saknar förankring i det kulturhistoriska landskapet och bryter mot landskapets skala. Eftersom landskapsrummet är tydligt avgränsat har det en högre känslighet för nya moderna strukturer. Detta innebär att den nya vägen medför att hela landskapets läsbarhet försvagas och blir svår att utläsa i koppling till riksintressets utpekade värde och uttryck. Detta gäller både påverkan på landskapet som helhet och enskilda objekt och företeelser.

Påverkan kommer bli såväl visuell som funktionell där landskap, miljöer och objekt kommer att påverkas både direkt och indirekt. Vägen bedöms innebära en bestående påverkan på landskapet. Vägen kommer att bidra till en lägre möjlighet att läsa av den agrara användningen och upplevelsen av kulturlandskapet. Vägen kommer att få en tydlig barriärverkan med tillkommande vägpaket med ljus, vägbana, GC-väg och viltstängsel.

Landskapet genomkorsas idag av en luftburen kraftledning som innebär en påverkan på möjligheten att uppleva kulturlandskapet. Lokaliseringen av en ny väg genom landskapet lägger på ytterligare en storskalig struktur vilken tillsammans med den befintliga luftledningen innebär att landskapet blir mer präglad av infrastruktur. Möjligheten att uppleva kulturlandskapet minskar därmed kraftigt.

Övergripande beskrivning av vägens påverkan på bärande värden och uttryck för riksintresset Skålhamravägen inom utredningsområdet för hela delsträcka 2

- Vägen innebär påverkan på större delen av den äldre jordbruksmarken som idag är aktiv och brukas. Detta genom att vägen fragmenterar jordbruksmarken samt att den funktionella kopplingen delvis bryts från jordbruksmarken till traktens by- och gårdsmiljöer (Grana, Sursta och Berga). Detta kan medföra att landskapet kan bli svårare att fortsatt hållas öppet och brukas, där läsbarheten och kopplingen mellan gårdar och omgivande jordbruksmark med historiska gränser och strukturer blir svårare att utläsa och uppleva, samt att funktionella kopplingar bryts.
- Vägen innebär intrång i för landskapet karaktärsbärande element i form av skogsbeklädda moränhöjder och åkerholmar. Ingreppen innebär en visuell påverkan på omgivande landskaprum där främmande inslag i form av stödmurar/slänter och bergsskärningar kommer att påverka upplevelsen av landskapet.

Orienteringskarta

- Dagens markanvändning kommer att påverkas av den nya vägsträckningen vilket innebär nya gränser och strukturer i landskapet. Detta kommer att medföra att markanvändningen som idag tydligt går att följa tillbaka till iallfall 1600-tal blir svårare att utläsa.
- Vägen innebär direkt intrång i det tydliga förhistoriska agraralandskapet från framförallt äldre järnåldern. Där koncentrationen av lämningar inom området är en del av landskapet i framförallt öst/sydöstlig riktning i anslutning till Skålhamravägen och Vallentunasjön. Koncentrationen av lämningar, framförallt stensträngar är hög i detta område. Vägen innebär att fysiska objekt uttraderas och läsbarheten av det förhistoriska landskapet väsentligt minskar.
- Vidare bryts den funktionella kopplingen mellan gårdarnas placering, historisk markanvändning och stensträngarna genom att vägen skapar en fysisk barriär och en ny fysisk struktur.
- Samtliga by- och gårdsmiljöer Sursta, Grana, Berga och Gällsta har kontinuitet tillbaka till iallfall 1600-tal där dagens gårdsläge ligger i anslutning till förhistoriska gravfält och historiska bytomter. Dessa kommer inte direkt att påverkas av vägen, men vägens placering kan innebära indirekt påverkan, då landskapet kan bli svårare att bruka och gårdarnas agrara verksamheter försvåras. Vidare bidrar vägen till att den visuella kopplingen från by- och gårdsmiljö mot omgivande landskapsrum kraftigt försvagas genom vägen som blir en tydlig barriär i landskapet. Den visuella och funktionella koppling mellan gård och odlingsmark som funnits sedan minst 1600-tal, troligen längre, riskerar att kraftigt försvagas och göras svårsläsbar.
- Vägen blir en modern ny kommunikationsväg som bryter mot gällande strukturer och det historiska kommunikationsnätet i området, där befintlig småskalig väg i form av Gällstavägen/Björknäsvägen påverkas negativt. Den nya vägen kommer att innebära en minskad läsbarhet av de äldre färdvägar som finns inom och i anslutning till utredningsområdet. Dessa är del av det större sammanhängande kommunikationsnätet från förhistorisk tid, såväl till lands och på vatten.

Delsträcka 2A

Delsträcka 2A ligger till större del inom utpekat riksintresse Skålhamravägen [AB 71]. Sett från väster löper vägkorridoren in i ett tydligt avgränsat landskapsrum som vid Erikslundskurvan öppnar upp sig i ett större öppnare landskap med en agrar prägel. Från Erikslundskurvan får man långa utblickar mot det öppna jordbrukslandskapet med historiskt blickfång.

Vägen innebär direkt intrång i åkermarken, då vägen innebär fragmentering av jordbruksmarken och barriärverkan i det öppna landskapsrummet. Värdebärande vyer (vy 1) kommer att påverkas och den visuella upplevelsen av landskapet försvagas. Detta sker framförallt genom vägens bredd och höjd samt viltstängsel, då vägen skapar en ny struktur i landskapet. Vidare kommer hela landskapet att påverkas i mörker på grund av vägbelysning, något som idag är ett främmande inslag i nattlandskapet och kommer påverka hela upplevelsen av landskapet efter mörkrets inbrott.

1. Den nya vägen innebär att befintlig väg 268 bryts och dras om, då Björknäsvägen sammankopplas med befintlig väg 268. Denna förändring kan bidra till en modernisering av Björknäsvägen som idag är småskalig och grusad. Något som i sig bidrar till påverkan med minskad läsbarhet av Björknäsvägen som en historisk vägsträckning.
2. Den nya vägen blir en tydlig barriär mellan torplämningen (L2017:6935) och det större sammanhängande jordbrukslandskapet, där den nya vägen bidrar till att den visuella upplevelsen av torplämningen i ett agrart jordbrukslandskap minskar.

Orienteringskarta

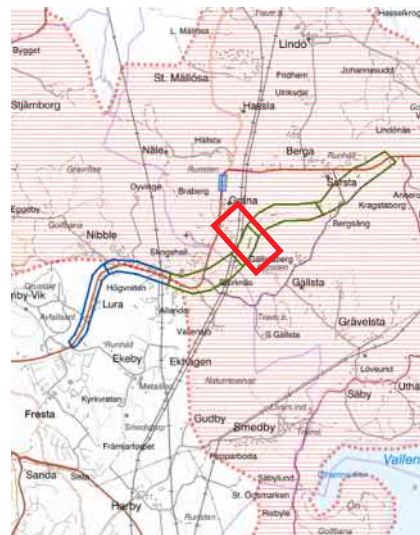

Delsträcka 2B

Delsträcka 2B ligger helt inom utpekat riksintresse Skålhamravägen [AB 71]. Vägkorridoren går i nordlig/nordöstlig riktning genom det småbrutna jordbrukslandskapet som här bryts av åkerholmar och en större kuperad, skogsbevärd moränhöjd som löper längs vägkorridorens östra gräns.

Vägen innebär direkt intrång i åkermarken, där den skapar en fragmentering av jordbruksmarken och en barriärverkan i det öppna landskapsrummet. Den visuella upplevelsen av landskapet försvagas då vägen skapar en ny struktur som tydligt framträder i landskapet, genom framförallt vägens bredd och höjd samt viltstängsel. Vidare kommer hela landskapet att påverkas i mörker på grund av vägbelysning och förändra nattlandskapet helt.

3. Vägen innebär fysiskt intrång i en fornlämning i form av en stensträng (L2013:5393) samt ingrepp i åkerholmen genom stödmur/slänt, alternativt bergsskärning, vilket kommer att påverka den visuella upplevelsen av kulturlandskapet. Vidare kan en till stensträng komma att påverkas (L2013:5384) vilken ligger på moränhöjden öster om föreslagna väglinje. Föreslagna vägen innebär att det finns risk för att stensträngarna kan behöva tas bort helt eller delvis. Om stensträngarna försvinner försvinner möjligheten att utläsa det förhistoriska agrara landskapet.

Orienteringskarta

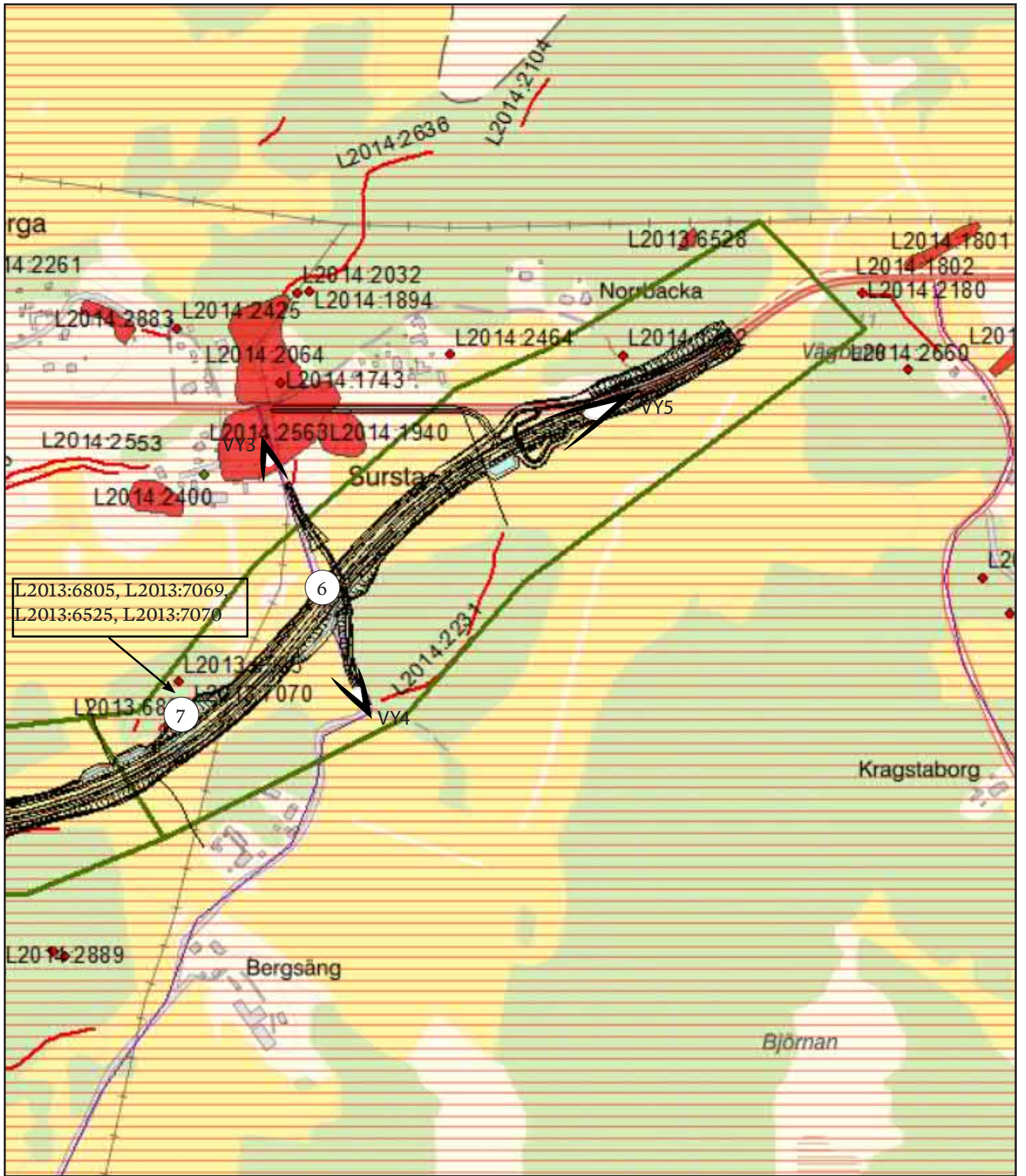

7 Åtgärder för att minska påverkan på kulturmiljön - anpassningar i landskapet

Nedan redogörs för ett antal övergripande åtgärder för hur en väg kan anpassas i landskapet, samt i sista punkten en åtgärd för kulturmiljön i området kan stärkas. Dessa åtgärder bedöms dock inte medföra att risk för påtaglig negativa konsekvenser kan undvikas inom riksintresset.

- Ta fram en linjeföring som innebär att vägen väl anpassas till landskapet och befintlig äldre kommunikation, detta genom en väg som slingrar sig mjukt fram för ett på platsen traditionsenligt sätt.
- Utformningen av vägens sidoområden har stor betydelse. Slänter/banker och diken etc bör utformas på ett sådant sätt att vägen upplevs ligga i landskapet och inte på eller under. Bankhöjden bör hållas låg och slänter och skärningar anpassas till terrängformer i omgivande landskapsrum. I enstaka fall kan branta slänter/stödmurar komma att behövas för att undvika intrång i fysiska objekt.
- Växtligheten på slänterna bör utgöras av växter som redan hör hemma i kulturlandskapet. Slänter bör täckas med rätt typ av jord för området, annars kan detta leda till främmande vegetation för miljön.
- Om berg påträffas och tas bort ska flacka bergsskärningar som täcks med kross undvikas. Att föredra är att bergsskärningar följer vägens linje och att inte skapa bågformer som avviker från den. Till exempel uppfattas konkava bergsskärningar i en innerkurva som ologiska och ingreppet upplevs onödigt stort. Vidare bör släta skärningar undvikas och istället bör bergsskärningar med skrevor och naturliga ojämnheter premieras. Detta för att främja möjligheten för vegetation att växa.
- Undvik om möjligt kurvrätningar i plan och profil, behåll/utveckla mjuka och gröna sidoområden, värna om solitärträd i vägens närhet.
- Röjning/öppethållande av vyer, undvik siktskymmande räcken, minimera och samordna skyltning och belysning längs med vägen.
- Undvik planteringar, håll sidoområden rena från sly, minimera utrustningen i vägmiljön och undvik så långt möjligt att anlägga vallar och bullerskärmar, då bland annat möjligheten att uppleva landskapet från vägen minskar.
- Minimera diken och sidoområden så att omgivande mark är brukbar fram till vägen. Diken och banker bör, i sidled, begränsas så mycket som möjligt för att göra det möjligt att bruka marken nära vägen. Dock ska slänter utformas så att de inte blir allt för branta och erosionsbenägna.
- Bibehåll och utveckla vyer mot landmärken.
- Skyltning/informationsställning genom att inkludera området i Runriket. Söder om utredningsområdet finns det så kallade Runriket, en satsning som gjordes för att lyfta fram järnåldern med alla dess lämningar i kommunerna Vallentuna och Täby. Runriket fokuserar som namnet antyder på den yngre järnåldern, men även den äldre skulle kunna lyftas in. Stensträngarna inom utredningsområdet är ett bra materiellt uttryck som kan göras publikt på ett tydligt sätt.

8 Källor

- Nationella kulturmiljömålen: <http://www.regeringen.se/regeringens-politik/kultur/mal-for-kultur/>
- Miljömålen: <https://www.miljomal.se/>
- Kulturpolitiska målen: http://www.kulturradet.se/sv/Om-kulturradet/kulturpolitiska_mal/
- Boverket: <http://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/>
- Riksantikvarieämbetet, Fornsök
- Lantmäteriet, historiska kartor
- Kartakt
- Upplands väsbys bebyggelseinventering
- Sakkunnighetsutlåtande Skälby 1:2, (2020) WSP
- http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/3967/rm2005_18.pdf?sequence=5&isAllowed=y

